

<i>Szépirodalom</i>	
Karácsonyi Zsolt versei	5
Bogdán László: Kávézó, este	6
Varga László Edgár: Zajzene	12
Botár Emőke: Anyám verse	14
Bartha György versei	16
Oravecz Imre: Alkonynapló	21
Döme Barbara: Szó nélkül	25
Káli István: Hubaslehel	30
Ferentz Anna Kata versei	44
Rumi Enikő versei	47
Soós Amália versei	50
Czegő Zoltán: Kalapos	52
Mikola Emese rövidprózái	54
Szentgyörgyi László rövidprózái	62
Béri Géza versei	69
Tóth Benedek Ernő: Korona idején	74
<i>Literata Hungarica</i>	
Cseke Péter: Egy 1935-ös „perújrafelvétel” története a <i>Magyarok Romániában</i> megjelenését követően	75
<i>Aranyág</i>	
Dr. Balázs Lajos: Nyergestető (Az emlékezés különös története)	84
<i>Ködoszlás</i>	
Sashalmi-Fekete Tamás: A székelyszentléleki katolikus templom külső falképeinek sajátos ábrázolásáról és Zsigmond-kori kapcsolatairól	102
Obrusánszky Borbála: Egy hun monda keleti párhuzamai	122
<i>Ujjlenyomat</i>	
Így éltünk (Dimény János feljegyzései. Közreadja dr. Nagy Lajos) I. rész	131
<i>Szemle</i>	
Zsidó Ferenc: Kétségbeesett nyugodtság (Kukorelly Endre: <i>CéCéCéPé, avagy lassúdad haladás a kommunizmus felé</i>)	166
Biró Mónika-Anita: „Mintha megrekedtem volna egy elnyújtott pillanatban” (Balázs K. Attila: <i>Homokóriás</i>)	171
Pieldner Judit: Szárnybontás (Czilli Aranka: <i>Nyitott ablak</i>)	175
Előfizetők névsora	180
Diákpályázat 2020	194

SZERKESZTŐSÉG:

FŐSZERKESZTŐ: Borsodi L. László (borsodilaszo76@gmail.com)
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Fekete Vince (feketevince@gmail.com)
SZERKESZTŐK: György Attila (attilius@gmail.com)
Mirk Szidónia-Kata (mirksz@yahoo.com)
Molnár Vilmos (urbsic@yahoo.com)
SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR: Bodor Zsolt (bodorazsolt@gmail.com)
KORREKTOR: Ferencz S. Csilla (achilla76@gmail.com)
GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Lestyán Csaba (lestyancsaba@yahoo.com)
ÜGYVEZETŐ: Antal Margit (margitalant57@yahoo.com)
TITKÁRNŐ: Simon Ildikó (ildiko.simon@ymail.com)
KÖNYVELŐ: Balázs Sarolta (balazzsarolta13@gmail.com)

KÜLSŐ MUNKATÁRSAK: Bogdán László, Farkas Árpád, Lakatos Mihály,
Lőrincz György, Lövetei László,
Nagy Koppány Zsolt, Tánczos Vilmos,
Zsigmond Andrea

TÖRDELŐ: Botár Emőke – Pro-Print

ALAPÍTÓ-FŐSZERKESZTŐ: Ferenczes István (1997–2010)

KIADÓ: Hargita Megye Tanácsa
Hargita Kiadóhivatal
Székelyföld Alapítvány

FELELŐS KIADÓ: Borboly Csaba,
Hargita Megye Tanácsának elnöke

NYOMTA: Alutus Nyomda, Csíkszereda
FELELŐS VEZETŐ: Hajdú Áron igazgató

ISSN 1453-3871

ELÉRHETŐSÉGEINK:

Postacím: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. sz., Pf. 149
Telefonszámok: (004)0266–311 775, (004)0266–311 026 (fax), (004)0746–195 413
E-mail cím: szekelyfold@hargitamegye.ro; honlap: www.szekelyfoldfolyoirat.ro

ELŐFIZETÉSI DÍJ:

Belföldieknek: negyed évre 15,00 lej, fél évre 30,00 lej, egy évre 60,00 lej
Külföldieknek: negyed évre 22,50 lej (1500 Ft, 7 EUR), fél évre 45,00 lej (3000 Ft,
14 EUR), egy évre 90,00 lej (6000 Ft, 28 EUR)

Belföldi előfizetőinktől a díjat kérjük postai utalványon, a következő címre küldeni:

Simon Ildikó – Editura Harghita, Pf. 149

Folyószámláink: RO20 TREZ 3512 1G33 5000 XXXX/RO

Editura Harghita, Trezoreria M-Ciuc, Sucursala Harghita

RO53 RNCB 0152 0423 6585 0003/EUR

RO26 RNCB 0152 0423 6585 0004/HUF

Fundația Székelyföld, Banca Comercială Română M-Ciuc, Sucursala Harghita

SWIFTCOD: RNCBROBU

Karácsonyi Zsolt

ŐSZI LEVÉL

Nézz rám, hány tavasz éget, hány bevadult nyarad ég el?
Hány rőt fény ébred még szél kitakarta vidéken?
Hány domb hajlata izzik, mint arcon a szemérem?
Mennyi időnk van még és másnak mennyit ígérünk?

Rétünk volt az igazság, hétköznap kaszagépe
nyírta le végül. Csúcsok közt még fénylik a nyárfolt.
Megközelít a december félelmes hidegével,
nyurga tavaszban most is időzne az égre kitárult.

Elhinném, hogy az őszi avarban a menny mocorog már,
csak hogy pusztul a táj és pusztul az elme vidéke,
minden aláhull, színt téveszt a semmi reménye –
élni se tudtam, halni se bírok nélküled immár.

PAJZÁNUL KONKRÉT VERS. LEVÉL A RADONNAK

Veled élni már egyre nehezebb. Te vagy a nyolcvanhatodik.
Elememben érzem magam, talán még kitavaszodik.
Ez most egy olyan periódus, amikor befogad a rendszer,
átadom magam neked, te pedig: fogadod a testem.
Jelen voltál a kezdeteknél, és igen, elhozhatod a végem,
azt a pontosan kimért, osztódó befejezésem.

Szerettem volna élni, legalább hatszáz évig, mint Ciceró.
De te eljöttél és borsot törsz az orrom alá. Ezért beszélek zöldeket.
Ettől lesz szép, ami szebb. A kevés csakis ettől lesz valami.
Gáznemű lény, akinek csakis a hangját hallani.
Ölelj meg, ölelj át. Szerettelek.
Ameddig konkrét voltál.
Most elfelejtelek.

Bogdán László

KÁVÉZÓ, ESTE

– *Van Gogh festménye, belülről* –

A hold felhők mögé vész, s a tisztáson váratlanul megjelenik Viola és a vadász.
A nagy sötét erdő eltűnik, mintha elvarázsolták volna.
Örvény kap fel, pörget, egy üres szoba közepén landolunk. Vakítanak a fehér falak.
Az ablakokkal szemben fedezzük fel a festményt.
„Gyertek, lépjünk be a képbe” – vigyorog a vadász, és rám kacsint.
Viola felém fordul, remeg.
„Most fognám a kezed, de nem tudlak megérinteni. Egy illúzióknak nincsen keze.”
A lila kapu sarka mögött a kávéház sárga falait, a kecses asztalkáknál ülő alakokat, a macskaköveken tovasétáló figurákat nézem.
Intenek, és már benn is vagyunk a festmény benső terében.
A kávéház teraszán egy üres asztalhoz ülünk le.
A másik asztalnál sötét ruhás férfi ül, egy bordó ruhás nő mellett.
Nem néznek ránk, lehet, nem is vesznek észre.
Suttogva, láthatólag idegesen vitatkoznak valamiről.
Egyetlen szavukat sem hallani.
Mi vagyunk, döbbenek meg, Viola és én.
Másik időben. Valaki megint játszik velünk.
A homályban elmosódnak a szomszéd asztaloknál ülő hölgyek, és a hátrább ágáló, sötét ruhás urak.
A gázlámpák hazudozó fényében szinte felkiáltójelként világít egy hosszú, fehér ruhás hölgy alakja.

Talán pincérnő, talán nem?
De ha mégsem ő szolgálja ki
a türelmesen várakozó vendégeket,
akkor miért van a kezében tálca?
Hirtelen mintha bekapcsolnának valamit,
meghalljuk a hangokat is!
A hátsó asztalnál handabandázó urak –
asztalukra váratlanul hull egy fénysugár,
poharaikban fenyegetően villan meg
a méregzöld abszint –,
egyre hangosabban vitatkoznak valamiről.
Talán a modern művészetről?
Talán a nő szerepéről a társadalomban?
A vita foszlányait széttépi ugyan az utca
mélyéről érkező szél, felszabdalják
a hosszú kabátos sétálók cipősarkainak
koppanásai a macskaköveken.
De szavak, félmondatok mégiscsak eljutnak hozzánk.
Igyekszem a távoli asztalnál dühödten vitatkozó
szövegeire figyelni. Mégsem a művészetről és a nők
társadalmi szerepéről vitáznak, hanem az Istenről,
önfeledten és makacsul mondják a magukét,
amint az értelmiségi társaságokban, kvaterkázás közben,
azelőtt is, azután is annyira megszokott volt.
Mintha kizuhantam volna saját időmből, ide,
a Van Gogh-festmény terébe és idejébe!
Talán feltűnhetne regényhősöm,
Boticselli Lajos fiatal dédapja is!
A festmény, azt hiszem, 1888-ban keletkezett,
Ödön von Boticselli, a világhírű bűvész és illuzionista
akkor húszéves lehetett, s naplójának elején megörökíti
egy 1902. augusztusi párizsi látogatását is.
Naplóját 1900. január elsején, az új évszázad
első napján kezdi el, s eltűnéséig,
1968. augusztus 9-ig vezeti, meg akarja örökíteni
a század eseményeit.
Utolsó bejegyzésében leszögezi,

hogy mélységesen csalódott az emberi haladásban.
A háborúk! A bombák! Az éhínségek!
A kitelepítések! A gyarmatosítások! A légerek!
A kizsákmányolás! A teljes kiszolgáltatottság!
A diktatúrák! A tudományos felfedezések!
Utak és tévutak! Kísértő rögeszmék!
A humanizmus csődje! A háttérhatalom!
A dekadencia, mely egyként jellemzi az európai kultúrát
és a demokratikus államokat...
Nem folytatja, a tanulságok levonását azokra bízva,
akik majd elolvassák feljegyzéseit.
Talán az ötvenegyedik oldalon
utal arra, hogy egészen fiatalon már megfordult itt,
ahogyan szarkasztikusan írja, *a fény városában*,
ahol a terekről és utcákról, de sajnos
a bennszülöttek fejből is éppen a Goethe által oly
lényegesnek tartott *fény* hiányzik.
Ödön von Boticelli soha nem volt
túlságosan jó véleménnyel
a Gall kakas szájtépő híveiről.
Igen, talán feltűnhetne ő is, szokásos,
bokáig érő, fekete, vörös bélésű mágusköpenyében,
fején széles karimájú, fekete kalapjával!
Igen, a dolgok szerencsés összjátéka folytán –
Mert mi a véletlen, hallom a hangját,
egy illúzió, fiacskám, mint különben minden más,
egy sejtelmes és ingerlő illúzió –,
találkozhatnánk is a Van Gogh-festmény kávéházában, este.
Elmehetnénk sétálni a Szajna partra is.
Az idegességében felemelkedő, vörös arcú,
feldühödött vitázó – ezt most tisztán hallani,
Viola és a vadász elmosolyodva böknek meg –
diadalittasan idézi az egyik Dosztojevszkij-hős,
egy kapitány kijelentését, aki, miközben tisztársai
az Istenről vitáztak részegen, hogy van-e
vagy még sincsen, megrökönyödve jelentette ki:
ha Isten nem lenne, hogyan lehetnék én kapitány?

Hogy társai mit válaszolnak a kiejtése alapján
valószínű a távoli Oroszországból ideszakadt
emigránsnak, már nem hallani.
A távolban konflis zörög el.
Talán mégis hősöm illuzionista dédapja érkezik.
Közelebb érnek a sétálók is.
Suttogásukat elnyomja az erősödő szél.
Cafatokra tépi a dühödten, már ordítózza vitázók mondatait is.
Valami átható csatornabúz terjeng.
A kávéház nyitott ajtaján kiáramló kávéillat
sem tudja elnyomni, s felpillantva
a házak között derengő égre, keresem a holdat,
a csillagokat, s a tér túlsó felén suttogó fa
lombjai között váratlanul sírni kezd egy madár. –
„Nézzétek csak” – suttogja Viola, és felfelé mutat.
A kávéház bejárata fölötti teraszon, félig elhúzva a függönyt,
fekete lány leleskedik.
Kezében régimódi, egyágú kukker.
Fölötte a szél megmozgatja az ablakok nyitott spalettáit.
A csikorgás minden más hangot elnyom.
A lány figyel valamit, vagy valakit?
Talán szerelmét várja, de amikor észreveszi a téren
a kávéház felé közeledő, idősebb, méltóságteljes,
sötét ruhás urat és a mellette lépegető fehér ruhás,
vörös hajú hölgyet, ijedten húzódik vissza.
Kezéből kiesik a távcső, és a kávéház egyik
üres asztalára hullva, megállíthatatlanul gurul lefele.
Villámgyorsan ugrom fel, s még időben kapom el.
A földön esetleg darabokra is törhetett volna?
Viola és a vadász tapsolnak. „Brávó!”
„Felvigyem?” – kérdem tétován.
A sötét ruhás férfi és a hölgy
már mellettünk haladnak el.
„Mi vagyunk azok – suttogja Viola –
Hogy lehet ez?” A pár elhalad mellettünk.
A másik asztalnál dühödten vitázó hasonmásaikat sem,
minket sem vesznek észre.

Az ablak újra kinyílik, a fekete hajú lány int,
de azonnal visszahúzódik, vagy visszarántja valaki?
„Mi történik itt? – kérdezem. – Találkára mennek?”
„Megyünk – kacag Viola –, mi vagyunk azok,
két példányban is, hát nem látod?”
„Egy másik életetekben – hümmög a vadász –
Viola nem hal meg motorkerékpár balesetben!
Nem csúszik el egy banánhéjon!
Együtt öregedtek meg, s éppen egy fiatal lányt csíptek fel!
Hiszen világos, hogy rátok vár a szobában.
Türelmetlenül leselkedett, távcsővel kémlelve az utcát,
de amikor valaki visszarántotta, elejtette.
Össze is tört volna, ha nem kapod el.
S az előbb is intett nektek, amikor meglátott.”
„Ki húzta vissza vajon, és miért?” – kérdezem.
De már nem válaszolhatnak.
Erősödő szél sodor el mindent.
A kávéházat, asztalokat, székeket,
a kávézó hölgyeket, a vitatkozó urakat,
az utcarészletet, a hatalmas fát,
a lombjai között sírdogáló madarakkal.
Tovaröpíti a széteső épületeket,
a közeli utcákon zörgő konflisokat is!
Már csak kerekeik csikorgását hallani a kövezeten,
mely macskaköveket a város zürzavaros története során,
a festmény ideje előtt is, után is,
annyiszor szedték fel a forrófejű őslakók
és a közjük keveredő idegenek,
hogy tiltakozva az örökös elnyomás és önkény ellen,
barikádokat emelhessenek!
Felugrom, rájuk pillantok, és még időben lépünk ki
a festmény széthulló teréből és idejéből,
hiszen már dühöng a pusztulás szele.
Visszapillantva meglátom a fiatal Ödön von Boticsellit.
A romok fölött lebeg a kavargó porfelhőben.
Ő is észrevesz minket, meglengeti
széles karimájú fekete kalapját,
amelyet hősöm annyiszor próbálgathatott

felesége, Rodica kérésére,
a felsőtábori ház ebédlőjének
hatalmas velencei tükre előtt.
„Nincs ott senki – kacag a vadász. –
Állandóan összetéveszted a regényed a valósággal.”
„De mi a valóság? – kérdezem. –
Hiszen ti már nem is éltek! *Onnan* jöttetek át!
Igazából fények vagytok!
Nem is érinthetlek meg titeket, ha emberi formát is öltötök!
Ti magatok mondjátok, hogy ez csak illúzió!
Mi a valóság? A sötét erdő, ahol megjelentetek?
A kávéház este? A látomások? A hallucinációk?
Mi ez az egész? Álmodom? Ha mégsem,
jobban szeretném, ha vinnétek magatokkal.
Igen, oda a fényecskék közé!”
Az utca végén váratlanul jelenik meg
Attila és Francois, aki ugyancsak átlépett már
a fények közé, de nem tudjuk megkérdezni tőlük,
hogy mit keresnek itt. Ők is az időben bolyonganak?
Olyan helyeket keresnek fel,
melyeket a festmény idejében nem láthattak,
hiszen akkor még nem is éltek.
De nem kérdezhetek tőlük semmit,
mert újra felragad, forgat az örvény.
Az erdőben vagyunk, a fák között.
Viola és a vadász természetesen ellibbennek,
mint a szálló porszemek. Egyedül maradok megint.
Rázni kezd valami erőtlen zokogás.
Vacogok, s egyre a vadász arca villózik előttem.
A hangját hallom a telefonban.
„Vége, baszd meg, azt hiszem, feldobom a talpam.
Ennyi volt.” Nem tudja folytatni.
A telefon elnémul. Hiába hívom.
Csak a zúgás a kagylóban, az a zúgás!
A mélység csendje.
De mi történhetett, töprengek hetekig,
s hirtelen csap le a hír, mint egymást leköröző
történeteiben zsákmányára a sas.

Varga László Edgár

ZAJZENE

szobámban tompák most a fények
kihalt az ész a dombokon
fagyznak tönkrement remények
szobámban tompák most a fények
a vének tanácsát hallgatom

szobámban tompák most a fények
mit számít már barát rokon
adóm a fényben mit sem ért meg
szobámban tompák most a fények
kihalt az ész a dombokon

szobámban tompák most a fények
lerágott kulcsont ón salak
vidámabb póttutajt remélek
szobámban tompák most a fények
és átúsznak sötét halak

szobámban tompák most a fények
és átúsznak sötét halak
a rémült törtfehér vásznanon
(anyám ezt úgysem értenéd meg)
szobámban tompák most a fények
mit számít már barát rokon

szobámban tompák most a fények
királyok aranyát lopom
de koldus kenyerével élek
(anyám ezt úgysem értenéd meg)
kihalt az ész a dombokon

szobámban tompák most a fények
latabár kálmánt ismerem
szomszédok rémesen zenélnek
vidámabb póttutajt remélek
hagyjál aludni istenem

szobámban tompák most a fények
vitézi máglyán égek el
szalonnád lassan eddegéld meg
egész nap trójáról mesélek
a keresztnél krisztus térdepel

szobámban tompák most a fények
tinédzser ittas halk atom
lózungból lesznek fejlemények
fagyiznak ittas szép remények
a vének tanácsát hallgatom

*Köpeny (Giotto után) No 496., 2016
(70 x 50 cm, szén, préselt szén, papír)*

Botár Emőke
ANYÁM VERSE

a domb felett
van egy felhő
ha elérem
értem eljő

ha elérem
még megsajnál
azt a felhőt
az ég alján

a domb felett
van egy árnyék
„lőtőt lépék
hegyet hágék”

ha elérem
azt az árnyat
ha elérem
ott a fákat

csak a fákig
a dombélen
egy ugrással
csak elérem

eljő értem
még megsajnál
megölel annál
a fánál

fekszem csak a
hideg földön
dehogy lépek
át a völgyön

dehogy tudom
dehogy merem
segítsél meg
jó istenem

csak egy apró
ugrás lenne
s megölelne
el is vinne

letörölné
csurgó patak
forró ér
a szemem alatt

csak bátorság
csak az kéne
felrepülni
fel az égre

csak elérni
azt az árnyat
anyám ölén
puha ágyat

megpihenni
álmot látni
meddig tud még
vajon várni

most is ott van
ha megnézem
mintha várna
csendben szépen

ég alatt
egy felhőszélen

Bartha György
AZ ÁRVASÁG ELSŐ HÁROM NAPJA

*„Kidolgozatlan eme költemény.
Ám az ember is kidolgozatlan.”
(Király László)*

Az öltöztető asszonyok kara szétnyílik mint egy balladában
engedjétek holt anyjához a kisededet
a fehér ágy körül fekete szoknyák karéja
engedjétek holt anyjához a kisededet
nem sír nem tudja még a veszteséget
engedjétek holt anyjához a kisededet

milyen ostobák ezek a felnőttek hogyne érteném meghalt anyám
már évek óta nem engem szeretett
a halált dajkálta karjaiban a küszöbön ülve
a halált dajkálta a halált édes testvéremet
nem tudja megérteni még a veszteséget
engedjétek holt anyjához a kisededet

úgy hancúroztunk akkor este mint még soha
a konyhán leborítottuk összetapodtuk a főzeléket
rámszóltak pszt meghalt anyád
nem tudja megérteni még a veszteséget

Másnap nem kellett iskolába menni

olyan fontos lettem egyszerre mindenkinek
ahogy jöttek feketében a siratóasszonyok becsülettel „betölteni a hivatásuk”
mindük számára én voltam a fájdalom-katalizátor

Aztán – harmadnapon – ahogy ballagtunk az őszi porban a koporsó után
és a templom kicsi teréről a Rózsa utcába
a temető felé befordult a menet

*Nyögve a koporsó megrendül megindul
Kivetődik a sír dobbanó partjára
Ropogva szakad föl fedelének zára...*

De csak a göröngyök zuhogása a deszkán...
csoda nem történik (én vágytam a csodát!) mit tudtam akkor hogy
csodák nincsenek...

Akkor már inkább a kísértet-édesanya az éjjel hazajáró lélek (aki fölött
majdan: „*megnyílnak a nehéz hantok*” és „*kilép a sírjából*” és a „*vak éj*”
leple alatt hazalátogat árváihoz „*az egyiket betakarja./másikat felfogja
karja./elringatja, elaltatja./harmadikat ápolgatja*”)¹ mint a valóságos de
mesei gonoszságú eljövendő mostoha
aki hideg vízzel locsolja le a gyermek kapálásban felhevült meztelen
hátát és miután az tüdőgyulladásban ágyznak esik
skandallumot csap a drága gyógyszerek miatt és a beteget
nem ápolja Ilona néni titokban belopott gyenge zöldséglevesei tartják
életben a lábadozót...

Végül pedig a „csángó három árvák” látatlan ám annál eredményesebb
„ténykedése” akik „idő-vesszővel” vernek majd végig a temetőn²
úgyhogy

édesanyám sírhantja a nagyszüleimé a kétévesen elhunyt kistestvéremé
a Miklós bátyámé akinek a tüdejét 43-ban a Krímben zaporozsjei
vasszilánk szakította szét

A FÖLD SZÍNÉVEL LESZNEK EGYENLŐVÉ IDŐETTE FEJFÁ-
IKAT PEDIG A „JÓ SZOMSZÉDOK” TÜZELIK EL

Csoda nem történik csodák nincsenek csak a versben
(ezért számomra a vers azóta is a csodák hona maradt...)

1 Gyulai Pál: *Éji látogatás* (1866)

2 „Metek nektek három vesszőt,
S menjete el anyátokhoz,
S verjétek meg a temető...” (A három árva. In *Moldvai csángó népdalok és
népballadák*. Szerk.: Faragó József és Jagamas János, Bukarest, 1954, Állami
Irodalmi és Művészeti Kiadó, 116.)

Valahogyan lezajlik a temetés és hazafele menet már azt ízlelem (mint tiltott cigarettát)
milyen lesz az életem a torz szabadságban édesanya nélkül
és a borongós őszi délutánban a fejem felett
árvaságom súlyos zászlói lobogtak.

(Hogy mennyire benne élünk a múltban kiviláglik abból
hogy az édesanyámnak tulajdonított eme „transzcendens cselekedetet”
nekem – örökösnek –
Vilma leány azóta sem bocsátotta meg
ezért kell ím az évtizedeken át magammal cipelt vérvádat „kiírni
magamból!”
a „történet folyománya” továbbá az is
hogy minden nőben aki kedves volt hozzám
én a jóságos szép mindörökké fiatal édesanyámat kerestem mindég
és minden nőtől aki elhagyott mint édesanyámtól „búcsúztam el”

Hát – mondom – ilyen egyszerűek a dolgok!

SZÜLŐFÖLD

kimondatlanságod szívemen hordtam
mióta lépdelttem a porban

mezítlábam nyoma a sárban:
ékirásjegy agyag-táblában

szülőföld felett a nyári égbolt
mint nagy meleg gyerektenyér volt

kincsre titokra ráborítva:
„maradj örökre háborítlan”

maradj örökre ismeretlen
példád követve azzá lettem

ráolvasással gyógyítottan
száz bajból-búból feljavultam

már vissza sem megyek tehozzád
az évek veszendő híred hozzák

a folyó: csillapult az árja
mély gübéit a füzek árnya

nem rejti: „sekély lett a mélység
és nem mély többé a sekélység”

az erdő visszavár susogva
Tövisek közt a szilfák lombja

mogyoróbokrok Telek-részen
nyár végén termést adni készek...

*

De már nem megyek: örökségem
őszi felhők a vándor égen.

Egyedüliségem mint a tenger
zúg-zeng itt benn és nem ereszt el.

*Köpeny (Giotto után) No 507., 2016 (részlet)
(70 x 50 cm, szén, préselt szén, papír)*

Oravecz Imre

ALKONYNAPLÓ

(Koccanások) Az 50-es években gyerekként gyakran töltöttem az éjszakát anyai nagyanymnál Sirokban. Megözevgyülten, egyedül élt egy szoba-konyhás házban a főutcán. Harcban állt a világgal, a rendszerrel. Annyira gyűlölte a kommunistákat, hogy még a villanyát is kikapcsoltatta azzal, hogy tőlük az sem kell. A konyhán pihent le, nekem a szobában ágyazott egy bőrdíványon. Miután a petróleumlámpával a kezében betette maga után az ajtót, sötétség borult rám. Szellőzetlen, levegőtlen volt a helyiség, és nyikorogtak a dívány rugói, ha megmozdultam. De nem ezért nem tudtam elaludni sokáig, hanem azért, mert félttem. Valahányszor teherautó ment el a ház előtt, összekoccantak az üvegezett szekrényben a jobb napokat látott szervíz-készlet darabjai, a különféle csészék, poharak. Tudtam, hogy a kint elhaladó jármű remegteti meg a házat, a ház pedig a szekrény tartalmát, de a sötétség, az egyedüllét minduntalan elmosta bennem ezt a tudást, és megrémültem, mikor a fülembé jutott a zaj. Mindig azt hittem, van valaki a szekrényben, csak arra vár, hogy elaludjak, és akkor végez velem.

(Megrázkódtatás) Már annyira nem emelem fel kellően a lábam járás közben, hogy a konyhán néha a padlóburkolatba botlom. De nem ez ráz meg, hanem a felfedezés, hogy eszerint a kerámialapok némelyike csak pár millimétertizeddel ugyan, de kiáll a felület síkjából. Azaz: a mester mégsem dolgozott hibátlanul, pedig az építkezés idején ő volt az egyetlen, akinek a munkájával elégedett voltam.

(A folytonosság vége) Eddig minden évben újat ültettem, ha elpusztult egy gyümölcsfám. Ez az első tavasz, amikor nem pótolok.

(Harcos 1) Diabéteszes lett. Állandóan issza a vizet, és egyre fogy. Be kellene vinnem Egerbe, az állatkórházi rendelőbe, hogy meghatározzák az inzulinszükségletét, de segítség nélkül nem tudom. Sosem volt rajta nyakörv, és autóban sem utazott még. Meg különben sem

volna értelme. Naponta injekciózni kellene, és nem volna, aki közben lefogja. Az állatorvos a körülményekre való tekintettel azonnali eutanáziát javasolt. Nem mentem bele. Úgy döntöttem, megvárom, amíg kómába esik. A sírját mindenestre meg akartam ásni a kertben, mert attól tartottam, hogy később, tél lévén, túl keményre fagyhat a föld, és bajos lesz, de aztán letettem róla.

(Harcos 2) Már nagyon rosszul néz ki, csont, bőr és pizsokszínű lett a bundája is, de még mindig él. Az állatorvos szerint lehet, hogy mégsem cukros, talán a veséivel van baj. Valami tablettákkal kellene próbálkozni. Közben tavasz lett. Jó, hogy mégsem ástam meg a sírját.

(Dilemma) A Covid-19 miatt bezárták az iskolákat, és figyelmeztetik a dolgozni járó szülőket, hogy távollétükben ne a nagyszülőkre bízzák gyermekeiket, mert ha netán fertőznek, az az idősekre nézve a legveszélyesebb. Én szülő és nagyszülő vagyok egy személyben. Most akkor ne éljek a láthatással, és ne hozzam-vigyem M. L.-t?

(Rosszallás) Beléptem egy államfinanszírozta művészeti egyesületbe, amely pénzsegélyben részesít. T. K. írókollégám rosszalja, mert ez szerinte megszabja majd jövőbeli irányomat. Két dolog lehetséges: 1. T. K. rosszhiszemű. 2. Olyan egyesület tagja, amely megszabja irányát.

(Fordítás) Álomban fordítok az életemen. Elhagyom a nőket, akiket szerettem, de hűtlenek lettek, és kitartok azok mellett, akinek érzelmeit nem tudtam viszonzni, ellenben ragaszkodtak hozzám.

(Öröm) Ma jól kezdődött a napom. Reggel eszembe jutott annak a nőnek a neve, akivel új életet akartam kezdeni, családot alapítani Amerikában. Tegnap este, mikor arra gondoltam, hogy az utolsó pillanatban kiszállt a közös vállalkozásból, sehogyan sem emlékeztem rá.

(Csodálkozás) Milyen különös, hogy semmit sem tudok azokról a nőkről, életük későbbi folyásáról, akik elhagytak, vagy akikhez én lettem hűtlen. Lehet, hogy ők is így vannak velem?

(A név jövője) A Szajla név 150-200 év múlva legfeljebb csak egy helytörténésznek vagy levéltárosnak mond majd valamit. A szomszédos települések lakosai úgy lesznek vele, mint a többi, régebben létezett, környékbeli falu nevével. Azt hiszik, dülönév, és csodálkoznak, ha híre megy, hogy egy gáz- vagy vízvezeték-fektető cég munkásai sírokra bukkannak ott, ahol a temető volt.

(Értetlenség) Nem értem azt a fiatalembert, aki voltam, és aki meg akart halni egy nő miatt.

(A nagyság kelléke) Az egyik internetes portálon fényképekkel illusztrált cikk Babits egykori esztergomi házáról, amely ma múzeum, és amelyet elsőéves egyetemista koromban egy intézeti kirándulás során magam is meglátogattam. Babits! Mennyi minden kellett ahhoz, hogy Babits Babits legyen! A tehetségen és szerencsén kívül ez is, ez a préházból kialakított, meghitt, nyári lak az Előhegyen a környezetével, fekvésével, kertjével, szobáival, verandájával, berendezésével, Török Sophival, vendégeskedő pályatársak kézjegyével a falon, kilátással a városra, a Dunára, madárénekekkel, tücsökciripeléssel, csenddel, közeli éggel.

(Márciusi kérdés) Ma összegereblyéztem az udvaron az apró gallyakat, amelyeket télen letördelt a rét fűzfáiról a szél, és átrepített a kerítés fölé. Könnyű munka volt, és fél óráig sem tartott, mégis úgy kimerítettem, hogy a kupacok kihordását másnapra kellett halasztanom. Tavasz fáradtság ez, vagy már a nagy elerőtlenedés kezdete?

(Életopció) Álmomban megfáradt, kiégett középiskolai tanár voltam egy alföldi kisvárosban a 80-as évek elején – rejtély, hogyan kaptam mégis állást –, és egy panelgarzonban laktam pénzügyi előadó feleséggel és három lánygyerekemmel. Látván, hogy nem közölnek, az írást még a 60-as évek végén abbahagytam. Nem léptem be a pártba, de megalkudtam a rendszerrel, még disszidálni sem akartam. Ami az írás mellőzését illeti, talán helyesen cselekedtem, de szakadt rólam a verejték, vadul vert a szívem, mikor felébredtem, és nem mertem újból elaludni, pedig még csak éjjel 3 volt.

(*Bőr 1*) Már a harmadik basaliomát távolítják el a bőrömből. Állítólag ritkán ad áttétet, mégis félelemmel tölt el.

(*Bőr 2*) Mindig zavart, hogy nagy a kezem. Most örömmel állapítom meg, hogy megy össze. Csak annyi az öröm az örömben, hogy mintha a bőröm nem követné. A ráncok összehúzták valamelyest, de valósággal lötyög a kézfejemem, mint a túlméretes ruha.

(*T. P.*) Távollétemben keresett valaki. Egy cetlit hagyott a postaládámban, amelyre azt írta, hogy ő T. P., itt nyaral a közelben, és ebből az alkalomból, mint olvasóm, szeretne meglátogatni, de különben is ismerjük egymást D.-ből. A telefonszámát is megadta, hogy hívjam fel, és tudassam vele, mikor tudnám fogadni. Elképedtem, és nem hívtam fel, sőt, amikor pár nappal később egy újabb cetlin maga javasolt időpontot, és megjelölt napon és órán becsöngetett, úgy tettem, mintha nem lennék itthon, és nem mentem kaput nyitni. D.-ben jártam egyetemre, és az a gyanúm támadt, hogy ez a T. P. a d-i egyetem egykori KISZ-titkára, akit látásból ismertem ugyan, de életemben csak egyszer volt vele dolgom. Akkor, amikor évekkal később, jóval a végzés után – már valami tótumfaktum volt a szervezet legfelsőbb vezetésében – összefutottam vele B.-en az utcán. Leereszkedően üdvözölt, és önelégülten közölte, hogy annak idején ő akadályozta meg, hogy útlevelet kapjak. Bocs T. P., ha nem az a T. P. voltál, hanem egy másik, akivel valóban ismertük egymást, csak közben elfelejtettelek!

(*Önáltatás*) Hol az oldalamban szúr, hol a térdem fáj, hol a hátamban nyilallik. Azzal nyugtatom magam, hogy csak az időjárás, holott bármi lehet.

(*Járvány*) Jegyzeteimben sűrűn emlegetem a Covid-19-et. Vajon tudja-e majd a most három éves B. ötven év múlva, mi volt az. Aligha. Kénytelen lesz utánanézni az interneten. Ha lesz még az akkor, vagy valami más, amit igénybe vesz, ha kíváncsi valamire.

Döme Barbara

SZÓ NÉLKÜL

Allok a tükör előtt, és próbálom kimondani: sajnálom. Nem megy, három hete bennragadt az utolsó szó is. Összekucorodom a szőnyegen, várom, hogy történjen valami. Aranycsík tör be az ablakon, kettévágja a szobát. Egyik felében maradok én, másikban a hangom. A két rész között tágul a rés, nem tudom átlépni, nincs senki, aki segíthetne rajtam.

Vérnyomásmérő a karomon, pumpálom, hátha a nyomás végre kilöki belőlem a hangot, legalább most utoljára. Mindent úgy teszek, mint három hete, mégsem olyan már semmi. Anyám elment, s elvitte magával mindazt, ami az önként vállalt némaságban reményt nyújtott számomra. Álltam a koporsójánál, s arra gondoltam, bocsánatot kell kérnem tőle mindazért, amit akarva vagy akaratlanul tettem ellene az elmúlt harmincöt évben.

Rokonok jöttek feketében, arcukra tetovált bánattal. *Mi lesz most veled?*, kérdezték, miközben azt lesték, maradt-e még a libamájas szendvicsből. *Nem ártana végre kinőnöd ezt a makacsságot!*, oktatott a másik, *mert az mégsem lehet, hogy ezután többé soha senkivel nem beszélsz. Anyád sem ezt akarná. Bennem bízhat, én melletted állok, soha senkinek nem árulom el a titkodat, ha elmondod*, nyaggatott keresztanyám, közben anyám koporsójára dobott egy marék földet. Ezek semmit nem értenek, gondoltam, semmit nem éreznek. Amikor mindenki elment a torról, ahol felzabálták az utolsó morzsát is, és jól kinevetgélték magukat, visszamentem a temetőbe. Elköszönni, hogy utoljára szólhassak hozzá. Sütött a nap, de erős szél fújt, az éjszaka fagy keményítette a földet. Semmi nem érdekelt, leültem a sírba döfött feszülettel szemben. Bámultam a faragott Krisztust a kereszten, szuggeráltam, hátha megelevenedik, kezét anyám koporsójára teszi, ő meg kinyitja a szemét. Fiatal pár sétált arra kézen fogva, néztek, aztán szemérmesen elfordították a fejüket. Rettogtam, hogy megszólítanak, megszólít valaki. Ültem a hideg földön, arra gondoltam, most tényleg bocsánatot kérhetek anyámtól. Próbáltam szólni, de minden hang a torkomban maradt, mintha egy szoros dugó állta volna útját. Biztos voltam abban,

hogy a jóisten így büntet azért, amit anyám ellen elkövettem, mert nem törődtem vele eléggé.

Amikor egyedül maradt, hónapokig felé sem néztem, azt hittem, elég, ha telefonon beszélünk. Nem vettem észre, hogy szép hosszú, barna haja megszőrkült, bőrét redőkbe hajtogatták a magányos hetek, hónapok. Amikor utoljára találkoztunk, már alig ismertem meg. Azt mondta, nem haragszik, de fakó szeméből is kivehető volt, hogy nem mond igazat. Azt is kijelentette, a magány és a bánat egyébként is jár neki mindazért, amit tett. Amiről akkor már csak mi ketten tudtunk.

Tizenkét éves voltam. Apám az udvaron cigarettázott, élvezettel szívta be a füstöt, s amikor kifújta, a füstön át olyannak tűnt, mint valami görög isten. Magas volt és erős. Anyám odalépett hozzá, vitatkozni kezdtek. Beljebb húzódtam az ajtó mögé, oda, ahol már nem láthattak, de én megleshettem őket az ajtórésből. Anyám sírt, két öklével verte apám mellkasát. Rettegtem, hogy megölik egymást, s én árván maradok. Tudtam, mit jelent árvának lenni, az iskolában volt egy fiú, akinek se anyja, sem apja nem volt. Az öreg nagymamája nevelte. Azzal riogatták, ha meghal a nagymama, árvaházba viszik. Az árvaházat a pokol előszobájának képzeltem. Nem akartam odakerülni, ha apám és anyám agyonütik egymást. Eleredt az eső, de ők nem jöttek be a házba. Anyám azt mondta: *Jenő meghalt, legalább nem kényszeríthetsz többé, hogy lefeküdjek vele!* Apám, mintha meg sem hallotta volna anyámat, tovább cigarettázott. Tudtam, kiről beszélnek, Jenő bácsi a keresztapám volt, sok időt töltött velünk. Szerettem. Először fel sem fogtam, anyám miről beszélt. Aztán megértettem, hogy a keresztapám meghalt, de anyám mondandójának másik felét nem tudtam értelmezni. Aztán anyám azt ordította: itt lenne az ideje, hogy a gyerekek mindent elmondjanak, hogy az ő apja valójában Jenő volt! Okos gyerek voltam, talán koravén is, értettem anyámat, felfogtam, hazudtak nekem. Anyámra mégsem haragudtam, csak apámra, aki „kényszerítette” a feleségét, hogy lefeküdjön valaki mással. Ekkor még nem tudtam pontosan, mi is történt, de a szót, hogy kényszerítés, ismertem, s mivel tudtam, az rossz dolog, meggyűlöltem apámat. Többé sosem szóltam hozzá.

Jenő bácsi temetése után anyám leült velem, és mindent elmagyarázott. *Gyerek vagy még, de elég okos, hogy megértsd, mi történt,* mondta, s közben sírt. *Apádnak nem lehet gyereke, beteg, ezt érted?* Bólogattam. *Mindenképpen szeretett volna családot, ezért keresett valakit, akivel én*

együtt lehettem, hogy te később megszülethess. Tudod, hogy születik a kisbaba, az iskolában is tanultátok már, magyarázta. Jenő bácsi, apád barátja, belement a dologba, én meg nem tehettem mást, zokogott. Tudom, ez nem keresztényi dolog, szabadkozott, de te megszületél, és ennek nagyon örülök. Ne haragudj apádra, kérlek!

Jóval később arra is fény derült, anyámat nem csak egyszer kényszerítette apám, hogy Jenővel legyen, de többé már nem esett teherbe.

Miután Jenő bácsit eltemettük, az életem teljesen megváltozott. Úgy éreztem, olyan titkot cipelek, amit soha senkinek nem szabad megtudni, különben a családunk céltáblává válik. Eldöntöttem, többé nem beszélek. Csak anyámhoz voltam hajlandó szólni, de csupán akkor, ha más nem volt a közelben. Apám Jenő után egy évvel rákban halt meg. Anyámmal másik városba költöztünk, azt hitte, a környezetváltás jól tesz, s újra megszólalok másoknak is. Nem így történt.

Hamarosan kimondták, mutista vagyok. A tájékoztató papíron, amit anyám kapott a pszichiátertől, ez állt: „*A mutizmus kommunikációs zavar, amiben az érintett személy csak egyes emberekhez, vagy senkihez nem beszél, és ez nem magyarázható halláskárosodással, vagy beszédzavarral. Gyakran jár együtt depresszióval, szorongással is.*”

A pszichiáter arról faggatta anyámat, hogy abban az időben, amikor elnémultam, történt-e valami a családunkban, ami rám ilyen hatást gyakorolt. Anyám tagadta, hogy bármi lett volna, pedig tudta, vagy legalábbis sejtette, miért nem beszélek másokkal. Hálás vagyok, hogy sosem faggatott, és arra sem próbált rábeszélni, másokkal is álljak szóba. Elfogadta és tiszteletben tartotta a döntésemet, ami persze egy idő után már nem is annyira saját döntésem volt, mint inkább kényszer, hogy nem beszélhetek. Egy idő után biztos voltam benne, mások előtt akkor sem tudnék megszólalni, ha akarnám.

Az új iskolában a tanárok megértően fogadták önként vállalt némaságomat. Mindent megtettek azért, hogy ne érezzem magam furcsának. Megengedték például, hogy a szóbeli feleleteket anyám otthon felvegye, a hangfelvételt pedig elküldte az iskolába, így kaptam osztályzatot. Jó tanuló voltam, a suliban mindig, mindenre tudtam a választ, ha írásban kérdeztek, így könnyebben tettek engedményeket, amikor arra volt szükség. Szerencsére ez az egyetemen is működött, persze másképpen, mint az általánosban, de erre most nem térnék ki.

A gyerekek között persze mindig akadtak, akik csúfoltak. Eleinte tombolt bennem a vágy, hogy visszavágjak nekik, de a blokk, amit a családi titok megőrzése okozott, erősebb volt a haragnál és a gyűlöletnél. Nehéz ezt elmagyarázni olyan valakinek, aki nem élt át hasonlót. Egy idő után ez az állapot olyan természetessé válik, mint a levegővétel, sőt attól tartottam, ha feladnám a fogadalmam, és anyámon kívül másához is szólnék, a jóisten megbüntetne érte. Egy darabig akkor is beszéltem, amikor senki nem volt körülöttem, mert így éreztem szükségét, de aztán ez a vágy fokozatosan megszűnt. A gondolatok és az írás átvették a beszéd helyét az életemben.

Egyetemi tanáromnak köszönhetően egy politikus beszédírója lettem. Örült, hogy nem csacsogok, így nem tudtam visszaszólni, sőt a titkait sem fecsegtem ki. *Kész főnyeremény ez a nő*, mondta egyszer a barátjának. Jól éreztem magam a hivatalban, szerettem bejárni, kedveltem a kollégáimat. Az egyikbe beleszerettem. Egy idő után kölcsönössé vált az érzés, de nem tartott sokáig. Megpróbált szóra bírni, nem értette meg, minél erőszakosabb velem, annál erősebb lesz bennem a gát, ami a beszédemet blokkolja. Anyám időközben teljesen egyedül maradt. Apám halála után újra férjhez ment, de ez a kapcsolat nem állta ki az idő próbáját, néhány év után elváltak. Annyira lefoglalt a munkám, hogy elfelejtettem törődni vele, ő meg nem panaszkodott. Szép lassan felemésztette a magány. Telefonon mindennap beszélünk, ha nem hívtam, keresett ő, de ezek a beszélgetések egy idő után felszínessé váltak.

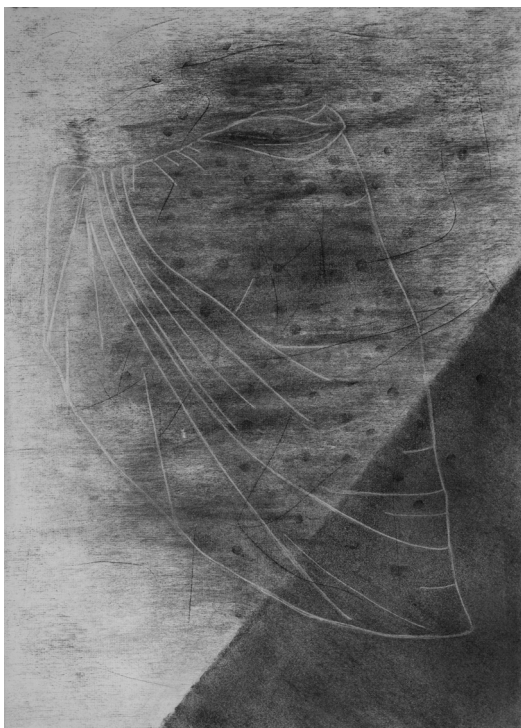
Aztán három hete ő is követte apámat. Reggel nem ébredt fel, egyedül volt akkor is. Hívtam, s miután egész nap nem vette fel a telefont, írtam a szomszédoknak, nézzenek rá. Kétszáz kilométer távolságból nem tudtam volna odaérni olyan gyorsan, mint ahogyan arra akkor szükség volt. A rendőrség értesített, hogy anyám agyvérzést kapott. A rokonok segítettek megszervezni a temetést.

Három hete nem vagyok önmagam, már a munkahelyemen sem tudok teljesíteni. Próbálok magam lefoglalni, belekezdtem egy regény írásába is, de nem haladok vele. Folyton csak anyám arcát látom, ahogy hamuszürkén fekszik a koporsóban. Az éjszaka azt álmodtam, hogy már velem sem tudok beszélni. Hiába szólt hozzám, képtelen voltam válaszolni. Azt is tudom, miért. Haragudtam rá, hogy meghalt, és egyedül hagyott a titkunkkal.

Ülök az irodában a gép előtt, de csak bámulom a monitort, semmi értelmes nem jut eszembe, pedig délre végezmem kellene a főnököm ünnepi beszédével. A kolléganóm hív, menjek vele ebédelni, ingatom a fejemet. Nem akarok kimozdulni, egy órája annyira feszült voltam, hogy bevettem két szem nyugtatót, kicsit kába vagyok. Inkább a gép előtt maradok, hogy senkinek ne tűnjön fel.

Próbálok újra írni, de valaki a nevemet kiabálja az utcáról. Ismerős hang. Az ablakhoz lépek. Anyámat látom a túloldalon, abban a ruhában, amiben eltemettük. A haja ismét barna, az arca kisimult. Olyan szép, és úgy mosolyog, meg akarom ölelni. Elfordul, elindul. Anyu, várj meg!, kiabálok, és fellepek az ablakpárkányra. Valaki mögém lép, és azt mondja: hallottátok, beszélt, milyen szép hangja van!

Köpeny (Giotto után) No 504., 2016 (70 x 50 cm, szén, préselt szén, papír)

Káli István
HUBASLEHEL

Van a szájalomkeltő elesettségek az a fokozata, amelyik az érző halandóban nem az elvárható segítőkészséget serkenti, hanem a megmagyarázhatatlan dühöt indítja be, nem ártó szándékkal, mégis, akár kártékonyra is válható indulattal, vehemenciával, amelynek valószínű oka az értetlenség amiatt, hogy egy épkézláb ember képes az ellenkezés legkisebb jele nélkül így beletörödni a kiszolgáltatottságba. Ha csak egyetlen példányát tárja elébe a környezete nap mint nap ennek a típusnak, már az is elegendő ürügy lenne a méltatlankodására, de ha ez párban jelentkezik, bármennyire is igyekezzen a visszafogottságát minden lehető eszközzel igazolni, a zavaró hatás időnként elviselhetetlenné válik. Ez a megmagyarázhatatlan, legtöbbször kivédhetetlen fellobbanás kerítette hatalmába majdnem egy egész éven át mérnököcskénket is, valahányszor kénytelen volt szembesülni a Kovács ikrekkel, Hubával és Lehellel, mindaddig, amíg mindnyájuk nagy meglepetésére azon a nyárelőn, amikor betöltötték a tizenhetet, Rókai rájuk nem bízta a téglagyártó vonal egyik műszakjában a termelés szempontjából általa mindig kulcsfontosságúnak tartott gép, a nyomócsigás prés kezelését. Addig hiába is próbálta győzködni magát, hogy ennek az ellenszenvnek semmi értelme, hiszen tudta róluk, hogy ártatlanok, mint egy-egy ma született őzgida, a csendességgel párosuló jóság és a szófogadás olyan egyértelműen lerítt minden mozdulatukról, hogy semmi kivetnivalót nem találhatott senki abban, amit tettek, vagy amit mondtak, mégis az volt az őket látók és kényszerűségből figyelők érzése, mintha folyamatosan félnének valamitől vagy valakitől, úgy is viszonyultak mindenhez és mindenkihez, mintha állandó veszélyben, fenyegetettségben élnének, tekintetükben a védtelenség jegyében ide-oda, minden rendet nélkülözve kalimpáltak az éppen csak felvillanó fénykarok, főleg ez indította be mérnököcskénkben a pusztalátásuktól is a maró fortyogást, és indulata, bárhogy is igyekezett uralkodni rajta, és álcázni is természetesen, időnként a tettlegességet is sugalló szintig fokozódott. S ez már attól a pillanattól tartott, hogy egy évvel előbb, május végén, tizenhatodik évüket betöltve, odakerültek a gyártelepre a Rókai gyámsága alá.

Talán minden másképpen alakul, ha nem kénytelen már az első perctől szembesülni velük. De aznap délelőtt beugrott egy rövid egyeztetésre Jenőhöz, a geológusi véleményét kikérni a cserepesi és a gödemesterházi kőkitermelés lehetséges mennyiségét illetően a második félévi tervhez, így éppen jelen volt, amikor Rókai becsörtetett az ikrekkel az ő munkavédelmis felségterületére, hogy közbenjárva az érdekükben, mielőbb megkapják a munkába állás előtti, kötelező általános kiképzést. Ismervén a gyárvezető keménykéz módszereit, el is csodálkozott a rendhagyó kérésén, hogy vigyázzon rájuk, mert a fiúk nem mindennapiak, nem annyira azért, mert az átlagnál kissé félénkebbek, hanem mert a telep raktárosának, Takács Ákosnak a fogadott gyermekei. A kettős, meleg beajánlás kíváncsivá tette mérnököcskénket, nem tudta mire vélni Rókai részéről, szakított hát magának annyicska időt, hogy végig jelen legyen a felkészítőn, s kifürkészhesse, mi rejtőzik a gyárvezető rendhagyó vajszívűsége mögött. De csak rövid ideig bírta a semlegességet, mert amit az ikreknek sikerült összefüggően visszaidézni a Jenő rövid, pontos és logikus bevezetőjének tartalmából, az nem tűnt az ész parádéjának. Pedig Jenő azt is megengedte nekik, hogy kiegészítsék egymást, amit az egyik nem tud, hátha a másik igen, mintha nem két, hanem egyetlen ember képességét, tudását ellenőrizné, de már ekkor, az első találkozásukkor sem a fiúk kétséges szellemi képességei ingerelték, hanem az a rettegésig menő félelem, ahogyan a tekintetüket kapkodták, láthatóan amiatt izgulva, mi lesz a következménye, ha valamit nem tudnak. És ezúttal hiábavaló volt a Jenő áldott, tanár bácsis szelídsege, állandó nyugtatgató szava, hangjának szívre-tudatra egyaránt jótékonyan ható kedves, bársonyos tónusa, amikor tudtukra jutott, hogy befejeződött a tudásuk felmérése, úgy gyűrődtek ki az ajtón, egymást gyűrve, olyan rémülettől hajtottan, kezükben a Jenő által pozitívan láttamozott munkavédelmis füzetrel, mintha odabent egy kiéhezett szörnyeteg készülne felfalni őket.

Mérnököcskénk már-már értetlenül fogadta a Jenő bizakodó mosolyát, mert tudta róla, hogy a jóságát nem a tudatlansággal szembeni engedékenységben éli ki, hanem a következetes türelemben, ahogyan a rászorulókat a szükséges minimális tudásra rávezeti. De nem kellett rákérdeznie, mert Jenő, látva az értetlenségét, magától is elmondta a lényegét.

Huba s Lehel egy négy évvel ezelőtt, méhrákban meghalt téglagyári munkásnő, Kovács Berta szerelemgyermekei. Berta már a gyár újra-

indulása óta, zsenge lánykorától itt dolgozott, egyike volt a gettó maradványait eltakarítóknak, s a mindennapok szokásos nyolc órájában, sőt, azon túl is, annyira megbízhatónak bizonyult, hogy Rókai rövid idő elteltével az alapemberei közé fogadta, nem is csalódott benne, a legkényesebb munkákat is pontosan és időre elvégezte. Amikor évek múltán Berta megesett, a főnöke volt az első, akinek bevallotta a másállapotát, s azt is, hogy szándékában áll eltétni a magzatot, mert mit kezdjen majd harmincon már jócskán túl egy szerelemgyermekkel, de Rókai azt mondta neki, a szerelemgyümölcsöt is Isten napja érleli, vétek a természet ellenében cselekedni, ő ezt így véli. S ha Rókai így gondolta, hát Berta is igen, ezért aztán kihordta a terhet, a már idő előtt óriásira nőtt hasa ellenére végig dolgozott, nem is töltötte ki a kilenc hónapot, a téglaplés mellett folyt el a vize, onnan vitték be mentővel délelőtt, s délutánra megszülte az ikreket. Amikor a gyermekek annyira cseperedtek, hogy elérték a súlyt, amivel már kiengedték őket a kórházból, Rókai gyűjtött neki a többiektől annyit, amiből futotta váltás babakelengyére meg egy matracra, amit a gyár asztalosa fabrikálta dupla ágyacskába betehettek. Két hónapig maradhatott otthon Berta a szuterén albérletben, de aztán vissza kellett mennie dolgozni, ha élni akartak, másik három hónapig a faluról beköltözött, folyton gyengélkedő, szívbeteg anyja próbálta rendezni a fiukat, de ő éppen a tél beállta előtt adta fel, amikor a legnagyobb szükség lett volna rá. Berta kivette még az évi pihenőszabadságát, aztán már nem volt mentség, vagy kimarad a munkából, s éhen halnak, vagy menhelyre adja a gyermekeit. De Rókai nem engedhette meg magának, hogy tétlenül nézze a női szenvedést, addig faggatta Bertát, míg végül el nem árulta, ki a gyermekek apja. Az Öllerer-féle kertészetben dolgozott, Berta szerette a virágokat, meg-megállt olykor hazafelé menet, hogy a kerítésen beleskelődve gyönyörködjön bennük, egy ilyen alkalommal szólította le Áron, s addig fűzte, amíg a jólesetből baj esett, csakhogy utána a következményekről nem akart tudomást venni, mert szerinte Berta akár a szódás lovával is megtehetette, ám Rókai, ha magának nem, másoknak sem engedte meg, hogy szenvedés okozói legyenek, először szép szóval próbálkozott, aztán megkereste az öreg Öllerert, s mikor hallotta tőle, hogy senkit nem lehet kényszeríteni arra, ami ellenére van, azon a véleményen volt, hogy lehet, csak férfi kell hozzá, s nem muszáj mindenki tudjon róla. Úgy is történt, Áron

akkor szorult helyzetében azt kérdezte, hogy igen-igen, de mi lesz négyükkel a Berta kis szuterénszobájában, mert neki nincs hová vinni az asszonyt s a gyermekeket, ő Kebeléből jár be mindennap, de Rókainak erre is került válasza, a frissiben igazgatónak kinevezett Basát környékezte meg, finoman felpiszkálva az önérzetét, így aztán alig néhány hónapig kellett a Takács Ákos hat gyermekkel amúgy is otthon ülő feleségének elvállalnia a Berta műszakja idején az ikrekre ügyelést, mert annak elteltével Bertának kiutaltak a lakáshivataltól a Hosszú utcai Sztálin-blokkban egy tisztességes földszinti szoba-konyhát kis kamrával, fürdőszobával, amire már Áronnak sem lehetett ellenvétele. Nem keltek egybe, ezt Áron ellenezte, s a nevét sem volt hajlandó adni a gyermekeknek, Berta sem erőltette, s igaza is volt, mert majdnem egy évig elváltak így együtt, igaz, sokat nem találkoztak, felváltva műszakoltak, Áron meg vasárnaponként kocsmázott, Berta a béke kedvéért még azt az okádtató italszagot is elnézte neki, még azután is, hogy a hétköznapokon is egyre gyakrabban érezte rajta, amikor megérkezett a délutániból, míg egy este, tisztába tételkor fel nem fedezte a kicsi fehér testeken a véraláfutás-foltokat. Semmit nem szólt, csak csendben elsírta magát, kiismerte már annyira Áront, hogy tudja, fölösleges kínlódnia kéréssel, könyörgéssel, rimánkodással, számonkéréssel, úgy sem hatna, ha ital van benne, nem reménykedett, de arra gondolt, hátha mégis, ám amikor két nap múlva észrevette az újabb, friss foltokat, már nem sírt, sokáig álmatlanul virrasztott, volt érve, aminek mentén sikerült határozatra jutnia, másnap délelőtt bekérezkedett az ikrekkel Takácsékhoz, ott hagyta őket, aztán egy papírzsákba, amit Takácstól kapott, összecsomagolta az Áron celeculáit, s beadta a kertészetbe néhány átgondolt, papírra vetett sorral együtt, amelyekben fontosnak érezte egy helyütt Rókaira meg a többiekre hivatkozni. Áron értett a szóból, nem is zaklatta többet. Rókai is megértette a helyzetet, ha nehezen is törődött bele, úgy rendezte hát, hogy Berta csak délelőtti műszakban dolgozzon. Takácsnének, szerencséjére, csak három hétig jelentett még nyugöt, hogy a sajátjai mellett az idegen gyermekekre is odafigyeljen, mert annyi idő elegendő volt, hogy Basa a kellő helyre hintse el azt a néhány elvtársi szót, aminek hála a bölcsőde igazgatónöje nem mondhatott nemet, amikor Berta beadta a kérést, így lett aztán később az óvodával is, az iskolával pedig már nem volt gond, a fiúk, bár szokatlan félszességük korán

kiütközött, noha Berta soha nem vetette a szemükre közvetlenül, hogy fölösleges volt megszületniük, és sem a többnyire morcosságát, sem a ritkán örömét álcázó pillanataiban nem tett különbséget köztük, azon kívül, hogy Hubának balról jobbra, Lehelnek jobbról balra fésülte reggelente a haját, a világ gyakori, fölösleges szigorúsága ellenére is nyurga, mondhatni szemrevaló legénykékké cseperedtek, a naponként felváltva hordott kulccsal a nyakukban elboldogultak együtt, otthon a rendcsinálásban jobban, az iskolában is, bár ott kevésbé jól, s ha Bertát nem dönti le az ocsmány kór közvetlenül azután, hogy ők a négy elemít befejezték, talán másképpen alakul az életük. Végigvizgalták az anyjuk maradék életét, ötödik osztályba jártak, még a tizenkettőt sem töltötték be, amikor eltemették, sírni sem tudtak, nemigen értették, mi történt velük, s főleg azt nem, amit Rókai mondott, hogy attól kezdve magukra kellene boldogulniuk, ha nem akarnak árvaházba kerülni, végül nem rajtuk múlt, hogy nem kerültek oda, Rókai úgy hitte, megoldható anélkül is az életük, harminckilenc nő dolgozott a keze alatt, nagyjából hathetente egyszer kerülne rájuk sor, még a kevésbé szapora kezűeknek is kibírható, harmincnégyen vállalták, közel három hónapig ment így a naponta más pótanyával, jóformán ki is húzták a nyarat, valamivel az iskolakezdés előtt jött az értesítés, hogy a kiutalás címzettjének elhunytja miatt, nem lévén nagykorú a lakók jegyzékében, a lakást más kapja meg, ennyi bürokrata érzéketlenséggel szemben már Rókai is tehetetlennek érezte magát, de Takács Ákos, aki a főnökével együtt szorgoskodott a kistemplom presbitériumában, egyik délelőtt azt mondta, ahol hatan felnőttek, ott még kettő se nem oszt, se nem szoroz, Takácsné sem volt más véleményen, Basa szólt a fontos komájának, hogy gyámhatóság se legyen, addig is elválaszthatatlanok voltak, azután is azok maradtak, ennyi, kegyetlen, szép történet.

Mérnököcskénk magába roskadt tőle, de bármennyire igyekezett, a helyzet nem változott. Tudta, hogy akarata ellenére gyüremlik fel benne az a különös indulat, amit a Kovács ikrek látványa szül, szégyellte is, olykor már utálta is magát miatta, viaskodott az érzéssel, mindhiába. Gondolta, Jenőnek tán csak kerül valami ellenszere a bajára, úgy vallotta meg neki, mint halálos bűnt, de ő sem tudott mást tanácsolni, mint hogy ne hadakozzon vele, majd elmúlik, ha nem hagyja folyton előtérbe törni. Nagyon igyekezett minél távolabb tartani magától, amint előjött, más témát keresett, várta, hogy beigazolódjon

végre a Jenő-féle remény, de eltelt egy hónap, kettő is, és az érzés ugyanúgy ismétlődött, ha a véletlen alkalmat teremtett rá. Akkor ötlött fel benne, hogy mi lenne, ha a nemrég győzködéssel ráhárított aprócska hatalmat kihasználva valami egyszeri jócselekedettel megpróbálná ellensúlyozni a rossz lelkiismeretét. Sejtette a lapuló gonosztságot abban, ahogyan csak a benne fel-feltörő tünetet akarta kezelni, nem a kiváltó okát, pedig Jenő ki is hangsúlyozta, csak azért tanácsolta, hogy ne foglalkozzon vele, s ezt szokása szerint meg is indokolta, mert egyértelmű volt: a kiváltó okon úgy sem változtathatna egyik napról a másikra. Még nem tudta, mit és mennyit engedhet meg magának, az elmúlt közel fél évben meg sem próbálta kipuhatolni, hagyta hamujában elhalni a megalkuvást, pedig amikor Basa behívatta, és félreérthetetlenül tudtára adta, hogy ha már nem akart „belépni a legjobbak közé az élcsapatba”, legalább az ifjúsági szervezet vezetését el kell vállalnia, különben fuccs az irodavezetői kinevezésének, mert ő „nem hajlandó dobbantónak aláállni”, a mindenkori viszolygása ellenére hagyta magát rábeszélni, arra gondolt, lehet azt szépen is csinálni, de aztán semmi látszata nem volt az ő nagy tisztségének, valahogy ódzkodott attól, hogy odaálljon a többiek elé főnökösködni, még akkor is, ha biztos volt benne, hogy amit ő kínálna ez esetben, nem szülne kényszerérzetet, legalábbis nem olyant, mint a mindennapi teendője, a tervleosztás. Valahányszor előtérbe került az ötlete, azon töprengett, mi lehetne az, amiben az ikrek végre a jobbik oldalon kitűnhetnének, ha alkalom teremtődik rá, Rókait is, Takács Ákost is megpróbálta szóra bírni, de ők nem igazán értették, mit akar.

Aztán, mintha beigazolódni látszana, hogy a jó szándék mellé a szerencse is odapártol, egyik délután, hazaindulás előtt benézett a klubba, ahol a vállalat amatőrökből álló, első ligás asztalitenisz csapata edzett. Legnagyobb csodálkozására ott találta az ikreket is, a fal mellé állított padon ülve szinkronban kapkodták a fejüket a labda röptét követve, miközben Bognár Karcsi, a jogtanácsos és Kurta Zoli, a káderes a beavatottak rutinjával tették próbára egymás kitartását a fonáküteket meg azok fogadását illetően. A fiúknak már a puszta belefeledkezése a látványba is nevetséges volt, mert azon is kiütközött a szorongás, még ha különbözött is a mindennapitól, s ezt még fokozta a fejük különös, ide-oda szinkronmozgása. Mérnököcskénk, miközben figyelte őket, kénytelen volt elcsodálkozni a felfedezésen, hogy ezúttal

nem érzi velük szemben a szokásos ellenszenvet. Ám az egész csak addig tartott, amíg észre nem vették őt, attól a pillanattól kezdve ismét kiültek rajtuk a már megszokott jelek. Alighogy kimondta, már tudta, butábbat nem kérdezhetett volna tőlük, mint hogy mi hozta ide őket, szinte egyszerre válaszolták, hogy szeretik ezt a játékot, és ahogy mondták, az maga volt az ártatlan, kisgyermekes lelkendezés. S hogy még inkább veleje legyen a kijelentésüknek, Kurta Zoli is bekapcsolódott a beszélgetésbe egy „bizony, igen” szintjéig, noszogatva mérnököcskénket, hogy mérkőzzön meg velük, ha úgy gondolja, meg kell cáfolnia az ő állításának igazát. Nem volt nagy játékos, de alkalomadtán ellesett egyet s mást az amatőr fortélyokból, így aztán, főleg az ikrek feszültségének oldása, na meg a közeledés kedvéért, ennek szükségességét ösztönösen megérezte, vállalta a kihívást. Úgy vélte, bemelegítenie sem kell, dzsekiét az egyik székre dobta, és feltűrt ingujjal odaállt az asztalhoz. Ami következett, arra nem számított. Csak néhány percnyi időnek kellett eltelnie, hogy egyértelműen megszegyenüljön: Hubával négy, Lehellel három győztes poénig jutott a huszonegyig tartó szettben. „Na, mit szólna a remek utánpótláshoz, mérnök úr!”, ragyogott rá győzelemittasan a pályaszéli döntőbíró szerepéből Kurta Zoli. Semmit nem szólt, eltűnődve nézte a fiúkat, egyikről a másikra sétáltatva a tekintetét, mert nem értette, honnan eredve kerül azokba a viseltes bakancsokban apróztató lábakba a fürgeség, amely mindig pontosan oda perdíti az esetlennek látszó testet, ahol a labda az ő térfelükön pattan, honnan a vékony bal karokban az erő, amellyel visszaadhatatlanul csapták le neki a labdát akkor is, amikor ő a lehető legnagyobbat nyeste rajta, honnan a csuklóokban a finomság, amellyel az ő nyeséseit visszanyesték, ha az volt a győztes megoldás, de főleg honnan a tekintetükben az elszántság tüze, miközben az ellenfél szándékának kiismerésére, kijátszására, akarátának legyűrésére összpontosítanak. Akkor váratlanul átvillant rajta a kétely, hogy mindaz, ami az elmúlt fél órában történt, csupán a véletlen műve volt, de nem akart erre gondolni, a helyzet gyakorlatiasabb oldala érdekelté jobban, ugyanis az immár kész tervvel szolgált arra, hogy szándékát megvalósítsa, s ehhez semmi nem tűnt kézenfekvőbbnek, mint egy vállalati asztalitenisz-verseny a fiatalok számára.

A következő hónap elején sort is kerített rá. Szüksége volt annyi időre, hogy rendesen megszervezze az egy hétig tartó küzdelmeket.

A fővállalat minden helyi alegységében meghirdette, mert azt szerette volna, hogy minél többen részt vegyenek, ezáltal minél nagyobb lehessen a győztesek dicsősége, s ugyanakkor ne csak egy száraz baráti vállveregetés legyen a jutalmuk. Arra számítva, hogy a döntőt csakis a Kovács ikrek játszhatják, úgy fogalmazta meg a versenyszabályzatot, hogy a döntőbe jutók azonos elismerésben és jutalomban részesülnek. Mivel a hangsúly a lehetséges jutalmon volt, meg kellett találnia hozzá a forrást, ehhez egy kicsit többet kellett a számára idegen terepen ügyködni, de azért a támogatásért, amivel végül megvásárolhatták a Kurta Zoli javasolta szükséges felszerelést meg ütőket, érdemes volt kompromisszumot kötnie önmagával, s kitartóan a nyakára járni az ifjúsági szervezet városi vezetőségének. Hogy ki ne lógjon a lóláb, a pingpong mellett sakkversenyt is rendezett, fiúknak és lányoknak külön-külön, így aztán egy egész hétig minden délután teli volt a vállalati klub fiatalokkal, és közben egyikük sem érezte úgy, hogy ő csak nélkülözhetetlen eszköz a Kovács ikrek megdicsőülésének folyamatában. De ha rájönnek is, bizonyára elnézik a vétkezőnek, megtapasztalván azt az emberfeletti örömet, amit a nyertesek kinyilvánítottak, amikor a döntő színvonalas, kíméletlen testvércsatáját követően, amelyet ezúttal három játszmában Huba nyert meg, a nekik járó jutalmat – egy-egy sportcipőt, zoknit, nadrágot, mezt és az akkorra divatossa lett, egyik felén piros, a másik felén fekete szoft ütőt – kézbe vehették.

Mérnököcskénk tévedett, amikor úgy hitte, a visszhangos eseménnyel elszáll fejről az átok. Mert Huba s Lehel örömteli magabiztossága ott rekedt a klub falai között, onnan kitörni képtelen volt. Azután is, akárhányszor látta őket, amint az udvart takarítják, jobbra-balra kapkodva a fejüket, nehogy valaki valamilyen akaratlan mulasztást számon kérhessen rajtuk, ugyanazt az ingerültséget érezte. Az első két-három alkalommal szóvá is tette, hogy értelmetlen a félelmük, de észlelvén, hogy azzal még inkább fokozza a riadtságukat, jobbnak látta nem foglalkozni velük, ezért, amint megpillantotta őket, inkább visszafordult útjából. Ám nem tudott beletörődni, s egy csendesebb pillanatában, megfelelő ürügyet találva, rányitott Rókaira a dilemmájával, mert hogyan lehetséges az, hogy valaki játék közben szenvedéllyel, lángolással akarja a győztességet, s minden egyéb helyzetben rikolt belőle a vesztes mivolta. Rókai, rezzenéstelenül állva a nekiszegülő kérdő tekintetet, hosszú másodpercekig némán mosolygott, mint aki

tudja a választ, de nem akarja elárulni, aztán mégis megnyitotta magát a titok kimondására: „A játék az játék, mérnök elvtárs, bele lehet mélyülni, fel lehet oldódni benne ideig-óráig, ám azon kívül minden egyéb az élet, a puszta lét része, s azt illik nagyon komolyan venni, arra illik mindig nagyon komolyan odafigyelni. Semmi különös nincs abban, hogy Huba és Lehel is ezt teszi. Csak talán másképpen, mint maga vagy én. Mert nekik más élet adatott.”

Más élet, más élet, zakatolta aznap mérnököcskénk fülében hazafelé menet minden, amivel szembement, vagy ami elhaladt mellette. A csend is ezt zakatolta lefekvés után, a fél éjszaka átvirrasztása közben, s nem is lett volna baj, ha segít megszabadulni az átoktól. De az kitartott mindaddig, amíg Rókai el nem döntötte, hogy a Kovács ikrek többre hivatottak, semmint egy életen át a téglagyár gyakorlatilag kitakaríthatatlan udvarát kelljen, folyamatosan kapirgálva, tisztának láttatniuk. Mert attól a naptól kezdve minden megváltozott. Már az első műszakjukat követően úgy masíroztak át az udvaron félszeg lépteikkel a kapu felé menet, hogy mindkettőjük szemében ott tündökölt az alkotás hősiessége, s ha valaki, akit érdekel, jobban összpontosít, akár azt is kiolvashatta volna büszke tekintetükből, hogy az alatt a nyolc óra alatt, amíg ők felügyelték, kezelték a gépet, pontosan hányszor csapott le a vágókar, s ezáltal hány ezer új téglával gyarapodott az építhető világ.

Mérnököcskénk azon a héten minden műszakváltás után megleste a belső békéjének visszaszerzését jelentő diadalmenetet, s amikor Jenő rajtakapta, jólesően nyugtázta cinkos „naugyemondtamén” rávillanását. Azok után nem is kellett túl sok figyelmet szentelnie a Kovács ikrekre, elég volt, hogy tudta, Kurta Zoli hetente három alkalommal beöltözteti őket a megnyert szerelésükbe, és atyain felügyeli a labdapattogtatásukat. Csak két alkalommal kerültek előtérbe, egyszer, amikor őszinte elismeréssel megmosolyogta őket játék közben a szenvedélyes egymást biztatásért, azon a focimeccsen, amelyiken a téglagyáriak az adminisztratív személyzet többnyire puhány tisztviselőkből és műszakiakból álló csapatával mérkőztek meg a minden tavasszal szokásos belső bajnokságon, másodsor, amikor híre kelt, állítólag maga Rókai mesélte a könyvelőségen a hölgyeknek mellkihúзва, mintha az ő külön hódítói érdeme lenne, hogy Bordás Olga, a nagyszájú, nagytestű, a frivolságával állandóan tüntető gépkezelő

lány a vasalóbetétesektől, egyik délelőtt a téglaprés mellett elhaladtában szemérmetlenül apropózott a Huba beavatatlan mulyaságára, amire Lehel azzal vágott vissza, hogy nem tudja, ki bánná jobban, ha ők ketten nekifognának bebizonyítani az ellenkezőjét. Értelmét is veszíti minden addigi törődése velük, ha azt a verőfényes szeptember végi szombati napot, amikor az irodája ablakán kitekintve éppen az élet mindent felülíró szépségére meg a lilapereszkes hétvégére gondolt, meg nem zavarja az aggdalomra alkalmat adó látvány, amint Jenő végiglohol a gyár udvarán, amit néhány pillanat múltán még fokozott a kapun berobogó mentőautó szirénájának vijjogása. A baj a rendhagyó tünetekből ítélve nyilvánvaló volt, még nem tudhatta, mekkora lehet és kit ért, a feltételezett jóérzése visszatartotta attól, hogy a munkáját otthagya odatolakodjon a szenvedő körül bámépszkodók közé, nem is lett volna ott semmi keresnivalója, már amúgy is mindenki jelen lehetett, aki számított, ugyanis alig egy perccel a mentő megérkezését követően látta hátrasietni a gyártócsarnokba az alapegységet műszaki szempontból vezető Basát, majd fél percre rá Stratulatot, az igazgatót is, ebből arra következtetett, hogy talán valami komolyabb munkabaleset történhetett.

A mentő jó negyedóra múltán ugyanúgy, idegtépően szirénázva kirobogott a kapun. Éppen csak egy pillanatra sikerült odakapnia a tekintetét, de ez elég volt ahhoz, hogy a hátsó, betegszállító fülke félig lehúzott ablakán át megvillanjon a Rókai meg az egyik Kovács iker arca. Azonnal belenyilallt a szánakozás, mert egyértelmű volt, hogy őket, vagy közülük valamelyiket érhetette baj. Nem kellett sokat várnia, hogy balsejtelme beigazolódjon. Alig ment el a mentő, látta előrejönni Jenőt a két főnökkel, mindegyikük arcán más-más kifejezés ült, Jenőnek még a roskadt tartásáról is leritt a kétségbeesés, Basa a trió közepén haragosan forgatta a fejét egyikről a másikra, Stratulat ingerülten, széles, ritmustalan karmozgatással gesztikulált, mint egy ütemet vesztett karmester. Várt egy annyit, amiről úgy gondolta, elegendő volt, hogy azok hárman kibeszéljék magukat, akkor felment Jenőhöz. Amint benyitott, szembesült a beszédes fájdalommal, amely barátja, az élet érlelte ember tekintetéből áradt, mintha azt kérdezte volna, na, mondd meg, hogyan lehet az, hogy ilyesmi megtörténhet. Hogy pontosan milyen, azt nemsokára megtudhatta. A kiváltó ok Bordás Olga volt, de azonkívül semmiben sem vétkes, pusztán csak

szóval tartotta a fiúkat, arról nem hajlandó nyilatkozni, hogy tapasztalt nőként miért éppen az ő félszegségükre gerjedt be, annyit elárult, hogy bár még elég nyeszettek, nem csak ő, a többi lány is úgy tartja róluk, ha beérnek, lesz még belőlük gálickő. Huba állt az adagolásnál, Lehel a vágókarnál, Olga ezúttal is Hubát heccelte, miközben ő egy tizenkettes betonvas darabbal éppen a nyomócsiga kezdő tekerce elé, a prés belső falára lerakódott palagyurmát igyekezett lepiszkálni, hogy oda ne száradjon, kössön, ez szokása az ott dolgozóknak, rossz szokása, bármennyire is ki lett hangsúlyozva nekik minden hónapban a felkészítőn, hogy a működő gépbe semmivel nem szabad belepiszkálni, mindketten tudták, Lehel igazolta is, de azt mondta, vétek akár egy percre is megállítani a prést, mert az termelés kiesést okoz, s mit szól Rókai elvtárs, Huba nem arra figyelt, amit csinált, a vasrúd megcsúszott a síkos palán, elkapta a csiga, Huba megpróbálta két kézzel kihúzni, mert attól tartott, amire Rókai számtalanszor felhívta a figyelmüket, hogy ha valami kemény tárgyat beforgat a csiga, szétverheti az egész berendezést, Lehel még azt is tudta, Rókai mesélte nekik figyelmeztetésképpen, hogy a drägășani-i téglagyárban dolgozó szőlősgazdák szüret táján így szabotálták a működést néhány nap kényszer szabadság érdekében, de nem volt elég erős hozzá, nagy bután a végsőkig kitarított, hogy a gépet megóvja, csak hogy az a vasrúddal együtt a kezét is beforgatta, ordított a szörnyű fájdalomtól, szerencséjére Lehel a még soha nem hallott hangtorzóból azonnal felmérte a helyzetet, az ember nem feltételezett volna belőle ennyi cselekvőkészséget, megnyomta a leállító gombot, ez mentette meg Hubát attól, hogy az egész karja leszakadjon, így csak a kézfeje zúzódott szét csuklóig, de ez is csak akkor látszott, amikor Rókai leszereltette a prés oldalát, nem merte fordítva kötni a sarukat, hogy visszafelé forgatva a csigát, kihajtsa, mert nem tudhatta, milyen állapotban van a Huba karja, ő beszélni sem tudott, magán kívül volt, jobbjára aléltan, rogyant térdekkal nyüsztett, reszketett a fájdalomtól, miközben Bordás Olga percekig a honaljától átnyalábolva tartotta, amíg végre kiszabadult a gép fogságából. A mentőorvos igen csóválta a fejét, de aztán azt mondta, nagy valószínűséggel nem kell csonkolni, ám abból következtetve, ahogyan kinéz, kicsi a valószínűsége, hogy az a sérült balkéz az életben még egyszer tökéletesen használható lesz.

Jenő rákérdezett, mert nem értette, miért éppen a történet befejeztével kezdett el gyöngyözni mérnököcskénk szeme, nem is érthette, ő nem láthatta maga előtt azt a mozdulatot, amelyik a szinte lehetetlen leütést szülte, amivel Huba bevitte Lehelnek a döntőben a győztes poént, és azt sem, ahogyan utána egymást átölelve örömtáncot lejtettek a mérközésen bíraskodó Kurta Zoli meg az egész versenyt felügyelő Bognár Karcsi őszinte, elismerő, szinte már boldog tapsa közepette. Akkor még azt hitték, két fő az utánpótlás.

Rókai csak műszakváltás után ért vissza, megvárta a négyórás műtét végét. Ciugudean doktor is ugyanazt mondta, amit a mentőorvos, reméli, hogy megmarad a Huba keze, de akármennyire is odafigyeltek minden apró csontra, a fontosabb erekre, az idegszálakra, kicsi a valószínűsége, hogy ugyanúgy tudja használni majd, mint előtte, mert a csuklója szilánkosra tört, egy-két utólagos sebészi beavatkozással lehet még rajta javítani, de tökéletessé tenni soha. Addig a kórházban marad, amíg végleg be nem bizonyosodik, hogy szükségtelen a csonkolás.

Lehel egész vasárnap, késő estig, s hétfőn már kora reggeltől ott ült Huba mellett a kórteremben, aznap Rókai is beugrott hozzá, ő mondta el, miután visszajött beindítani a délutáni műszakot, hogy már nincs olyan nagy fájdalma, tudja egy kicsit mozgatni a hüvelykujját, Ciugudean doktor szerint ez semmi nem jelent, ő mesélt mosolyogva a fiúk ikerségéről is, a nővérek szerint két napja meg sem szólalnak, csak nézik egymást, talán úgy enyhítik a fájdalmukat, egyiknek a keze igényli, hogy múljon a kín, másiknak a lelke, hogy ne csordogáljon folyamatosan a könnye. Lehel vele akart jönni, mert délutános, ő mondta, maradhat nyugodtan, Hubának nagyobb szüksége van most rá, mint a gyárnak, nehéz volt lebeszélni, mert a munkából nem szabad kimaradni.

Hétfő reggel Jenő, az erre vonatkozó szabályzások szerint, lejelentette a munkavédelmi felügyelőségnek a Huba elszenvedte balesetet, tekintve annak súlyosságát, amely hosszabb munkaképtelenséget, de akár egy életre szóló rokkantságot is eredményezhet. Stratulat még aznap aláírta a balesetet kivizsgáló bizottság összetételéről szóló határozatot, amelynek ilyen esetben a helyi munkavédelmi felelős, egy vagy két megfelelően képzett, lehetőleg vezető beosztású műszaki alkalmazott mellett kötelezően tagja kell hogy legyen egy központi felügyelő is. Deleanu Dan mérnök már kedden kora délelőtt meg is

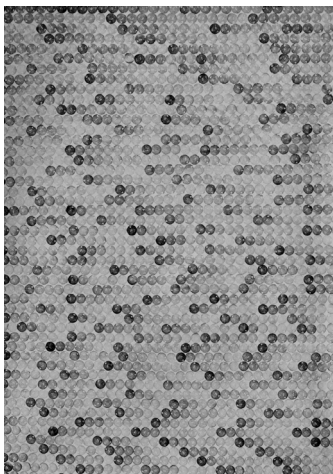
érkezett, bejelentkezett Stratulatnál, majd Jenőnél, aki szólt a bizottság másik tagjának, Gyuszinak is, együtt mentek hátra Rókaihoz, ellenőrizni a munkavédelmi kiképzést igazoló dokumentumokat, aztán az ő kíséretében át a csarnokba, hogy Deleanu mérnök megértse, pontosan mi is történt, hogyan is történt. Nem tűnt fafejűnek, ahogy később Gyuszi mesélte, csak vaskalaposnak, de még így is el lehetett nézni neki, ahogyan kicsit rájátszott arra, hogy ő a főnök, minden apróságra rákérdezett, jegyzetelt is, majdnem az egész délelőtt ráment, Rókai egy idő után már habzott, mert addig állt a gép, amikor már úgy tűnt volna, hogy tiszta előtte a kép, mielőtt a szenvedővel is beszélt volna, a jegyzőkönyv pontossága kedvéért ragaszkodott valamennyi szemtanú vallomásához és írásos nyilatkozatához, a Leheléhez is tehát, így aztán Basa, a Jenő kérésére kénytelen-kelletlen Rókai alá adta az ARO-t, Szikárral, a sofőrjével együtt, hogy sürgősen elhozzák a kórházból. Hamar megjárták oda-vissza, a vizsgálódóknak éppen csak a kávéjukat volt idejük meginni a Stratulat irodájában, a terepjáró már beporozott az udvarra, hátra a csarnokhoz, mire ők is hátramentek, Lehel már ott állt Rókaival együtt a műszakváltás miatt éppen ismét megállított prés mellett, kezében a Huba kihágásában cinkos betonvas rúddal, remegve, mintha fázna. Deleanu mérnök őt is türelmesen meghallgatta, aprólékosan kikérdezte, majd arra kérte, a tökély kedvéért mutassa meg, mit csinált Huba. Lehel éppen a példálózás közepén volt, amikor Jeremiás, akit Rókai azon a héten délutánra osztott be a vágókart felügyelni, s csak Rókait meg Lehelt figyelte, azt gondolván, ő lesz a társa, beindította a prést. Alig néhányat fordult az indítómotor hajtotta lendkerék, amikor Rókai torkából kiszakadt a fülsértő *állj*, de Jeremiás nem értette, mit akar, s mire a gyárvezető odaugrott, hogy megnyomja a piros állítógombot, Lehel már csuklón felül benne volt az érzéktelen acélsiga zúzószorításában.

Senki nem tudta feldolgozni, érteni sem igazán, mi történt, hogyan történhetett. Ciugudean doktor sem. Ezúttal már három és fél óra alatt végzett. Azt mondta Rókainak, azért fél órával hamarabb, mert már rutinműtétnek számított. Rókai, saját bevallása szerint, még nem hallott ember hangjából ennyi keserűséget kicsengeni. Úgy mesélte ezt, mint akinek jóformán nincs is köze a történetekhez. Pedig Deleanu mérnök javaslatára, a közvetlen személyes kihágások mellett az ő közvetett felelősségét is megállapították, annak minden következmé-

nyével, Stratulat és Basa össze is szólalkozott emiatt, mert az igazgató úgy vélte, menesztetni kell, de legalábbis megfosztani a vezető beosztásától.

Huba s Lehel három hétig élt kórházi koszton. Akkorra már Ciugudean doktor is megbizonyosodott, hogy nincs, egyikük esetében sincs szükség csonkolásra, a sérült kezek életfunkciói, ha lassan is, de javultak. Újabb három hét múlva lekerült róluk a kötés, és a védőgipsz is. A doktor ideiglenes rokkantsággal semmittevésre szánta őket, de ettől vigasztalhatatlanok lettek, így aztán már másnap munkára jelentkeztek. Rókai nem tudta, hová oszthatná be őket, a nyírágseprűt sem voltak képesek rendesen megfogni, mindkettőjük bal csuklója merev maradt. Apró megbízásokkal lézengtek át a telet.

Tavaszc végén felbomlott a vállalat asztalitenisz csapata. De nem az utánpótlás hiánya miatt. A mindentudók és mindent eldöntők úgy határoztak, felosztják a fővállalatot az alapegységgel együtt, s minden ágazatot más-más alárendeltségbe helyeznek. Ez a Kovács ikreknek semmit nem mondott, semmit nem is jelentett. Hallottak róla ugyan, de Rókai megnyugtatta őket, hogy amíg ő van, minden rendben lesz. És ők hittek neki. Csak mérnököcskénk döbrent rá egyik verőfényes nyár eleji napon, amikor meglátta őket az udvaron, amint a kapu felé igyekeztek, hogy ismét rajta ül az átok.

Omotra No 506., 2016 (70 x 50 cm, szén, préselt szén, papír)

Ferentz Anna Kata

KALITKA

*„Loving would be easy
if your colors were like my dreams”
Culture Club*

Stílusával elsodor. Nyom
a pisztoly, fogva tart vagy szeret.
Magas, nem látok fel
az arcáig, jóképű biztos.
Merek beszélni, nem figyel,

nem tűnik fel a struktúra hiány.
Félek, hogy fogva tart.
Repülőalkatrészek,
alumínium csőr,
igazi tollak, számítógépén
lányok darabokban.
Összerakom.

Fémfejű hollófióka
tépi háziállatát,
madárpiszkos a szoba.
Hús-vér lányok néznek
a képernyőből.
Baj van. Nem Figyel.
Életet adok, illet.
Félek, hogy elenged.

HÁRMAN OTTHON

El kéne mosni.
Ragad, ha csak rátöltök,
egyre barnább,
otthagyt cukor,
félkaramell. Anyának
máshol kell lenni,
máshol, így mondja.
Nem ejt szót

orvosoknak adott omnia
kávéről, fémlemezokról
az arcban, csak súrolja
az alját, szellőztet, csak
ráengedi a kinti levegőt
a konyhára. Forgok,
hogy keveredjen.

MINDIG

A torkom tele. Hánytatom magam,
töredékek szabadulnak. Nincs
köztük hívás, végleg lemaradtam.
Kékre válnak az üvegszemek.
Jégvirágos hártya, még
mindig látok.

A fagyott tetem, nap mint nap
elmentem mellette
A és B közötti úton,
mellső lábával takarta riadt fejét,
időtlen. Amikor mellé érek, magamban
mindig hozzáteszem: döglött.

SLUSSZ

A makettet szánom,
sokat ér, de nem neked.
Úzöl a kulcsért,
a tanúk nem értenek,
help! A vérpirosat
akarod, az igazit.

Lefogom a kezeid,
a betonfal előtt,
majdnem nem eszmélek,
rajtam sincs öv.

Ha beszorítasz, leharapom
az orrod. Nem bántani,
uralni akarlak.
De téged csak az érdekel.

*Köpeny (Giotto után), No 491., 2016
(70 x 50 cm, szén, préselt szén, papír)*

Rumi Enikő
MISS LIBERTY SZABADSÁGRA MENT

Nosztalgia leszel,
vagy háztartásbeli, csinibaba?
Egyenletesen
egyik lábadról a másikra,
állsz, de vajon
melyik oldalról, hova?

Néhány négyzetméteren,
mit mondjak,
sok lehetőség nincsen.
Szólj majd, ha jönnél!
Nem mondom, hogy haza, ne is álmodj róla,
hogyan annak tekintsem.

Sem arról, hogy könnyet csal
a szemembe, ha felidézlek,
vagy ha nem jössz. Jelenléted
ideiglenes volt, és mindig az marad.
A bezártság margóján
bájosan kenődik szét, ha volt értelmed.

ELIXÍR

Akárhány újrakezdés volt,
mindig tudtam, hogy az elsőt
nem teszi zárójelbe semmi.
Zárójel nem volt, az elsőt
nem lehet újrakezdeni.
Sőt, azt hittem, idézőjelbe
kerül majd az érzés, hogy ez az élet,

vagy
hogyan az egész bármi jelentőséggel bír.

Pedig a zárójelentésbe nem került semmi
más, csak hogy az elsőt
megúsztam... mi jöhet ez után?

Újrakezdés. Eső után
köpönyeg, hogy lesz ez még így se,
az élet megy tovább...

AHMATOVA UTÁN SZABADON

Mint egy üres akvárium,
úgy tapad rám a csend
ebben a szobában, ebben az életben,
ahol többet voltam nélküled, mint veled.

Nem szégyellem, hogy
„arcomról a mosoly ledermed.
Ajkam a téli szélbe mártom.”¹
Nincs már mit mondanom.

Neked, másnak, vagy magamnak.

Csak azt nyugtázom,
hogy valaki, akire sírni is jobb,
utánam, az özönvíz
után is megmarad.

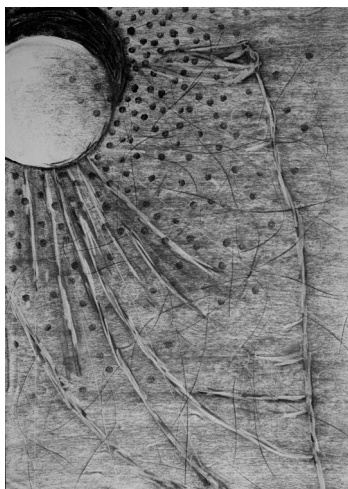
---

1 Ana Ahmatova. Ford. Rab Zsuzsa. Budapest, 1999, Európa Könyvkiadó.

EURÜDIKÉ

Ha úgy mennék a magányba,
ahogy a sírásból a táncba,
a reményből a gyászba,
mintha nem fájna,
mert a hiányba
bele lehetne fojtani mindent,
ami hiába –
te akkor is visszanéznél.

Lehet, nem is rám,
hanem a világra,
ahogy a sötétség testemet
magába zárja.
Késő.
Nem bánom.
A csenddel nem szállhatok vitába.

*Köpeny (Giotto után), No 505., 2016
(70 x 50 cm, szén, préselt szén, papír)*

Soós Amália

UNTOLD

Az egész városban dübörög a zene,
vibrálnak a terek, lüktet az éj,
micsoda őrjöngés, mondanád,
de bennem csend van,
most a legnagyobb,
legszentebb a csend,
a hangomat elküldtem odaát,
hogy meséljen neked,
suttogjon, dúdoljon,
ha félszegen is,
ha csak félszavakból,

csak még ezt a dalt
hogyhá hallanád...

VÉGÁLLOMÁS

Csak ezt a félelmet a szemedben
ne látnám,
mert saját szemünkben
a félelem könnyebben
elviselhető –
mondanám, nem mondok semmit,
csak mosolygok erőtlenül,
így kell, azt mondták, igen
a mosoly együttérzés,
a mosoly vigasz,
a mosoly szeretet.

Üvölténék, nem üvöltök,
egyre haloványabb kezek
körvonalait rajzolom,
kitartóan simogatom,
hogy kívülről megtanuljam
a formát, amiről tudom:
az anyag visszavonul belőle.
Befele igyekszik, magába tart,
valami titokzatos fekete lyuk
szippantja be hamarosan,
ez nem kémia, sem biológia,
valami egészen más
számolja fel most magát.

A szemcsepp is kellene,
meg a szemüvegtörlő,
hiszen milyen koszos,
alaposan megtisztítom,
a lencséken át nézve
a félelem legalább megtörik.

Úgy teszünk, mintha nem is
rólunk volna szó,
mintha semmi sem
következne be soha,
lényegtelen, hogy belül
most mi van,
ez az a pont, ahol már
nincs idő,
szájam sarkából
kigyomlálom a remegést,
mosolygok bágyadtan,
mint az éppen ébredő
másnapos.

Czegő Zoltán

KALAIPOS

Helye van a szobában mindennek
Két szerény szalmakalap meg egy fekete

Mind megvan ünnepe s dolog ideje
Szegény fejetek
Mi lesz velem és mi veletek

Az én fejem -
Se kánikula se élelem
Egy kalapra való évszak
van-e még hátra
De miért is lenne lehetetlen
Nincs olyan hatalom
mely bármi alól s elől
fölment a ravatalon

Ágyam meg a sírom is alkalmi vetetlen
Ha szerelem
híján is de még van annyi élelem
ha éppen rám kerül a sor és a kegyelem
állok elébe s nyúzom tovább
Nem szidom a jég- meg a rézangyalát

Nahát
Szusszanok
Emberi dolog
A koldulás is az ha
belegondolok

Magas égre áradó
lépcsőzeteken terem

kövek néma halmai
jellem és jellemtelen

Súlya van a kalapnak
ha azt én emelem
Székely káplár sóhajt mellettem
Odébb van még a győzelem

Lehetnék harangozó fekete kalappal
Már az a mesterség is
csak egy gombnyomás
Eliramlik az áram s jön a kongatás

Két szalmakalapnyi időt kérnék még
A harmadik fekete
Időben végtermék
Az egyikkel pallyam még a gyepet is
Katalinka alatt
aki megmaradt

Hiszek a térülő időben s időnek
Másként elűszna előlem az utolsó falat

Miféle szél hozta a kalapnak való szalmát
És azon miért van száraz hársocsokor –
A fekete spórolja saját nyugalmát
Múlást és mulatást rendre megtorol

Örömem sok pipacs a búzatáblákon
A kaszás idő a forrásnál téblábol
És nem borul be az idő soha már
Némán suhan fölöttem a darumadár

Mikola Emese

FŰSZÁLAK A SOROMPÓ KÖRÜL

„A Berettyótól és a Sebes- és Fekete-Köröstől, valamint ezek számos mellékveizeitől s ágaitól öntözött terjedmes lapálya általában igen termékeny s gyakran mutatja a délibáb tündéri látványát, helyenként azonban a csekély esésű és lassú folyású vizek mocsarakká szélesedve, az egészségtelen éghajlat okozóivá válnak.”

(Bihar vármegye, Révai Nagy Lexikona, 1911.)

Isti, az alig huszonhat éves kispap szarba lépett. Nem trágyába, mert azt látta volna. Kutyaürülék lehetett, mert felülről semmi sem látszott a cipőjén, de a szag, az átható volt. Dobbantgatni kezdett a szépen ledöngölt földúton, de csak a libák haragját vonta magára. Zajongva, sziszegve közeledtek felé, nyakukat előrenyújtva hessegettek ríkító fehér, erőteljes szárnyaikkal.

- Így nem mehetek családlátogatásra, azt a a...!

A libák mögött hagyott pocsolján akadt meg a tekintete. A rekkenő nyári melegben is mindig maradt itt-ott egy kis víz, ezen a lankás mocsaras legelőn, azért is hajtották ide a helybéliek a libákat. Voltak olyan helyek is, ahol nem bújt elő a víz, csak kocsonyás sárkockák meredtek az ég felé.

- Kutya ez a síkság! Fene nagy alföld! Rónák végtelenje. Az sincs, hova bújni a nap elől. Csak menni kell, menni, egyenesen. Nincs fel is út, és a le is út is hiányzik.

Olyan fojtogatva érezte magát a mozdulatlan nagy melegben, mint a libák töméskor. Ilyesmit is csak itt látott, otthon a székelységben nem volt ilyen. Nem törődve az őt kísérő sziszegéssel, elment a pocsolyaig, levetette a cipőjét, és óvatosan belemártotta a vízbe.

Már nem tudott felegyenesedni, mert egy liba ráugrott a hátára, csőrével csípte az inggallérját, és verdeste a szárnyaival.

- Jaj, ne! Menjetek! Hé!

Azt a se tudta, mit csináljon, csak az alagútszerű dübörgést hallotta a füle körül, és látta, amint az izzadság nagy csöppökben csepeg a

hajáról, mint Pierce Brosnannak abban a James Bond-filmben. És ezt bámulta, lelassítva, kitágult, hosszú másodpercekben.

- Hess te! Hess!

A falu százegy éves Gyula bácsija állt mellette, aki botjával leverte a libát a kispap hátáról. Azt pletykálják róla, hogy nem is támaszkodik soha a botjára, csak mintha játékból hordaná magával, mert mindig a föld fölött van tíz centivel a vége.

- Húha, köszönöm szépen! Isten fizesse meg. Na, ilyet se kaptam még. Jól megverték, pedig olyan ártatlan vagyok.

Az öreg nem szállt vitába vele.

- Hát... akkor előlegbe kaptad.

- Pokoli volt - mondta kínosan nevetve a kispap.

Mire felegyenesedett, már csak az öreg hátát látta, aki vissza se fordulva válaszolt.

- A pokol ajtaja már csak ilyen. Nincs rajta felirat, olyan, mit a többi ismeretlen út, de ha becsukod a hátad mögött, az is rád zúdul, amiről soha nem is tudtad, hogy létezik.

Persze, a pokol ajtaja, mikkkel nem példalózzgat nekem! Biztos hallotta a Tankcsapda számot, tavasszal, mikor a dédunokái valami alkotótáborot rendeztek a mezőn, de szerintem inkább csak füveztek. Meg akartam látogatni őket, de nem hívtak. Pedig akkor már megvolt a kinevezésem ide, tudhatták volna, én meg nem akartam rögtön ilyen nehéz esettel kezdeni, ami rosszul sülnhet el.

- Hát köszönöm, hogy megmentett, Gyula bátyám.

- Már amennyire lehet - válaszolt az öreg a fűzfa árnyékából, a háza előtti padon ülve.

- Elvinném hálából Debrecenbe valamelyik lányát, unokáját vagy dédunokáját, ha jönne - a kispap zavartan elnevette magát -, nem csak úgy. Izé, rendez az egyházkerület egy kis hétvégi kirándulást, hogy közösen imádkozzunk a magyar testvérekkel a készülő református egységért. Szép lesz.

- Miért, mi románok lennénk?

- Jaj, hát ki mondott ilyet, Gyula bácsi?

- Mondtak elegenden. Mondtak. Elvégre itt - előremutatott a legelő felé - most Románia van. S ott - hátrafelé mutatott - meg a magyaroké.

- De látja, hogy most már szabad világ van... Leomlottak a határok... Készítjük elő az új református egységet...

- Új egység?! Tudja, mi volt itt, amikor én húszéves voltam? - közben botjával kopogtatni kezdett a járdán.

- Nem.

- Hát ez az!

II.

- Mi addig nem megyünk Debrecenbe, amíg nem mehetünk egyenest!
- mondta inkább komolyan, de azért sértődötten Ida, akinek nyitottságában eddig nem kételkedett a székely kispap. De hiába, Ida tagadással viszonyult ehhez a látszólag egyszerű és rövid kiránduláshoz.

- Hát persze, hogy egyenest megyünk. Hogy mennénk? Szépen elvisz a busz. Légekondicionált!

Ida nem válaszolt semmit. A falon vastag, sötét képkeretben, régi foltos üveg mögött a világosi fegyverletétel csatajelenete. A huszárok díszes ruhái türkizkékre koptak a naptól, és a földre dobott zászlók színe is pasztellé fakult. A tükör előtt családi képek. Barna-fehér, szürke-fehér és színes portrék, csoportképek évszámtól, generációktól függően. A csendet megtöri egy nagy légy zúgása, majd rögtön újabb. Két kergetőző dongó.

- Aszta! - sziszegi Ida, és vadászként néz előre, István kispap feje fölött.

A két zöldhátú légy egy bünbeesést ábrázoló festményen állapotott meg. A női alak arca, közelsége, hivalkodó körte mellei Gauguin-alakokat juttatott István eszébe, de Ádám olyan finomka és szőke volt, mint egy Barbie baba párja. Éva haja nem volt teljesen kibontva. A füle fölötti tincs be volt fonva, és hátrakötve.

- Frizura! A bünbeesés előtt! Mennyi pontatlanság - állapította meg magában István.

A zöldhátú legyek Ádám világos haján és a nő pisze orrán sétálgattak, mígnem Ida módszeresen elhessegette őket a függöny mögé, és pár kör után szétlapította mindkettőt. Majd visszaült a vendéggel szembe, és megengesztelődve mesélni kezdett.

- Mikor a 106-os vasútvonalat újraindították negyvenben, nemcsak a nagyszántói, de még a mi diószegi kutyáink és macskáink is mind odavesztek. Nem tudni, mi bolondította meg őket. Elég az hezzá, hogy még légy se volt a faluban. Mert mind elrepültek dongani az ottani

dögöket, akiket a vonat ütött el. Bár most, hogy sorolom neked, nem emlékszem, hogy bár egyet is láttam volna a vonatból. Pedig én is jártam akkor Debrecenbe. Mondtam az előbb, ugye, hogy Debrecen–Nagyvárad volt a 106-os? Nem mindig csak a libákat meg a szőlőtőkékét lestem. Ott láttam a Nagymamát a lányokkal. Filmen! Még egy cigarettát is elszívtunk utána a..., hogy is hívták azt a helyet? Ajaj... Azt a bátyám festette, szegénynek olyan csökött bal keze volt, nem vihették el katonának, mert nem tudta volna tartani a fegyvert. Aztán lövedékeket is talált az oroszok után, azokból kupákat faragott, de nem voltak olyan szépek. Mind járta a falut, aztán hamar elvitte az italt, olyan szomorkás természete volt.

- Isten nyugosztalja. Hát nézze meg újra Ida néni a várost. Mi változott azóta. Hozzuk, visszük. Felidézzük a régi emlékeket.

- Azt már nem! - és felállt, jelezve, hogy eddig tartott a vendégszeretete.

- Voltak oroszok? Mármint, hogy itt, harcok? A lövedékek miatt kérдем.

- Átmentek a falun. Csúnya kutyaképük volt, igaz, én csak a csirkeöl résén át láttam egyet. Mert odabújtunk anyámmal. A bátyám akkor is már csak kószált, de nem látszott, hogy bántották volna. Sőt, aztán hazaállított ezzel. Tiszta sárga volt ez a vászon, a tubusok meg, egynémelyik jól ki is volt már nyomkodva. Na? Nem jó a meggyuszörp? Túl édesre csináltam a tiszteletes úrnak?

- Dehogynem, nagyon finom. Gondolja meg, Ida, egy kis kikapcsolódás. Nincs is messze.

Ida újra elnevette magát, és a fejét csóválta.

- Mintha én nem tudnám!

III.

- Miért vagyok ilyen nyomott, hisz még alig indultam el? Ez a meleg, ez a hőség! Rád telepszik, és nem tudsz semmire se figyelni. Még pislogni se tudok, mintha a pislogás is megzavarna abban, hogy a melegre figyeljek, de miért kellene a melegre figyeljek? Nincs árnyék, menedék sehol. Mit érezhetnek ezek a libák, amikor tömik őket?

- Jaj, hát jöjjön be, tiszteletes úr! Jöjjön, elalél itt nekünk a falu közepén. Ne járjon hajadonfővel!

Baloghné kinyitotta a kaput, és intett a kispapnak, hogy ne a ház felé menjen, hanem hátra.

- Oszdt ténylegesen hozzánk jött?

A kispap bólintott.

- Csak nincs valami baj?

A hátsó udvarban az egész nagy família valami első látásra átláthatatlan rendben tette a dolgát. Baloghné szánakozóan ránézett a kispapra:

- Inkább menjen bé az uram műhelyébe, ott, né, és mindjárt küldök egy kis szörpöt.

- Víz, az jobb lesz.

- Ugyan már, mindjárt csupasz vizet fog itt nálunk inni, jól is néznénk ki!

A fehérre meszelt kis vályogház végre menedéknek tűnt.

- Na, mit akar?

- Erről a régióról akarok többet megtudni.

Mindkét férfi meglepődött. Balogh Jóska, mert azt hitte, az asszony jött be pörölni valamiért, hátra se fordult az ajtónyitásra. A kispap meg saját, hangosan kimondott gondolatától rezzent össze. Jóska letette a vésőt, és kézfogásra közeledett a kispap felé. Egy kisfiú behozott egy tányér kalácsot, mákos és diós, szép ívben kirakva. Majd egy másik unoka jött a pohár piros szörpös vízzel. Némán felbámultak a két egymással szemben álló férfira, majd kimentek.

- Mi mindig egy vármegye voltunk. ...Meg hát látszik is. Két különböző megye, majdnem ugyanazzal a névvel! Most szokjuk a csonkaságot. Már ha lehet egyáltalán az ilyesmit egészségesen megszokni.

A legyek már megtámadták a kalácsot, kicsiny szívószálaikkal szüröcsölték ki az édességet a szörpből, és dőzsölve csókolgatták szájon az angyalokat a régi falvédőn, akik ártatlan arccal és nagy libaszárnyakkal tartották a magyar címet meg a koronát a levegőbe. Az ablakban egy osztrák outlet reklámkartonja védett a nap ellen. A fal mentén a sváb festett bútortól a fém alkatrészszekrényig minden meg volt mentve, hogy tárolásra szolgáljon, még akkor is, ha hibás volt az ajtaja vagy törött a polca.

- Mit dolgozik, Balogh úr? Nem akarom fenntartani.

- Az asszony meg a gyerekek, na, ők dolgoznak! Én csak vajúdom ezzel a fával, és nem tudom, lesz-e valaha szobor belőle, vagy sem. Mert, ami itt van - és a szívére mutat -, nem olyan könnyű ám előcsalogatni.

A háromlábú szék mellett a munkaasztalon jól kivehető egy földre boruló, zokogó, meztelen női alak. Körte mellei kibújnak a hóna alól, hajában két fonott tincs. Mellette halomba ledobott csatazászlók.

- Allegória!

- Persze, hát igen... És micsoda komoly vésőkészlet. Persze, a lényeges a mű, a szobor, az igazán... szép. Nemes.

Ahogy próbálja körbejárni az alkotást, egy szekrény ajtaja nyikorogva útjába áll.

- Érdekelnek a szerszámok, nagybátyám asztalos. Gyerekként mindig csodáltam őket.

A legnagyobb véső mögött, mint az amerikai filmek öltözőinek szekrényeiben, fénykép. Egy női portré. Ugyanaz a frizura, ugyanaz a pisze orr.

- Ki ő?

- A Kiss Kató.

- Megölték az oroszok!

- Nem. Azt nem. De miután átvonultak a falun, ugye, mi katonák voltunk akkor, nem sokra rá elment a nénjéhez. A dombon túlra - Balogh Jóska előremutat, majd kicsit gondolkodva megáll. - Vagy nem is - harminc fokkal elfordul balra, és a másik domb mögé mutat -, oda, ott van Vértes. Akkor még nem tudta, hogy odaát marad. Mert Léta is, meg Vértes is odaát maradt. Mi meg hazajöttünk a falunkba. A mostani rendőrség, az volt az ő háza. A milícia simán csak beleköltözött, mintha ők építették volna.

IV.

Egy fonott frizurás, pisze orrú, körte mellű fiatal nő, egy 48-as zászlót magára tekerve ruha gyanánt, megy a legelőn, a dombok felé. Kezében fonott kosár, tele szilvával, barackkal és köszmétével. - Méghogy nem voltam itthon azóta! - mondja nevetve. - Hát ki tartja rendben a házat? A rendőrség?

VIDÉKI KISLÁNY

Itt végre meleg van. A tizenkét éves Sáríka a szegénysorról félénken kopogtat a gazda nappalijának üvegajtaján. Már ég az arca a melegtől meg a félelemtől, csak a csontjaiban játszadozik a hideg. Az előbb ette meg a tegnapi maradékot, meg egy majdnem teli cukorkás zacskót is nyomtak a köténye zsebébe. A tévében vidám zene szól. Sáríka mosolyog. A gazda szépen az ölébe ülteti.

Olyan gyönyörű, mély lila az ég, azzal a kicsi félholddal, és a hatalmas fák mellette, mintha csak egyetlen nagy gesztenyefa leveléből lennének. És az a szép nő, milyen hosszú a haja, és mennyi ékszer! Epekedve nézi a férfit, de az, fehér kötéssel a fején, csak dühösen vicsorit, mint a lova. Még a por is olyan selymes! Jön, hogy megszimogassa az ember.

De Sáríka nem mer hozzáérni a falvédőhöz, míg a gazda ütemesen masszírozza a melleit. „Vidéki kislány, mindegy mit hiszel, ma este úgysis a szerelmem leszel. Vidéki kislány, mindegy mit hiszel..”

- Vagesz?

Sáríka csak mosolyogva bólint, szeme még mindig a falvédőn.

- Na, megvagyázod a libáimat az erdőszélen?

Elfordul végre a falvédőtől, és a cukorkás zacskót szorongatja még mindig a köténye zsebében.

A gazda felhangosítja a tévét, és Sáríkat lebillenti az öléből.

- Száz fokk celziusz, ismered?

Olyan, mintha beszélgetni akarnának vele. Óvele! Elnevetné magát ezen az abszurd helyzeten, de most nem egyedül van. Tisztelettudóan összeszorítja az ajkait, és inkább a földet nézi. Úgy érzi, itt jó helye lesz, itt mindene megvan.

„Vidéki kislány, mindegy mit hiszel, ma este úgysis a szerelmem leszel. Vidéki kislány, mindegy mit hiszel. Tudom, engem már soha nem hagysz el.”

Utószó: Ha olyan buják lennénk, mint vintage papíron a rózsák, több tucat gyerekünk lenne, és vagy száz szeretőnk. Csak vágyaink, és nem céljaink. Csak vakon bízánk, nem félnénk és nem aggódnánk.

De nem: mi két lüktető, ólomnehéz üreget cipelünk. Egyet a méhünkben, egyet a szívünkben. Gondosan elzárjuk, mint banki

alkalmazott a széfet. Szorosan tapadó szeméremajkak, légszák mellek. Erényöv, szivacsos melltartó. Harisnya, pántos felső. Szoknya, blúz. Körömcipő, ballonkabát. És mi a bonyolult számozás, ami nyitná a kapukat? Nem bonyolult. Amatőri egyszerűségű. Egy dédnagymama adna meg ilyen átlátszó, naiv, kitalálható kódot. De nincs miért bonyolítani a dolgokat, hisz senki nem akar feltörni vagy kinyitni semmit. Merő önérzetből, egy kis személyes emberi méltóságért védjük magunkat. Csak azért védekezünk, hogy a sok vakon száguldó, önmegvalósító cirkáló meg ne sebezzen.

Ezért maradnak csak a célok, csak az aggodalmak, csak a félelmek.

Vágy és Hit: szép rózsza marad a vintage papíron. Hímzés a díszpárnán. Tetoválás a vállon. Ékszer a testen. Könyvjelző a bibliában. Porcelánfigura a nappaliban. Háttérkép a telefonban. Rámosolygunk, csodáljuk, megsimogatjuk. Bár érinthető, de elérhetetlen.

*Köpeny (Giotto után), No 509., 2016
(70 x 50 cm, szén, préselt szén, papír)*

Szentgyörgyi László

BÉLU

Sok-sok hibával és kevéske erénnyel áldotta-verte a sors. Az átkosban – akkoriban alapított családot, születtek gyerekei – élte a hozzá hasonlók eseménytelen, szürke, nélkülözésekkel teli életét. Másokhoz hasonlóan dolgozott, dolgoztatott, közben meg emelt ezt-azt, amihez műhelyében hozzáfért, az értékesítésükből származó aprópénzzel egészítette ki vékonyka keresetét.

A rendszerváltás után aztán gyökeresen megváltozott a helyzet. Munkahelyén, a háztartási gépeket előállító gyárban egekbe szökött a spontán „privatizelési” láz: vitte mindenki, amit megfoghatott. Bélu is ezt tette. A hét folyamán gyűjtögetett, kapcsolatai révén, az általuk gyártottak mellett, már a szomszédos gyárak jól értékesíthető termékeit is beszerezte, hétvégén pedig magyarországi piacokon adott túl a szajrén.

Futott a szekér, Bélu hirtelen arra ébredt, már többet megengedhet magának, mint sokan mások. Az a tudat, hogy egyről kettőre jutott, tetézve azzal, hogy mindezt – legalábbis megítélése szerint – kizárólag önmagának, főként éles helyzetfelismerésének, sőt találékonyságának köszönhette, módfelett magabiztossá tette. Önbizalma megingathatatlannak látszott.

Úgy gondolta, elérkezett az ideje, hogy egy lépcsővel feljebb lépjen: használt bútorokkal kezdett kereskedni, amiket németországi lomtalánítások alkalmával előbb önmaga, majd kint élő gyerekei szedtek össze. Aztán autópiacot kezdett működtetni, az adásvételi szerződések – főleg azok, amelyeket a hivatalos eljárások megkerülésével ejtettek meg – jól hoztak a konyhára.

Béluék napról napra egyre hivalkodóbban éltek, amolyan úgazdag allűröket vettek fel. Magyarán: ama bizonyos karóval sem lehetett felérni az orrukat. Lenéztek mindenkit, akinek kevesebb pénze volt, mint nekik.

Aztán hirtelen összeomlott minden: egy rászédett ügyfelük – lassan elhitték, következmények nélkül csöbe húzhatnak, becsaphatnak bárkit, akit tudnak – beperelte őket, a közel tíz esztendeig tartó tárgya-

lássorozat sokba került, az ügyvéd úgyszintén. Az autópiac elvesztése jelentette az anyagi összeomlást. Közben jelentkezett szívbetegsége, a műtét pedig elvitte tartalékaikat.

Nem maradt más, mint a bözödi vízgyűjtő partján felhúzott nyaraló, ahol egészségi okokból történt leszázalékolása után napjait töltötte: ott próbált elrejtőzködni mindazok elől, akiknek kisebb-nagyobb összegekkel tartozott, de főleg a szégyen elől, amit státusa hirtelen elvesztése miatt érzett. Menekült – elsősorban önmaga elől.

Bár orvosai eltiltották, reggeltől estig iszogatót, közben meg – igaz, csökkenő lelkesedéssel – horgászgatott. Egy idő után alkoholizmusa túlnőtt szívbetegségén, ha felöntött a garatra, észrevétlenül lépett át abba a másik világba, amelybe senki sem volt képes követni: ilyenkor szürreális képekről, eseményekről számolt be, meglehetősen logikátlanul. A tóra is rendszerint illuminált állapotban csónakázott ki.

Egy ideje egy volt újfalu kováccsal esett találkozásairól számolt be, aki kiemelkedve a tóból, a víz alatti világból a csónakra felkapaszkodva csendben figyelte, amint a fogásra vár. Akik ismerték, mind azt hitték, az ital beszél belőle. – Mózsi vacsorára hívott, ma este ne várjatok – mondta szomszédjának, amikor dülöngélő léptekkel becaplatott a vízbe. Akkor látták utoljára.

Csónakja még hosszú napokig ott lebegett a tavon, mintha a vacsoráról megtérőt várta volna. Aztán végleg kivontatták a partra.

SÁRA ASSZONY BALLADÁJA

A z öregasszonyt nem olyan régtől ismertem, új lakónak számítottam a tömbházban, ugyanazon az emeleten laktunk, de a köszönő viszonyon alig jutottunk túl. A házaspár mindkét tagja közelebb járt a kilencvenhez, mint a nyolcvanhoz, a férj, Dezső talán már el is érte. A szomszédokkal nem jártak össze, a szokásos udvariassági gesztusokon soha nem léptek túl. Csendben, szinte észrevétlenül éledgeltek.

Az öregedés jelei az utóbbi esztendő során mindkettőjükön igen hangsúlyozottan mutatkoztak. Szellemileg Dezső romlott inkább, fizikailag Sára asszony. Ennek ellenére sokáig úgy tűnt, nem szorulnak

segítségére, fennakadások nélkül képesek ellátni magukat: Dezső bevásárolt, Sára főzött, mosott, takarított, persze, ahogyan tudott. Muszáj is volt nekik, hisz segítségére nem számíhattak, egyetlen fiuk immár két évtizede, hogy családotul kitelepedett Kanadába. Ritkán látogatnak haza, az öregek az utóbbi időben már nem vállalták az utazással járó gyűródést.

Csak rosszabb ne legyen! – szokta mondani konklúzióként fiuk, ha netán valaki egészségük felől érdeklődött. Miközben tudta jól, a helyzet előbb-utóbb elkerülhetetlenül romlani fog. Ami be is következett: Sára asszonyt súlyos szívelégtelenséggel kórházba szállították. Néhány napig élet-halál között lebegett. Orvosait is meglepve azonban gyorsan felépült, már amennyire az ő korában ez lehetséges. Mindenesetre szervezete igen jól reagált a gyógyszeres kezelésre. Csakhogy időközben valami végleg „eltörött” az öregasszonyban.

Amint a kórházból hazatért, már érzékelhető volt a változás: férjét kezdte elhanyagolni, nem adott a tisztaságra, sőt, az étkezésre sem – kizárólag önmagával volt elfoglalva. A gyógyíthatatlan szembetegsége folytán egyre gyengébben látó, egyre kiszolgáltatottabb Dezsőt legfőbb ellenségeként kezelte. Régi történeteket idézett, vélt vagy valós sérelmeket hánytorgatott fel, s amint alkalma nyílt rá, a rendelkezésére álló minden eszközt bevetve, bosszút állt. Hogy miért? – maga sem igazán tudta.

Sanyarú napok köszöntöttek Dezsőre. Sára úgy tekintette, csak neki jár a figyelem, csak őt illeti a betegnek járó törődés. Hatvan évi házasság nem kevés, ennyi idő alatt bőven adódhattak kellemes és kellemetlen epizódok egyaránt, de Sára valamiért csak ez utóbbiakra emlékezett. Fűnek-fának panaszkodott, Dezső viselt dolgait sorolta, nem érdekelte, hogy azok, akik esetleg ismerték, nem adnak hitelt szavainak. Rögeszméjévé vált, hogy férje az ellensége.

A bosszúállás legkönnyebb formájának az étel megvonása bizonyult. Megromlott látása miatt férje képtelenné vált arra, hogy ellássa önmagát, ezért meg kellett elégednie azzal, amit Sára eléje tálalt. Ő pedig rendre azokkal az ételekkel kínálta, amikről tudta, férje nem eszi meg. Dezső erőnléti állapota rohamosan romlott, hetek óta nem járt ki a harmadik emeleti tömbházlakásból, naphosszat hevert az ágyban. Egy éjszaka aztán végleg elaludt. A halotti bizonyítványt kiadó orvosi jelentés szerint végelgyengülésben.

A temetésre Torontóból hazatért fia anyját okolta apja haláláért. Sára nem nagyon tagadta, csak konokul hajtogatta: reméli, nem találkoznak a túlvilágon. A temetés után fia kijárta, hogy anyját felvegyék egy egyházi fenntartású öregotthonba, majd visszarepült a Óperencián túlra.

Sára asszony napokig némán gubbasztott fotelében, majd egy éjszaka észrevétlenül kiosont az otthonból.

Azóta sem tudni róla.

NE SÍRJ ÉRTEM, ARGENTÍNA!

Don't Cry for Me, Argentina! – dúdolta Julie Covingtonnal az *Evita* című musical legismertebb slágerét. A zenemű, különösen e dal a hetvenes évek közepe óta a kedvencei közé tartozott, újra és újra meghallgatta.

A pampák országáról nem sokat tudott, többnyire a foci kapcsán jutott eszébe néhány itt-ott, véletlenszerűen felszedett információ. Például hogy a második világháború után állandó magyar színház működött Buenos Airesben, ott játszott egy ideig Páger Antal, Vaszary Piri és Szelezcky Zita, s hogy ott adták ki a földrész leghosszabb ideig megjelenő magyar nyelvű lapját, a Dél-Amerikai Magyar Hírlapot.

Ennek ellenére az 1990-es évek elején, amikor híre kelt, hogy a hatalmas ország kész befogadni másfél millió bevándorlót a kelet-közép-európai volt kommunista országokból, rövid gondolkodás után maga is úgy döntött: irány Argentína. A budapesti követségen meglepetésként érte, hogy román állampolgársága miatt elutasították kérelmének átvételét. Minden ex-kommunista országból fogadtak bevándorlókat, kivéve a volt Szovjetunió tagállamait, illetve Bulgáriát és Romániát.

Az elutasítás elkeserítette, de inkább feldühítette. Szükségét érezte, hogy ennek hangot is adjon, ezért bekopogott az egyik követségi titkár ajtaján, aki hellyel kínálta, és türelmesen végighallgatta. Elmondta a magyarul tűrhetően beszélő diplomatának, hogy méltatlannak, sőt igazságtalannak tartja, hogy elutasítják kérelmének pusztá átvételét is, csak azért, mert nincs magyar állampolgársága, pedig magyarsága

annyira kétségbevonhatatlan, mint bárki másé, aki a mai országhatárokon belül látta meg a napvilágot. Egyébként is, állt elő az adu ásszal, Argentínában is elismert földije, Juan Fernando Czetz, azaz Czetz János – Bem apó vezérkari főnöke, majd az argentin katonai akadémia megalapítója, 25 éven át igazgatója – ugyanebben a régióban, Gidófalván született. – A családom Czetz óta dokumentumokkal igazolhatóan itt él. Az országhatárokat azóta kétszer is átrajzolták a fejünk fölött, ezért engem most megfosztanak attól a lehetőségtől, hogy Argentínában letelepedjek – érvelt.

A követségi titkár váratlanul arra kérte, írja le, amit elmondott; biztosítja, hogy eljuttatja az egyetlen helyre, ahonnan megoldást remélhet. Megtette, majd hazautazott Erdélybe. Teltek-múltak a hetek, három hónappal az eset után hivatalos levél érkezett Buenos-Airesből, amelyben értesítik, hogy Carlos Menem köztársasági elnök, élve hivatali jogával, utasította az illetékeseket kérésének átvételére. Ezért szíveskedjék a szükséges iratokkal a budapesti követségen megjelenni.

Akkoriban csapott fel újságírónak, legfőbb vágya teljesült, így lemondott az emigrálásról. Hogy jól tette-e, azóta sem képes eldönteni. Ne sírj értem, Argentína! – dúdolja magában, ahányszor eszébe jut a történet. Titokban azért néha el-elmereng azon, miként alakulhatott volna sorsa a tangó hazájában.

LÁVSZTORI

I mádta a nőket. Mi több: bomlott utánuk. Egy boka villanása, egy csinos lábszár, egy kerek térd szóban megfogalmazhatatlan üzenete, egy formás comb mély titkokat ígérő látványa, egy ártatlan (vagy nem is annyira) mosoly, mind-mind ábrándozásra csábította. Szerencséjére – vagy szerencsétlenségére? – dús fantáziával áldotta meg a Fennvaló, egy-egy történet töredékéből kiindulva könnyedén megalkotta a maga, az eredetitől teljesen eltérő, de annál sokkal színesebb, fordulatossabb sztoriját. Amellyel aztán napokig, hetekig eljátszott: bonyolította, szövögette a cselekmény szálait. Míg meg nem unta, el nem felejtette, vagy újabb történetbe nem cseppent.

Merthogy nem maga alakította életét, inkább az alakította őt. Folyó és medre viszonylatába elhelyezve a beomló mart volt, ha a víz sodrása bizonyult erősebbnek, vagy a meghátráló, új utat keresni kénytelen folyó, ha a part kerekedett felül. Csendes, inkább lemondó, sorsába rezignáltan belenyugvó, mint felesleges becsvágytól fűtött életet élt. Szürkének is nevezhető. Élénk, olykor túlhajtott, néha túlzásokra is hajlamos képzelete gyakran jelentett menedéket. Fiatalságának kedvenc íróját parafrázálva fázékony lelkét a fantázia meleg takarójával óvta a rideg valóságtól. Ha jól meggondoljuk, sikerrel, merthogy nagyobb csalódások nem érték. Igaz, örömök sem.

Egyébként akkoriban még békés, kiegyensúlyozott családi életet élt. Felesége mindenben – na jó, a leglényegesebb dolgokban – megértő, hűséges társa volt. Az adott körülmények között többet, mint amennyit az asszony nyújtott, már felelőtlenség lett volna kívánnia. Ennek ellenére valami megmagyarázhatatlan hiányérzet azért csak keserítette napjait. Igen, a gyengébb nem iránti vonzódás, csodálat volt a legnagyobb gyengesége: könnyen és gyorsan kialakult nála az ellentétes nem képviselője iránti vonzalom. Amit nem kellett feltétlenül viszonzniuk ahhoz, hogy képzelete máris szárnyalni kezdjen, a hiányzó részeket kiszínezve szép és izgalmas sztorikat álmódjon hozzá.

Vágyainak és a valóság színeinek, elemeinek féktelen és felelőtlen keverése, kombinálása volt ez. Azaz ábrándozás. Asszonya a legtöbb-ször tudomást sem szerzett arról, mekkora szenvedélyek, lelki vívódások zajlanak benne. Az utóbbi eset azonban gyanakvóvá tette. Egy vëndiáktalálkozón jött össze Gy.-vel, akihez harminc évvel korábban gyengéd szálak fűttek. Egy teljes nyáron át. Aztán három évtizedig nem is hallottak egymásról. Addig a napig, amikor újra összejöttek. Ezúttal akár valóságosan is kiteljesedhetett volna a sztori. Nem rajta múlt, hogy nem jutottak egyről a kettőre, hanem kizárólag Gy.-n, aki nem akarta a szerinte felelőtlen kalandot.

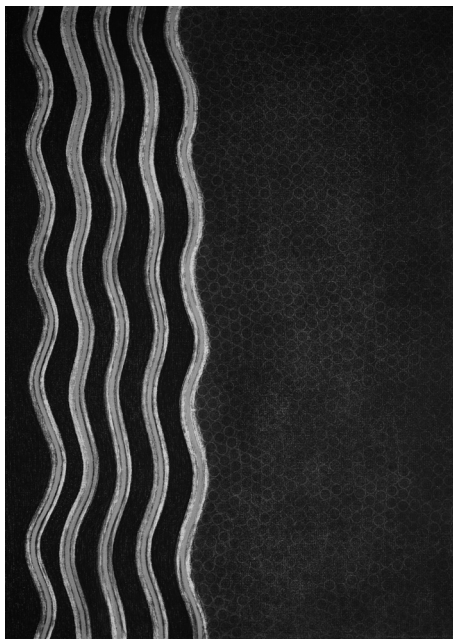
Maradt a kapcsolattartás jámborabb formája, az elektronikus levelezés. Amiről – végzetes figyelmetlensége folytán – felesége is tudomást szerzett. A két nő aztán személyesen is találkozott. Hogy mire jutottak, arra nem volt kíváncsi – méltóságán alulinak tartotta –, bár sejtései azért lehettek, mi folyhat egy hasonló beszélgetésen. Ami a legérzékenyebben érintette – bár elismerte: rászolgált –, az az asszony addig

soha nem tapasztalt bizalmatlansága volt. Úgy érezte, s nem minden ok nélkül, minden lépését követi, ellenőrzi. Ez pedig kiborította.

Viszonyuk végérvényesen megromlott, aminek okát a feleség beteges bizalmatlanságában látta. Így következett be a hirtelen, bár törvénytörőnek mondható szakítás is, amikor egy szép napon szó nélkül összecsomagolt és hazaköltözött – akkor még úgy gondolta, csak gondolatai tisztázásáig – öreg szüleihez. Gy.-vel félbeszakadt a levelezés, úgy értékelte, semmi értelme, hisz azt nem várhatta, hogy a nő esetleg feladja nehezen megteremtett budapesti egzisztenciáját, ő meg elképzelhetetlennek tartotta, hogy máshol is élhet, mint szülőföldjén.

A Gy. iránti érzéseinek emlékét azonban megőrizte, gyakorta eljátszott a gondolattal, hogy miként alakulhatott volna a történet, ha félbe nem szakad.

Ez volt az ő lávsztorija.

*Omorta No 684., 2016
(70 x 50 cm, szén, préselt szén, papír)*

Béri Géza
ÉLETFOGYTI GLAN

Legalább séta volt, sütött néha a nap.

Okkal lázongtam, nem is csodálkoztak.
Vigyáztak, meg ne szökjem, s enni hoztak.

Legalább séta volt, sütött néha a nap.

Kétségbeejtő, hosszú évek múltak.
De tudtam, rab vagyok, ki szabadulhat.

Legalább séta volt. Sütött néha a nap.

DUNAI ÉNEK

Langyos a víz, a hold, az éj,
a Gellérthegy dohogva
fészkelődik – aludna már –
ráfú a hullámokra.

Borzong a víz és csengve kicsap,
csitt: loccsan lent a lépcső,
hajócélpök, lámpafény,
menj haza, menj már, késő.

A híd nyújtózik, szétfeszülő
két karja zsibbadt, fáradt.
Hajad a szellő fonja – eredj –
a harmat mossa szádat.

És lendül a hold, a vízbe csúszik,
és villan a fény, pici foszlány,
ott messze túl sok lámpa ég,
s már alszik a híd, az oroszlán.

Ó, csorba lépcsők – valótlanság
kőből megvetett ágya,
hajócölöp, én kikötöm,
ó, fények vízi tánca,

zöldszagú víz, részegítő,
kinek az arcát nézed?
Hajókürt bűg – fogd, jég a kezem,
a hegyen a hajnal lépked.

Józanság, héjas értelem,
jaj, pirostalpú hajnal!
Csikordul a sín – csörömpölés.
Elmész? – Szélfonta hajjal.

Szemed bezárod, hogy jobban láss?
Harmatban mostam számat.
Hajnal van. Meghalsz. S lent a Dunán
pici fények táncot járnak.

VACSORAVENDÉG

Kopogtatok. És hirtelen
a fal bedől. Mondom nevem.
Vállat vonnak, esznek tovább,
mészpor lepi a vacsorát.

Késsel kínálnak. Kétélű kés.
Nyelén rovás. Szemembe néz,
ki asztalfőn méltatlan ül.
Nem szól. Csak néz kegyetlenül.

Ital? Habzik és fekete.
A híres kínok vak leve.
Vendég vagyok? Enyém a ház.
Falat, a korty, mind megaláz.

Elfogadjam, elvessem-e?
Ínyemre csordul az epe.
Gonoszízú megalkuvás,
fogcsorbító a harapás.

Kopogtattam. És hirtelen
bedőlt a fal. Mondtam nevem.
Vállat vontak. Ettek tovább.
Megáldom hát a vacsorát.

HIÁBA

hiába próbált szabadulni,
a kövek, falak megkötötték,
hiába próbált szabadulni,
megbéklyózta a vas-sötét ég,

hiába próbált szabadulni,
megmarkolták a kezét, vállát,
hiába próbált szabadulni,
rákényszerítették a hálát,

hiába próbált szabadulni,
rabbá nemzette apja-anya,
hiába próbált szabadulni,
rab lesz gyereke, rab lesz fattya,

hiába próbált szabadulni,
istene rabként feszült fára,
hiába próbált szabadulni,
három nap?, sok az egy csodára,

hiába próbált szabadulni,
a szívét erei körbefonták,
hiába próbált szabadulni,
hazája maradt ez az ország,

hiába próbált szabadulni,
hiába – rabságát szerette –
nem is akar már szabadulni,
a béklyó címer lesz felette.

MAGAM URA

Ura vagyok magamnak élve-holtan,
a gondolataim világosak és tiszták,
ahogy lelkemnek józanul megparancsoltam.

Úgy élek, pontosan, akár az óra,
a szívem rendben ver, a dolgomat is végzem,
csendes vagyok és már nyugodt egészen.

De éjjel néha felriaszt egy mozdulat,
most te is mozdulsz – a vállamat kerested,
mert alvó testem konokul keresi még a tested.

Béri Géza 1933. február 3-án született Budapesten, Béri Géza és Sárközy Margit gyermekeként. 1943-tól a budai Toldy Ferenc Gimnázium tanulója, ahonnan 1951-ben eltanácsolta a (már Fürst Sándorról elnevezett) gimnázium. 1943-ben belépett a Mária Kongregációba, amelyet 1950-ben megszüntettek. Egy Demonstrátor fedőnevű ügynök 1951. december 23-án kelt jelentéséből kiderül, hogy Béri Géza már régóta megfigyelés alatt állt az – 1944-ben Dachaubá hurcolt – Eglis István atya által vezetett egyik illegális csoport tagjaként.

A csoportot a Solárszky Sándor és társai perben elítélték (ÁBTL 3.1.9. V-108604.), köztük Solárszky Sándort, a Pius cserkészcsapat

cserkészét, Sárdy Györgyöt (aki a Mária Kongregáció budapesti központjában dolgozott) és Béri Gézát, utóbbit vádirat és ítéletindoklás nélkül életfogytiglanira. Egy 1964-es jelentésben erről a következő olvasható: „A kongregáció feloszlata után illegálisan folytatta a szervező munkát. Több személyt beszervezett, röpcédulákat készített és terjesztett. Robbanóanyagot tárolt terrorcselekmények elkövetése céljából. 1953. IX. 20-án a Bp. hadbíróóság Hb.I.00207/53. sz. alatt dem. államrend elleni szervezkedés vezetése és lőszerrejtegetés büntette miatt jogerősen életfogytiglani börtönre, 10 év közügy. eltiltásra és teljes vagyonelkobzásra ítélte.”

1953–56 között a váci börtönben tartották fogva, ahol csatlakozott a magukat Füveskertieknek nevező költők köréhez, melynek tagjai Tóth Bálint (1929–2017), Kecskési Tollas Tibor (1920–1997), Kárpáti Kálmán (1929 –), Gérecz Attila (1929–1956), Szathmáry György (1928–1990), akikkel titokban több verses antológiát (*Füveskertet*) állított össze.

Béri 1956. július 22-én szabadult, ekkortól a Hungária Vegyiműveknél dolgozott. A szabadságharc alatti tevékenysége miatt azonban 1960 júniusában F-dossziét nyitottak róla az állambiztonsági szervek, majd 1964-ben alapnyilvántartásba helyezték. Megfigyelési dossziéját csak több mint egy évvel halála után, 1981 májusában zárták le.

Életében nem jelenhetett meg kötete, a szabadságharc után név nélkül publikált a nyugaton kiadott *Füveskert* antológiákban. Magyarországon a 70-es években jelentek meg szövegei az *Élet és Irodalomban*, a *Napjainkban*, az *Új Írásban* és különböző antológiákban (*Versmondók könyve* 1971, 1975, *Külvárosi jeladás* 1973). A *Szép versek* halála után, 1980-ban közölt verseiből válogatást. A Szépirodalmi és a Magvető kiadóhoz is adott be kötettervet *Ének a szülőföld hiányáról* címmel.

1979 karácsony éjjelén öngyilkosságot követett el. Az *Élet és Irodalom* január 12-én tette közzé a Tóth Bálint által írt nekrológot.

Bár Béri-kötet jelent már meg a Stádiumnál, a művek egy része továbbra is kiadatlan. A szerzői hagyatékban fennmaradt összesített teljes költői életmű a Napkút Kiadó gondozásában jelenik meg. (*Tóth Tünde*)

Tóth Benedek Ernő

KORONA IDEJÉN

Újabb mélységekkel ismertetem meg magam!
Ahol már nem kérdés, mi a jó és mi nem az,

Egy megfakult képeslap, egy defektes kerék,
Ennyi a múltam és jelenem. Kész.

A helyek éjszaka ismét az enyéme,
Borgózós a fejem, agyamban a kerekek

Kattognak: ha en-nek vé-ge, el-hagy-lak...

Álomlak, oda álmodlak,
Kattogó kerekek: el-hagy-lak...

Írok, írlak, irtalak,
Túl jó, túl rossz, szép alak.

Egy megfakult képeslap, egy defektes kerék...
Ennyi lett bennem csupán az egész.
Írok, írlak, irdallak,
Az ak-tus-nak vé-ge, el-hagy-lak!

Cseke Péter

EGY 1935-ÖS „PERÚJRAFELVÉTEL” TÖRTÉNETE A MAGYAROK ROMÁNIÁBAN MEGJELENÉSÉT KÖVETŐEN

1. Jancsó Béla unokaöccse, az *Erdélyi Fiatalok* alapító-főmunkatársaként indult Mikó Imre 1935. március 22. és 25. között előadást tartott a Debreceni Diétán, majd Párizsba utazott. Budapestről arról tájékoztatja Jancsót, hogy „az új magyar ifjúság, mely a kivezető utat a Duna-völgyi konföderációs államformában látja, meg akarja ismerni az utódállamokat és az ottan élő kisebbségeket is. Egy ilyen élcsapat, köztük Németh Lászlóval, jönne július közepén Erdélybe is. A meghívást én ajánlottam fel, most már közös erővel lehetővé kellene tenni ezt az utazást. [...] E kirándulás biztosítását azért látom rendkívül fontosnak, mivel egyrészt megismernék Erdélyt igazán, mert ma egyáltalában nem ismerik, és ami a legfontosabb: megindulna a közeledés a kisebbségek segítségével a győző, illetve a legyőzött népek között. Elsősorban pedig a román és a magyar nép közt.”¹

Jancsó Béla legkedvesebb gondolatát pendítette meg Mikó Imre, aki ösztöndíjasként a nemzetközi jogot tanulmányozta Párizsban.² A Duna-konföderációs eszméről korábban is sokat beszélhettek, hiszen Mikó az *Erdélyi Fiatalok* jogi szemináriumát vezette. Németh Lászlóék romániai útjának kultúrdiplomáciai előkészítését a budapesti román követség kultúrattaséja, Baltă Moise vállalta magára, akihez Mikó atyafiságos kapcsolatok fűzték.³ Boldizsár Iván fél évszázaddal későbbi visszaemlékezéséből⁴ arra következtethetünk, hogy az előkészületek voltaképpen két szálon futottak. A romániai utazás másik három résztvevője – Boldizsár Iván, Keresztury Dezső és Szabó Zoltán – egy

---

1 Mikó Imre levele Jancsó Bélának. Budapest, 1935. márc. 26. In Cseke Péter (szerk.): *Jancsó Béla levelezése III. 1935–1940.* Kolozsvár, 2019, Kriterion Könyvkiadó, 105–106.

2 Vö. Balázs Sándor: *Mikó Imre élet- és pályaképe.* Kolozsvár, 2003, Polis Könyvkiadó, 29. Uo.

4 Boldizsár Iván: Utazás a Regátban és Erdélyben, 1935-ben. In Németh László: *Magyarok Romániában.* Marosvásárhely, 2001, Mentor Kiadó, 289–328.

németországi konferencián került 1934-ben kapcsolatba Anton Golopențiával, Dimitrie Gusti bukaresti tanítványával és munkatársával. Golopenția közbenjárására ajánlotta fel Gusti professzor: szívesen látná a fiatal magyar szociográfusokat, hogy helyszíni tapasztalataik alapján maguk is hírét vigyék a bukaresti szociológiai iskola módszereinek. Keresztury Dezső számára mindez már nem volt újdonság, hiszen a berlini egyetem mellett működő Magyar Intézet könyvtárigazgatójaként rendszeresen hozzájutott – miként ez a németországi tanulmányokat folytató Méliusz József és Jancsó Béla 1931-es levélváltásaiból tudható – az *Erdélyi Fiatalok* számaihoz, amelyek bőséges információkkal látták el a Gusti-féle intézet működéséről.⁵ Ezt a kapcsolatfelvételt pedig ugyancsak Mikó Imre kezdeményezte a kolozsvári főiskolás lap indulása idején.

2. Debrecen meghatározó szellemi hídfőnek bizonyult Németh László erdélyi kapcsolatainak a kiépítésében is. Nemcsak Mikó Imrével kötött ismeretséget, hanem – már korábban – a Tisza István Tudományegyetemen doktoráló Szabó T. Attilával is. Amikor a debreceni konferencián elhangzottakat összegezte, még a Magyar Rádiónál dolgozott (1935. április 17-ig). Alighanem ő kérte fel Mikót, hogy ossza meg előadásának alap gondolatait a rádióhallgatókkal. A korabeli műsorfüzet szerint ez meg is történt augusztus 19-én – 19.10 és 19.40 között – *Erdély és a külföld* címmel. A Párizsból küldött kéziratot Fazekas István olvasta fel. Minthogy a Debreceni Diéta dokumentumai még feltárára várnak, így csak azt valószínűsíthetjük, hogy a Budapesten átutazó Mikónak nem nagyon volt ideje mikrofon elé állni. De az is lehet, hogy maga igényelte mondandója árnyaltabb újragondolását, pontosabban: „erdélyi fülekhez” hangolását. Ezért telt el a debreceni és a budapesti megszólalás között csaknem öt hónap.

Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés megjelenése óta Mikó Imrére figyelő Méliusz Józsefhez 1935-ben nem jut el a Debreceni Diéta híre, de a Párizsból küldött előadás szövegére felkapta a fejét. Augusztus 19-én ugyanis Temesváron tartózkodott, ahol hallgatta a Magyar Rádiót. Hogy mekkora érdeklődéssel, arról egy augusztus 23-án megjelent vezércikk tanúskodik a *Brassói Lapok* első oldalán: *Erdélyi hang a budapesti rádióból*. Balázs Sándornak, a Mikó-monográfia szerzőjének

---

5 Lásd Jancsó Béla levelezése II. 1931–1934. Kolozsvár, 2016, Kriterion Könyvkiadó.

a figyelmét sem kerülte el az éter hullámain érkezett „erdélyi hang” brassói visszhangja. Értelmezése szerint a cikkíró azt a fő mondanivalót hámozta ki a hallottakból, hogy „az előadó szerint az erdélyi magyar ifjúság akkor tölti be hivatását, ha nemcsak nemzeti feladatot vállal, hanem európaít is”. A sajtóvisszhangból kitűnik az is, hogy Mikó az agresszív magyar revizionizmus és a román sovinizmus között helyezi el a második erdélyi magyar nemzedék zömét. Érvelése szerint „sem az egyik, sem a másik szélsőség nem hozhat megoldást gondjaira”.

A monográfiáiról 2003-ban nem ismerhette a *Brassói Lapok* vezércikkírójának kilétét. Molnár Gusztáv ugyan 1978-ban vette hangszalagra *Beszélgetések Méliusz Józseffel* című kötetének anyagát, de ez csak 2012-ben jelent meg a Komp-Pressnél. A beszélgetések eszmetörténeti hátterére érzékenyen figyelő Molnárt meglepte, hogy egy ilyen előadás az akkori politikai viszonyok közepette egyáltalán elhangozhatott. A mai olvasót pedig alighanem az lepi meg a leginkább, hogy mennyire időszerűek ma is Méliusz 1935-ös észleletei: „Hogyan ismerjen meg bennünket a románság, amikor nem visszük elébe kérdéseinket, amikor nem jelennek meg helyzetünket felmérő számadások románul?”

És persze – érvelt – franciául, angolul és német nyelven is!

Méliusz nem csodálkozott a rádiószerkesztők kiállításán. A *Brassói Lapok* temesvári munkatársaként ugyanis úgy tapasztalta, hogy „a magyar rádiónál, akárcsak a magyar sajtóban általában, jelen voltak a demokraták, a liberálisok, jelen volt a személyi kapcsolatok sajátos hálózata”. Németh Lászlóra gondolt volna, vagy az irodalmi osztályon őt követő Cs. Szabóra? Ennek nincsen semmi tényalapja, hiszen akkoriban Méliusz még „a Németh László nyomdokaiba lépő erdélyi »titkos fasiszták« leleplezését sürgeti”.⁶ Amin már csak azért sem lehet meglepődni, mert még ott vibrált a levegőben az a hang, amelyik 1933-ban Németh Lászlót lefasisztázta a *Korunkban*. Ennyire ellentmondásos volt a harmincas évek derekának szellemi-politikai élete.⁷

3. A Németh László-centenárium rendezvényeinek száma – beleértve az erdélyieket is – meghaladta a nyolcvanát. Több mint negyven

---

6 Lásd Molnár Gusztáv: *Beszélgetések Méliusz Józseffel*. Kolozsvár, 2012, Komp-Press Kiadó, 241–245.

7 Uo.

periodika és napilap 180 közleményét regisztrálta Monostori Imre. 2001-ben 12 könyv jelent meg az írótól, illetve róla. Azóta folyamatos a szellemi jelenléte – újra kiadott műveivel, korábban lappangó munkáinak megjelentetésével, permanens újraértékeléseivel.

A centenárium egyik elodázhatatlan erdélyi feladatát a marosvásárhelyi Nagy Pál vállalta magára, aki a *Magyarok Romániában* korabeli fogadtatását és későbbi értékelését szerkesztette kötettté a marosvásárhelyi Mentor Kiadó számára. Ebben az *Erdélyi Fiatalok* belső körének (Jancsó Béla, László Dezső, Vita Zsigmond) állásfoglalása is méltán kapott helyet. Mindenik mérvadó lehet az akkori vita mai megítélésében.

Úgy tűnik, hogy a *Tanuban* megjelent tanulmány jóval nagyobb visszhangot keltett, mint ami abban az időben nyilvánosságot kapott. Ez derül ki a történész Vincze János 2001-es visszaemlékezéséből, amelynek ugyancsak meglepő címe van: *Németh László – Szabó T. Attila kapcsolatának fejlődéstörténete*.⁸ Megtudjuk, hogy erdélyi hangadó értelmiségiek jó része – ha nem is vállalta a nyilvános véleménynyilvánítást – kiábrándultan vette tudomásul: a romániai útirajz szerzője igazságtalanul ítélkezett. Ezek közé tartozott Szabó T. Attila is.

Szabó T. Attila magyar irodalomból, nyelvészetből és történelemből szerzett doktorátust a Tisza István Tudományegyetemen. Akkor találkozott először Németh Lászlóval, aki – 1934. szeptember 12-i keltezésű levelében – arra kéri Szabó T. Attilát, hogy a rádió részére írjon 6–7 gépelt oldalnyit a helynévgyűjtés jelentőségéről: „Ha a megbízást vállalja, felhívom a figyelmét Proust nagy regényének, az *À la recherche du temps perdu*nek egyes részeire, ahol a »helynevek költészetéről« felejthetetlen oldalak vannak.”⁹ A következő találkozó 1941-re esik, az Észak-Erdély visszacsatolása után „elvégzendő hatalmas munka mámorában”.

Miből adódott az 1935-öt követő nézetkülönbség? Abból, hogy Szabó T. Attila nem osztotta Németh akkori pesszimizmusát. Ámde Észak-Erdély visszacsatolása után „váratlanul leomlik köztük a fal, és megtalálják a közös hangot, a felfokozott elvégzendő hatalmas munka mámorában teljes lesz az összhang köztük, és igazi életre szóló barátság

8 Vincze János: Németh László – Szabó T. Attila kapcsolatának fejlődéstörténete. In *Népi Krónika*, 2001/3., 46–48.

9 Idézi Vincze János: uo.

alakul ki a két zseni között. Ezen összhang földrajzi értelemben rövid ideig tart, mert a második világháború erőteljesen szétszakítja őket, de diszszonancia többé kettőjük viszonyába nem kerül.” Szabó T. Attilát közel harminc évig nem engedik ki Romániából. De: „örök barátságuk levelezési formában tovább szilárdul”. A „kapcsolattartás lehetőségét gyakorlatilag befagyasztotta az 1956-os forradalom és szabadságharc eseményeit követő megtorlás periódusa”. Vincze János szerint a teljes nézetazonosság jellemezte 1973-as budapesti újratalálkozásukat is.

Két év múlva, Németh László halálának évében, megjelent az *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár* első kötete. Szabó T. Attila már nem tudhatta meg, hogy a helynévgyűjtéseire is felfigyelő író miként vélekedett volna az elvégzett „hatalmas munkáról”. Annak viszont írásos nyoma van, hogy Németh László halálának tizedik évfordulóján Szabó T. Attila „spontán emlékülés”-t szervezett budapesti történészbarátai körében.

A Németh László-i „Székese gyház-építő láz” már első találkozások alkalmával átragadt a fiatal korában ugyancsak pesszimista Szabó T. Attilára, aki – Ruffy Péter 1975-ös jellemzése szerint – erdélyi szavakból épített katedrális.

4. Egyelőre még nincs biztos támpontunk arra vonatkozóan, hogy Németh László személyesen találkozott-e Jancsó Bélával, vagy sem. Minthogy a kalotaszegi kirándulást az *Erdélyi Fiatalok*at szerkesztő László Dezső – Jancsó legközelebbi szellemtársa – szervezte, feltételezhető, hogy 1934-es levélváltásaik után megismerkedtek. Ennél lényegesebb azonban, ahogyan a romániai útirajzot követő vitában László Dezsővel együtt megszólalt.¹⁰

Mester Miklós – miként 1936. március 25-i leveléből kiderül – a Jancsó állásfoglalását tartotta mérvadónak: „Jólesett Németh László útjával kapcsolatosan írt mérsékelt hangú cikkedet olvasnom. Kifogásaidat aláírom. A nagy többség kifogása nem állja meg a helyét. Ezek megállapításaival szemben vallom, hogy Németh László bátor leleplezéseivel alapjában véve a magyar ügynek jó szolgálatot tett.” Mester az *Erdélyi Fiatalok* 1935. téli számában megjelent *Ahogy lehet* című Jancsó Béla-írásra utalt, amelyben a szerző Makkai *Magunk revüziójából* indul ki: „Ami velem történik, annak sohase keressem és sohase

---

10 Jancsó Béla: *Ahogy lehet*. In Németh László: *Magyarok Romániában*. Marosvásárhely, 2001, Mentor Kiadó, 125–127.; László Dezső: *Erdély megismerésének titka*, 119–124.

fogadjam el *külső* okát addig, amíg csak *egyetlen* belső ok is van, ami hozzájárulhatott ahhoz, hogy az a valami megtörténjék...” Elsődlegesen a „belső okokra” irányult Jancsó figyelme akkor is, amikor Németh László „végső ítéletével” perlekedve – „az erdélyi magyarság menthetetlenül pusztul, sőt pusztulásra érett, mert hiányzik belőle az életakarat” – „perújrafelvételt” sürgetett. A „kisebbségi neurózisból” éppen kilábaló Reményik Sándor márványtükrű új verseskötetével, a *Romon virággal*, illetve a halállal farkasszemet néző Balázs Ferenc mészköi aragonitba faragott szociográfiájával, *A rög alatt*-tal érvelve. Orvos írta az orvosnak: „Németh László [...] tudja, hogy az életerő szempontjából egy neurózison való győzelem nagyobb, mint bármely külső diadal.” Mester Miklós egy Szabó Dezsővel folytatott vitájáról számolt be, ehhez fűzött kommentárt válaszában Jancsó: „Annak, hogy a német kérdés fontosságát Ő annyira hangsúlyozza, minden oka megvan, mi innen is úgy látjuk, hogy az összes dunai államokra nézve jelenleg a legnagyobb veszély, nagyságánál fogva minden egymás közti ellentétnél súlyosabb. Viszont éppen ezért: a dunai népeknek össze kell fogni. Ez az összefogás nem képzelhető el a kisebbségi kérdés mindenütt való becsületes rendezése nélkül. Ennek a rendezésnek az alapja nem lehet különböző, az alapelv csakis az igazság lehet, amely minden nép számára fejlődési lehetőséget ad. Szabó Dezső ellentmondását ott látom, hogy ő, aki a becstelen (érdek-)asszimiláció minden korruptségára olyan gyökeresen mutatott rá, most maga is erőszakkal asszimilálni akar, holott *az érdek éppen az ellenkező*: inkább akadályozni az asszimilációt, mint elősegíteni, s intézményesen biztosítani a kisebbségek kollektív fejlődési lehetőségét. [...] Tisztább helyzetet pusztán az elősegített kulturális önkormányzat és a »magyarosítás« illúziójának feladása jelenthet. Ezen túl pedig: tegyük magyarokká a magyarokat – mondom Széchenyivel. Szabó Dezsőnek megírtam, hogy minden ottani kisebbségi lépés jó vagy rossz példa lehet itt, azért kell vigyázni.”¹¹

Hogyne tudta volna Németh László, hogy az életerő szempontjából egy neurózison való győzelem nagyobb, mint bármely külső diadal, amikor a romániai utazás kiváltotta súlyos depressziójából is épp a

---

11 Jancsó Béla levele Mester Miklósnak. Kolozsvár, 1937. V. 14. In *Jancsó Béla levelezése III.*, 350–359.

„morbus minoritatis” okainak feltárásával menekítette magát az életnek, jóllehet eleve tisztában volt azzal, hogy nem arat vele „diadalt”. Az útirajznak a *Tanuban* megjelent – később elhagyott – 16. fejezetében olvasható: „Mi marad hát a hátralévő időkre? Dolgozni kell, már csak a megbolondulás ellen is.”¹² Életének legmélyebb drámáját alighanem akkor élte át. Amiért addig küszködött, úgy látta, értelmét veszítette. A magyarországi belső megújulás kudarcát a dunai államközösség álmképének a szertefoszlása tetézte, s ráadásul vágyva vágyott Erdélyből sem életerővel feltöltődve tért vissza. Ha élményközelből is megismerhette volna a világtávlatban gondolkodó Balázs Ferenc kisebbségi életstratégiáját, s nem az íróálmait feladó, „tejeskannácskák közt ténfergő” erdélyi Don Quijote hallomásbeli képét viszi magával, talán Jancsó Béla sem kér „perújrafelvételt”. Igaz, Mészkö már csak azért sem kerülhetett be Németh Lászlóék úti programjába, mert Balázs Ferenc épp a debreceni klinikán feküdt. Amikor pedig pár órai munkaidőt engedélyezett számára az orvos, rőtta *A rög alatt* árkusait, illetve – mulasztásait pótolandó – rengeteget olvasott. Akkor fedezi fel magának Németh Lászlót. A reveláció erejével hat rá, hogy életfelfogásuk, gondolatviláguk, törekvésük mennyire hasonlatos. 1935. november 24-én kelt levelében arról tájékoztatja feleségét, Christine Fredericksent: ha meggyógyul, feltétlenül megismerkedik a vele pont egyidős, kitűnő emlékezőtehetségű és nagyon művelt Németh Lászlóval, akinek a művei máris hozzásegítették őt ahhoz, hogy önmagát jobban értse, cselekedeteivel számot vessen. Ennek a felismerésnek pedig – úgy érezte, hogy ő „tipikus erdélyi ellentéte” Németh Lászlónak, „intuícióval, találékonysággal, de behatárolt tudással” – rendkívüli jelentősége volt a szavak és tettek azonosságára épülő művének, *A rög alatt*nak a genezisében.¹³

Balázs Ferenc drámájában – ahogy Jancsó Béla leírja – Németh László is a sajátjára ismerhetett: „Mikor Reymont világhíressé vált parasztrehány megjelent, az akkor lengyel területeken lévő német megszálló parancsnokság rendeletileg olvastatta el azt minden német

---

12 Lásd a dr. Lakatos István által összeállított életrajzi kronológiát. Eszerint a *Sorskérdésekben* ez a rész egy jegyzetben olvasható: Németh László: i. m. 803–804.

13 Balázs Ferenc levele feleségéhez, Christine Fredericksenhez. Debrecen, 1935. november 24. In B. F.: *„Csillaghoz kötöttük szekeerünk”*. Gondozta és az előszót írta Vallasek Júlia. Kolozsvár, 2002, Kriterion Könyvkiadó, 229–231.

tiszttel, hogy belőle a lengyel népet megismerjék. Balázs Ferenc könyve irodalmilag bizonyára kevesebb a Reymonténál, nem is akar irodalom lenni. De aki az erdélyi faluval, életünk alapjával bármilyen formában foglalkozni kíván, annak számára ez a könyve nélkülözhetetlen és elkerülhetetlen. A népért való jóakarát és tudás küzdelme a néppel: ez az a dráma, amely egész kisebbségi életünk szimbóluma is: a jóakarát és az önfeláldozás küzdelme az előítéletek, önzések és közöny irtóztatós tehetetlenségi nyomatókaival.”¹⁴

„Reményik és Balázs Ferenc – zárja írását Jancsó Béla –: költő és gyakorlati szervező. Két nemzedék, két kifejezési forma: két külön világ. [...] Az új erdélyi magyar életakarát két jele. Ahogy lehet. Két tény. Odateszem őket Németh László kétségbeesése elé, s kérem a pör újrafelvételét. Mert ha ezek után sem látná, hogy ítélete elhamarkodott, az nem jelenthet mást, mint hogy új történelmi életformánkat, az első magyar kisebbségi életet *kívülről* senki, még Németh László sem értheti meg.”¹⁵ Ebben csalódott 1935 augusztusában, romániai látogatása során.

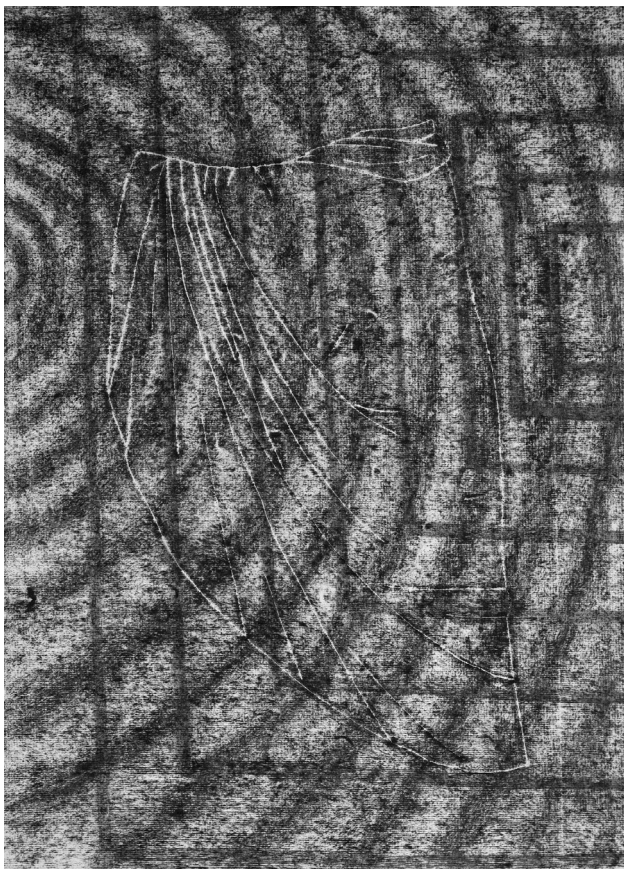
„Mi itt éltünk és itt élünk: ki merné mégis azt mondani, hogy egy hetven oldalas füzetben meg tudja írni az erdélyi igazságot?! – kel Németh László védelmére a *Független Újságnak* adott nyilatkozatában Tamási Áron. – Nem abban van a Németh László könyvének elsősorban az érdeme, hogy végleges »igazságot« húzott az erdélyi magyarság fejére, hanem abban, hogy a mi legnagyobb problémáinkat éles szemmel mind kihalásztta, és tiszteletreméltó bátorsággal beszélt róluk. Maga a kritikus és a könyv emberül megtette a magáét, de Erdély még most sem tanult a példából, mert nem a felvetett kérdések körül keresi a megoldást és a megközelítő igazságot, hanem párt, felekezet és egyéni szempontból bírálgat egy könyvet. [...] Megdöbbenéssel láttam, hogy leginkább olyan emberek tiltakoznak a magyar[országi] kritika ellen, akik a magyar szellemi egységet citerázzák, valahányszor »erkölcsi« hasznot és előbbrejutást jelent az nekik. Aki nem hajlandó túrni azt a kritikát, amely odaátról jön, semmi jogcíme arra, hogy a magyarországi viszonyok és jelenségek felett bírálatot gyakoroljon.”

---

14 Jancsó Béla: *Ahogy lehet*, uo.

15 Uo.

Jancsó Béla sem mért soha kétféle mércével. Az irodalmi kérdések megítélésében az esztétikum, közéleti ügyekben az erkölcs törvényeit tartotta megkerülhetetleneknek. Bár Németh Lászlóval a továbbiakban közvetlenül nem foglalkozik – a Németh Lászlót kétségbeejtő kelet-közép-európai gondokkal annál intenzívebben. Bizonyosság erre egyebek mellett a Mester Miklósnak írt 1937. június 14-i levele az asszimiláció kérdéséről, amelynek nyílt felvetése (*Kisebbségben*, 1939) tartósan – sőt máig tartóan – magára vonta Németh László megbélyegzését.

*Köpeny (Giotto után), No 525., 2016
(70 x 50 cm, szén, préselt szén, papír)*

Dr. Balázs Lajos

NYERGESTETŐ

– Az emlékezés különös története –

Néprajzi tanulmányom alcíme a kérdések sokaságát hívja elő: Hol van Nyergestető, ha van? Mi történt ott és mikor? Milyen helynek minősíti a tértudomány? Lehet-e egy maroknyi 1848-as székely katona hamvait rejtő temető egy feldarabolt ország és nemzet lelki-eszmei ébredésének újraindítója? Miképpen jelentek meg az emlékezés jelei, egymástól elkülönülő módozatai, formái? Lehet-e megírni, továbbírni a csata és az ágkeresztes-kopjafás temető történetét a 21. században? Mit üzen általa a magyar saját magának, mit tükröz magáról, függetlenül attól, hogy a Kárpát-medencében, valahol Európában, Ausztráliában, Venezuelában, Törökországban él és gondolkodik?

Válaszaim nem követik szorosan és didaktikusan kérdéseimet, de ennek ellenére a „különös” kulcsszó jelentése mégis ki fog kerekedni.

Nyergestető Hargita megyében, a Keleti-Kárpátok nyugati oldalán, Alcsik déli sarka és Kászon közötti hágó vízválasztójánál található 878 m magasán. Itt volt, alig két héttel Világos előtt, 1849. augusztus 1-jén a szabadságharc egyik utolsó csatája. Az ütközet katonai vezérei Gál Sándor tábornok és Tuzson János alezredes voltak, küldetésük a szoros védelme volt a Moldva felől beözönlő cári csapatokkal szemben. A hatalmas – így beszélik – túlerővel szemben álló néhány száz székely órák alatt felörlődött, alig maradt belőlük hírvivő.

Tehát Nyergestető „valós hely”, és nem „nem hely”, ahogyan a nyugati térszakértők minősítenek egyik vagy másik teret¹, mert itt valami különös történt – tudjuk. Vajon más is így tudja? Szabad-e nekünk így tudni?

A kérdések megválaszolása bonyolódik. Kezembe veszem *Románia útikönyvét*, amelyet a Panoráma adott ki 1973-ban, és amelyben Nyergestető sem földrajzi, sem történelmi szempontból nem létezik.

---

1 L. Rivas, Anas Maria: Az emlékezet mint kultúrhely. *Korunk*, III. évf. (2005). augusztus, 19.

A román–magyar kommunista pártpolitika együtt gondolkodásának tökéletes példája: egy szó nem esik róla! Viszont az 1907. évi regáti parasztfelkelésnek 110 sort szentelnek. Valóban – kérdezem némi gúnyjal – ez érdekelhette a Romániába látogató magyar turistát? A példa nem egyedi, még szót kell ejtenem róla. Arról, hogy mit és mennyit szabad nekünk, magyaroknak tudnunk magunkról, mire szabad emlékeznünk, illetve mennyit szabad tudni másoknak rólunk – Nyergestető tipikus példa.

Nyergestetőnek különös emlék- és kegyelethelyé fordulása, a helytisztelet kérdése nem tisztázható, ezért is foglalkoztatott néprajzusként a tanulmányozása. Kiindulópontként, bármennyire is furcsa, a megtapasztalt *közönyt* nevezhetem meg, amit a vesztett csata utáni lelki bénultság válthatott ki és tartósított csaknem 50 évre. Ehhez társult, természetesen, a kezdeményező személyiség „késlekedése”. Az ő megjelenése, dühbe fordulása hozott kimozdulást a „látszati” közönyből. Ábrahám István csíktusnádi születésű kovácmesterről, a székely Héphaisztoszról van szó, aki 1858 óta élt Bukarestben. 1896 nyarán a budapesti millenniumi ünnepegekről hazalátogatva és bejárva gyermekkorra tájait, döbbenten tapasztalta, hogy Nyergestetőn, az egykori csata színhelyén a hősök sírjára még egy egyszerű keresztet sem állított az utókor. Bukarestben egy 11 tagú intézőbizottságot hozott létre, amelynek a tagjai a „*Bukarestben lakó / Székely honfiak / és honleányok*”² voltak, akik látványos serénységgel összegyűjtötték az oszlop felállításához szükséges pénzüsszeget. Az emlékmű ünnepélyes felavatása 1897. augusztus 8-án történt, mintegy 5000 ember részvételével, akik több száz szekérral érkeztek Csík, Háromszék, Brassó megyéből.³ Az ünnepségen részt vett Csík vármegye főispánja, és Tuzson János nyugalmazott alezredes is, az emlékmű ezáltal hivatalossá avatódott. Ezt bizonyítja Király István Kézdicsonortánban született visszaemlékezése is: „Ennél az emlékműnél a kászonalcsíki járás községei minden évfordulón néppünnepey keretében emlékeztek meg a nap jelentőségéről egészen 1920-ig. A románok az ünnepeget nem engedélyezték.”⁴

2 Az emlékoszlop feliratából.

3 Bővebben Balázs Lajos: *Nyergestető a lelkiismeret ágkeresztes-kopjafás temetője. A nemzeti kegyelet néprajzi földrajza*. Csíkszereda, 2018, Gutenberg Kiadó, 27–30.

4 Király István: „Küzdelmes élet.” I. rész *Székelyföld*, XXIII. évf. 10. szám (2019), 137.

Korabeli fénykép az avatásról (Kömény Pál tanító gyűjteményéből)

Nyergestetői emlékoszlop, 2016 (a szerző felvétele)

Ekkor következett/következhetett egy új helyzet, az emlékezés és a hely közötti kapcsolat hiánya és pótlása más, konspiratív módon való visszacsatolása, a keletkezett lelki űr újratöltése által.

Kozmási, kászonyújfalui adatközlőim arról beszéltek, hogy az emlékművel átellenben található a hősök temetője, ahol a jórészt ismeretlen katonák nyugszanak. „Ott az erdő ölén, 100 méterre az emlékműtől, egy 30 x 30 m²-en, ahol a székely ágyúk voltak beásva, létrejött, mindenki látásától eltakarva, egy másik emlékhely: helyben letört ágakból összekötözött, idomtalan ágkeresztekből/vesszőkeresztekből.” Ezt a kegyelethelyet 2004 után láttam először, 50-60 ágkereszt is volt, és a könnyekig meghatott szerénysége által.

Néhány adatközlői vallomás:

A környék falvaiban – Kozmáson, Lázárfalván, Szentmártonban, Kászonban – senki sem tudta megmondani, hogy ki lehetett az első, aki ágkeresztet szúrt le. Csak annyit tudtak, hogy: „Mikor arra jártunk, belopakodtunk, bicskával rést vágva a bozóton, leszúrtunk mi is egy keresztet, gyertyát gyújtottunk, elmondtunk egy imát, s mentünk tovább.”

Ágkeresztes temető, 2003 (Balási Csaba felvétele)

„Hát nem tudnám megmondani, de még abba a régi rendszerbe..., mindig vótak. Mint erdőjáró ember mondom, hogy mindig vótak kicsi kereszték a fenyők alatt.”

„Az akkori egyéni, kiscsoportos megemlékezések alkalmával – mondja egy nyugdíjas tanár – Kányádi-versen kívül egyebet nemigen lehetett mondani... Lehetett volna, de nem mondtunk, mert sose lehetett tudni, hogy ki lehet még ott. De az a vers elég is volt. Imádság helyett is, szónoklat helyett is.”

„Mindig hidegrázásom volt, mikor láttam az apró kereszteteket, és tudatában voltam annak, hogy ez egy tömegsír. Akkor volt még olyan, hogy kőből kirakták a földre a keresztet, s melléje kirakták azt is, hogy »Éljen a magyar szabadság, éljen a haza«. Apró kőből. Fehér apró kőből, amit a patak medréből szedtek.” Ezek maradványait 2016-ban is megtaláltam.

„Bicskával a fenyőfáknak a kérgibe bele volt vésve, hogy »Éljen a magyar szabadság, éljen a székely nép, éljen a magyar nemzet!« Olyan magasra volt bicskával belevésve, s utána az ágakat levágta az a valaki, hogy ne lehessen eltüntetni.”

Kőből kirakott kereszt, 2006 (a szerző felvétele)

„Szeredába jártam munkába. Közbe-közbe bementem egy-egy imára, de senkinek nem mondtam el. Az emberek érezték, hogy erről hallgatni kell.”

„Mindenki azt mondta, hogy ez a mi temetőnk. *Név szerint nem volt senkinek halottja, s mégis mindenkinek volt benne halottja* (kiemelés tőlem – B. L.). Ez a Silló Imre bácsi is először odavitt, s volt egy Szántó nevű fogatos, azt mondta – fiatal gyerek voltam –: »Megmutassuk neked a mi temetőnköt.« S kérdeztem, miért a mi temetőnk? S azt mondta: »Azért, mert a mi nemzetünk van ide eltemetve.«”

Miért és mikor? Senki nem tudott válaszolni kérdéseimre. Miért nem volt elegendő az emlékoszlop? Mert hivatalos volt, amivel nem tudtak megbékélni az arrajárók, mert nem érezték a közvetlen környezet (fő út mellett!) intimitását, kegyeletre való alkalmasságát? Az eltemetlenség erkölcsi, tudati súlya miatt? A holtak iránti elrendezetlenség lelki terhe miatt, amire a székely-magyar hagyományos kultúra különösen érzékeny?⁵

Előbb azt mondtam, hogy Ábrahám Istvánt a *közöny* dühítette fel, és acsarkodás helyett azonnal cselekedett. De vajon indokolt lehetett-e a haragja? Az egyértelmű, hogy a hatalom a kiegyezés után sem törte magát a hely emlékhelyé avatása érdekében. Ez mélyen érinthette a lakosság érzelmi, lelki világát, és próbálta levezetni fájaldalmát, létrehozván az ágkeresztes temetőt, mint ahogy megalkotta balladáit, meséit, dalait, szokásait stb.

Hogy hipotézisem ne nyilvánuljon személyes képzelgésnek, egy távoli analóg példát idézek. Jeszenyin *Hazatérés a szülőföldre* című versében döbbenettel leltározza a szovjet hatalom intézkedéseit, szomorú epizódjait. Ezek közül a következő sorokat emelem ki: „A templomunkban nincs ikon, / kereszt sincs. Tegnap mind kidobták. / Hogy jut égbe az imádság szava? / Én titokban az erdőre megyek, / nyárfák elé letérdelek: talán segít...”⁶ A nyárfa (berjozka) az oroszok szent fája. A népek sokaságának van szent fája. Ezért idézek közelebbi térségünk-ből még egy példát. A vándor juhászok román pásztorok a Zakopane melletti erdőbe érve mindig ugyanahhoz a kiválasztott fenyőhöz mentek imádkozni, és így fohászokdtak hozzá: „Szent fenyő, segits

5 Az I., II. háborúból haza nem tért férfiak fiktív temetésére gondolok.

6 *Jeszenyin, Szergej versei*. Ford. Rab Zsuzsa. Budapest, 1988, Európa Könyvkiadó, 146–149.

meg!”⁷ Erdélyben, a Székelyföldön sajátosan a fenyőt tekintik kultikus, rituális fának. A nyergestetői fenyőerdő egyértelműen alternatív rituális szimbólum, illetve néprajzi replika a diktatúra tiltásaival szemben. A román politikai hatalom hiába vágatta ki a rovásos fenyőket, a fenyőerdőt nem vágathatta ki már csak azért sem, mert azok törzseit már tele verték vasszegekkel, ács kapcsokkal, így a kivágás gyakorlata lehetetlenné vált. A székelyföldi Krisztus-legendákban a fenyő Krisztust mentő, vagyis áldott fa, mert méltóságos „nyugalmával” elrejtette az üldözők szemei elől a menekülő megváltót.

Hiszem, hogy az eszes, népe sorsára érzékeny kovácsmestert a *közöny látszata* hozta ki sodrából. Az ágkeresztes temető akkor már létezhetett. Eme titok feltételezésében Jakab Albert Zsolt következő mondata erősít meg: „Az emberek folyamatosan előállítják, újraalkotják, újradefiniálják az emlékezetet, az emlékezést.”⁸ Más szóval, ha nem temethették az elesetteket avatott temetőbe, akkor fiktív temetőt hoznak létre a fenyves ölében, ahol leszűrhatták egyéni, szerény kegyeletük jelét, az ágkeresztet, meggyújthattak egy szálacska gyertyát, és elmondhattak egy „sima Miatyánkot” a nemzet névtelen halottjáért. Mindezek okán Nyergestetőt *székely katakombának* nevezem. Ezt pedig arra alapozom, hogy „A ’89 előtti hatalom érezte, hogy a Nyergestetőn csendes, latens, szimbolikus küzdelem folyik a közös emlékezés ébrentartásáért. Ezt példázzák a titokban elhelyezett gyertyák, a névtelen gyertyagyújtók, ágkeresztet leszűrők, imára betérők, mélyen és elérhetetlen magasságú berovások, a magyar zászlót viselő fenyő törzsének vasalása...”⁹ Ezért írom azt is, hogy az ágkeresztes temetőnek nincs kezdete, csak léte, mintha örökké létező természeti jelenség lenne.

Ez a meggyőződés és ennek folytonossága generálja a temetőbirtoklás tudatát, erkölcsi jogát. Egy különös, tételesen nem közölt, de csendben mégis mocorgó „végrendelet” éltette az öröklés íratlan törvényét. Ebben nagy szerepet a pedagógusok játszottak akkor is, amikor nem kérte őket erre senki, csak a lelkiismeretük. Tettüket

7 Dobrowolski, Kazimierz: A hagyományos paraszti kultúra. *Ethnographia*, LXXXIII évf. 1. sz. Budapest, 1972. 1–28.

8 Jakab Albert Zsolt: *Emlékállítási és emlékezési gyakorlat. A kulturális emlékezet reprezentációi Kolozsváron*. Kolozsvár, 2012, Kriza János Néprajzi Társaság – Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 16.

9 Bővebben Balázs 2018. 39–43.

titkolták, de nem mulasztották el akkor sem, ha félniük kellett a következményektől.

Március 15-e tájékán – nem a napján, hogy „ne legyen feltűnő” – a csíkszentmártoni, Bánkfalvi, kozmási tanítók rendszerint „esszegegyeztek”, mint Kőmíves Kelemen mesterei, megszólítottak néhány szülőt, akik 25-30 gyermeket tudtak egész vágású¹⁰ szekerekbe felültetni, és tsz-látogatás címen Nyergestetőre mentek kirándulni. A tanítók egyike kis tájékoztatót mondott, néhány Petőfi- és Kányádi-vers hangzott el, uzsonnáztak, aztán a csíkszentmártoni énektanár által betanított 1848-as nótákat kezdték énekelni. A szekerekbe visszaülve, nótázva ereszkedtek le a nyereg szeptentinjein. Egyszer sem árulta el senki őket.

*Nyergestetőre titokban kiránduló csíkszentmártoni kisdíákok
(Kőmény Pál tanító gyűjteményéből)*

---

10 Szálas takarmány szállítására alkalmas.

Időközben titokban elindult névtelenül, senki által nem irányítva a kegyeleti hely arculatváltása is. Ezzel a jelenséggel 2004-ben szembesültem. Úgy jelentek meg a kopjafák az ágkeresztes temető ölében, mint a ballada a magyar népköltészetben. Megérlelődött bennem az a készlet, hogy néprajzos szemmel, az emberi sorsfordulatokat kutató tapasztalatommal vizsgálnom kell a nem hivatalos kegyeleti hely vissza- és előremutató történetét. 2016-tól elkezdtem a sírjelek leírását, körbejártam a térség falvait, felkerestem a polgármesteri hivatalokat. 2017. szeptember 15-ig, amikor befejeztem a terepmunkát, 381 sírjelt tudtam leolvasni, ebből 342 kopjafa volt. Számuk jelenleg meghaladja a 450-et.

Korábbi kérdésemre, hogy *Mikor állította és ki az első kopjafát?*, egyértelmű választ ezúttal sem kaptam. Adatközlőim többsége úgy tudja, hogy a '89 utáni fordulat nyomán. Adataim rendszerezése, időrendbe állítása egy megdöbbentő feliratot hozott elém: *Lelkiismeret 1988*. Ez a felirat újragondoltatta az ágkeresztes temető történetét és a székely katakombá-állapot cezúrájának éreztem. Valaki legyőzte magában a félelmet, nevét még nem adta hozzá, de belső lelki energiáját, vívódását megnevezte. Nem egy ember állította az első kopjafát, hanem a fölėje emelkedő LELKIISMERET.

A nyergestetői temető kopjafás korában, 2016 (Szén András felvétele)

A '89 utáni politikai fordulat a Kárpát-medence teljes magyarságát sok irányba mozgalomba hozta. Kezdetben bátortalanul, a félelem mintha visszatartotta volna még, aztán a nyergestetői ágkeresztes temető robbanásszerűen gyűjtőpontja lett egy elfojtott vagy lappangó nemzeti kegyeletnek, az együvé tartozásnak, a nemzetben való gondolkodásnak és cselekvésnek.

KI IRÁNYÍTOTTA EZT A FOLYAMATOT?

Az ágkeresztes temetőhöz fényképeket kerestem, gyűjtöttem, készítettem. Ezekhez hozzáadtam a kopjafák, sírjelek epitáfiumait, feliratait, az üzeneteket... Ebből az elegyből szűrtem ki, desztilláltam le könyvem címét.¹¹

A vizuális és eszmei összhatásra meggyőződésemmé vált, hogy Nyergestető a *Lelkiismeret örökmécsese* lett. Ezért nem tekintettem feladatommak, szakmám szempontjából sem, az itteni csata történetét kutatni, hanem azt, hogyan él egy történelmi esemény az emberek, egy nép, egy nemzet tudatában, hogyan hat, milyen érzéseket, érzelmeket gerjeszt, milyen emlékeket képes felébreszteni, ébren vagy takarékon tartani a 21. században. Történelmi tény számomra az, hogy a csatát a székelyek elvesztették. A magyar nemzeti történelem a vesztett csaták lajstromába jegyezte fel. De nem tud róla a nagyvilág úgy, mint ama háromszáz thermopülai görögről. A székely katonák hőstettéről „nem beszélnek, hírük nem őrzi legenda, dicsőítő harci ének” – fogalmaz szelíd bántódással Kányádi Sándor.¹² És mégis a 20–21. században felemelő-felhajtó erő lett. A tragikus történelmi fordulat erkölcsi győzelemmé vált azáltal, hogy Egyed Ákos professzor szavait idézzem: „Ez volt a Székelyföld védelmében vívott utolsó kísérlet. (...) Ugyanakkor 1848–1849-ben a székelység végképp kijelölte a helyét az egyetemes magyar nemzetben.”¹³

Ez a tény erősödött fel a székelység, de az egész (majdnem egész!!!) magyarság történelmi közgondolkodásában, ez lett a kovásza az ágkeresztes-kopjafás temetőnek. A temető minden kis és nagy eleme ebbe az irányba mutat.

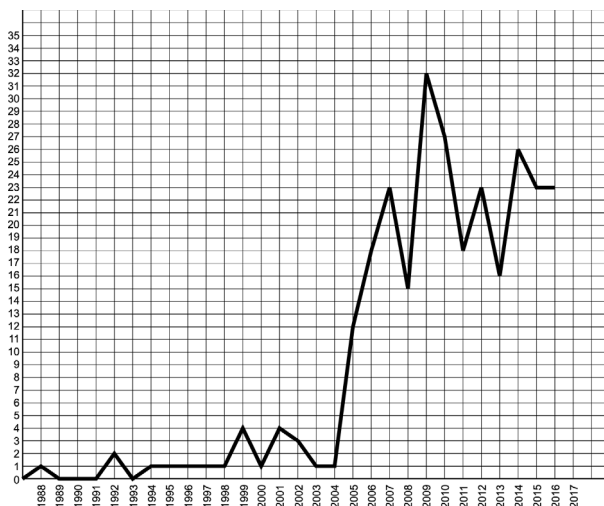
---

11 Balázs 2018.

12 Kányádi Sándor: Nyergestető. In uő. *Vannak vidékek*. Kolozsvár, 1992, Dacia Könyvkiadó, 234–236.

13 Egyed Ákos: *A székelyek rövid története a meglepedéstől 1918-ig*. Csíkszereda, 2009, Pallas-Akadémia Kiadó, 246–248.

*Dátumozott sírjelek (kopjafák, keresztetek, más sírjelek) grafikonja
1988-tól 2016. szeptember 15-ig*

Igen érdekes jelenségeket láttam meg, amikor a kopjafaállítás dátumait grafikonra vittem: a függőleges tengelyre az évente állított kopjafák, sírjelek számát, a vízszintesre pedig az éveket, 1988-tól.

Kezdetben lassan indul, és 16 éven át alig mocorgó ütemben halad a zig-zag vonal, aztán 2005 időszintjén hirtelen megugrik 1-ről 12-re, 2006 fölött még jobban, mint ahogy a láz szokott, ha baj van a test valamelyik részén, 2009-ben eléri a 32-t. Miért, ki ösztönözte, szorgalmazta ezt?

A magyarázatot, értelmezést szintén az adatközlőktől vártam. Csaknem ugyanazt a tömör magyarázatot fogalmazta meg valamennyi: egy véleményt, ami folklorizálódott és tükrözni képes egy lényeges lelki tény, nemzeti hangulat-állapotot, elhatárolódást, jóvátételi szándékot. – *Mi nem azok vagyunk, akik ellenetek szavaztak 2004 decemberében.* Ki találta ki, melyik fórum döntött így és irányította eme nemzeti krízisállapot közlésének ilyen kódrendszerét, ábécéjét? A népi kultúra, a folklór közösségi jellege, hagyományozódása, variálódása jön elő ebben a helyzetben, amiért a kopjafás temető egy nemzeti kegyelet néprajzi földrajzának, topográfiai pontjának tekinthető.

Tovább idézek az értelmezésekből: „Ez egyféle vezeklés, a leszavazásunk miatt. Utána ugrott meg a kopjafák és keresztetek száma. Egyre

többen akarták mondani, hogy »Mi nem azok vagyunk, akik NEM-mel szavaztak. Mi mellettetek vagyunk! Ha el is vagyunk szakítva, egy darabunk ez által is összeköt. A határok fölött.«

„Azok, akik ránk szavaztak, azokban felerősödött egy elhatárolódás, egy *csak azért is* elven, hogy nem hagyjuk magunkot, élünk, vagyunk. S ezt, ha tagadja valaki, ha nem, akkor is vagyunk. Minden jóézésű magyar emberben egy ellenszenvet váltott ki azoknak a viselkedése, akik ellenünk szavaztak. Miattuk most a 2024-es olimpiát vissza kellett mondani¹⁴ ...Rettenetes.”

„Én azután a december 5-e után nem es mentem többet Magyarországra soha. Azt mondtam, kitagadtak, nincs ott mit keresni. Hányszor énekeltük, Istenem, »Magyarországról, drága hazánkról / Ne feledkezzél meg szegény magyarokról.« Valahol fáj. Met ezer év ezer év. Esszetartoztunk jóban-rosszban véle. Mikor kint voltam egy alkalommal, úgy mutattak be, mint oláh vendéget. Szíven szúrtak vele.”

„Azért vótak, akik arra szavaztak, hogy igen, kapjunk állampolgárságot. El kezdtek jövogetni, kerültek pártfogóik. Látták a valóságot, és azután hagyománnyá vált. Érzik valahol a lelkikbe, hogy a székely, ha vérezett es, de a magyar hazáért vérezett, mer oda tartozott. Lehet, hogy azokból is, akik nemmel szavaztak, megváltozott a véleményük. Megéreztek, hogy...»Tévedtünk«. S el-eljönnek, és vezekelnek. Olyan jólesik, amikor az ember lássa, hogy a somlyói búcsún is ott vannak Magyarországról. Az esszetartozást kezdtük ápolni. Jó volna továbbvinni, hogy akik idejönnek, hírül vigyék, hogy mi van itt. Egyre többen érzik, hogy az őseiknek itt vannak a csontjaik. Engem megleptek a Hazajáró¹⁵ emberek. Csodálatos, de csodálatos emberek”.

„Sokan avval indulnak haza, hogy »Állj meg, ember, mi sem maradhatunk le. Nekünk is ez kutyakötelességünk, egy kopjafát állítani.«

A kopjafaállítás dinamikáját a testvérvárosi, falusi kapcsolatok pozitív alakulása, valamint a Sólyom László és Áder János, magyar köztársasági elnökök személyes jelenlétében zajló kopjafák állítása is serkentette.

---

14 Az adatközlő – egy másik – a 2024-es olimpia rendezésével kapcsolatos sikertelen budapesti referendumra utal, amit a székelyföldi magyarság szintén csaldódtan fogadott.

15 A Duna Televízió *Hazajáró* sorozatára gondol.

KIK ÁLLÍTOTTÁK A SÍRJELEKET ÉS KIK AZ EMLÉKEZŐK?

Nem csak a kopjafaállítók! Tévedés azt hinni, hogy csak azok a kis közösségek, akik neve, megnevezése szerepel a sírjelen. A kopjafákra feltűzött szalagok százai, ezrei is mind emlékezők. Mi több, kapcsolattartók: a szalagok feliratai jelzik, hogy a piros-fehér-zöld pántlikákat tűzők származási helye megegyezik a kopjafáéval. Tehát eleve azzal a tudattal indulnak otthonról, hogy tudják, már valaki jelt hagyott itt, azt kell keresni, üzenetét erősíteni.

A jegyzék 80 társadalmi, politikai, kulturális, szakmai, nemzeti, mozgalmi, vallási, családi stb. kategóriákat foglal magába. A valóság ennek többszöröse.

A sírjelállító kategóriák jegyzékét külön mellékletbe foglaltam, ami bizonyára lefödi a magyar társadalom jelentős részét.

A KOPJAFÁK MINT TÁRSADALMI LÉNYEK, ÜZENETHORDOZÓK

A nyergestetői ágkeresztes-kopjafás temető mint néprajzi jelenség néprajzcentrikus vizsgálatának köszönhetően képet alkothattam csaknem az egész Kárpát-medence magyarságának más-másképpen és árnyaltan gondolkodó, érző, emlékező, megható és jóhiszemű kedélyállapotának valóságáról, a nemzet sorstörténete rosszra fordulásának máig tartó sajátos vibrálásáról.

Egyértelműen megfogalmazhatom, hogy egy kimondottan lokális hely országok és határok fölötti eszmei („valódi”) helyé alakult, mint megkéssett DÖBBENET és VÁLASZ a nemzet szétszaggatottságára, magyarságának egymásra találása által. A kopjafás temető *egy nemzeti mozgalom fedőneve, a nemzeti érzelmek, a magyar magyarra lelésének érzékeny regisztere lett.*

A kopjafák feliratozásai radikális nyelvezettel, olykor indulatosan szólnak történelmi sérelmekről, igazságtalanságról, büszkeségről, példaadásról, fogadalmakról, tanulságokról, érzelmekről, a történelemhez való viszonyulásról, a magyar nép, a székelység, a nemzet sorsáról, a megmaradás parancsáról, kényszeréről, a népi-nemzeti összetartozásról, szenvedéstörténetéről. Többnyire evokatív jellegűek, kritikusak, önvizsgálatra is készítetők, olykor történelmi revíziók is.

Ez a tematikai kivonat, mely egyben eszmei sűrítmény is, a kopjafás temető vizuális látványával a legizgalmasabb része a még élő, szunnyadó LELKIISMERETnek. És az EMLÉKEZÉSnek. Az emlékezés és a hely kötődése, kapcsolata Odüsszeuszt juttatja eszembe. Története nagy erkölcsi haszonnal járhat magunk javára is. Ugyebár miután 20 év távollét után hazatér, szembetalálja magát a csábítók, a vagyonát bitorló léhűtőkkel, senki nem ismeri fel benne az egykori tulajdonost, megalázzák. A bizonyító szónak nincs meggyőző ereje! Az egykori gazda kézzelfogható eszközök megnevezéséhez folyamodik. Pénélopé, aki előbb azt hiszi, hogy egy újabb arcátlan kérővel van dolga, rájön, hogy olyan férfiú áll előtte, aki ismeri, egyebek mellett az egykori hitvesi ágy titkát: az egyetlen fatörzsből faragott ágy központi elhelyezését. Ennek identifikáló funkciója önmeghatározó helyzetében döntő lett. A betóduló csöcselék nép meghátrált. Odüsszeusz tehetette, mert emlékezett múltjának tárgyi, szellemi, mitikus világára.

Adatközlőim vallomásai, a kopjafák, sírjelek feliratai – alább ezekből válogatok – nem egyetlen halotról nyújtanak szükséavú információt, hanem egy közösség a saját maga halott közösségéről („itt mindenkinek van halottja”) vonultat fel végtelen változatban megfogalmazott reflexiókat. A kopjafaállítás eszmei motivációját maga a kopjafaállítás mennyiségi ténye támasztja alá odüsszeuszi módon.

„Ha nem lehetünk már egy titkos társaság, legyünk kiáltó szó!”

„Ma a székely a legmagyarabb magyar, a magyarnak, hogy újra magyarrá lehessen, előbb székellyé kell válnia.”

„Voltak, kik tudták, a szabadság mennyit ér. / Vesztek a hősök, s elfolyt mennyi drága vér! / Ó, Uram, kérdik a túlélők, kik egyet akarnak, / Mikor lesz hazája székelynek, palócnak, hontalan magyarnak?”

„Az 1848–1849-es szabadságharc székely hőseinek emlékére állították a szigetvári, tinódi és kovásznai pasztorál testvérkórusok.”

„Az 1848-as szabadságharcban hősi halált halt székelyek tiszteletére állította Bánhorváti Kőrösberzete testvértelepülés lakossága.”

„A nemzet nagysága, boldogsága mindig csak magában a nemzetben rejtezik.”

„Védjük a magyart, védjük a hazát, védjük a Székelyföldet mindhalálíg.”

„Meg nem adta magát székely, / Mint a szálfák kettétörték.”

„Könnycsepp hulljon a hősökért, kik halhatatlanok.”

„Szabadságharcosok vére / lüktet lenn a gyökerekben, / mert temető ez az erdő, / és kopjafa minden szál fa.”

„Esküszünk a nemzet magyar Istenére, / Piros-fehér-zölddel írjuk fel az égre: / Minden nemes magyar, kinek lelke tiszta, / Ősi országunkat együtt vesszük vissza.”

„Igaz ügyért küzdeni még akkor is kötelesség, midőn már sikerhez nincsen remény.”

„Egyek voltunk, egyek maradunk.”

„Vagyunk még magyarok: szomorúk, némák, álmodók. Ó, Uram, hitet adj nekünk, hogy születik még nagy idő, s lehet még egyszer azt üzeni, hogy bánatunkból felriadni, vergődésünkéből szárnyra kapni, szabadságunkért harcba menni..., leszünk még magyarok.”

„Vétkesek közt cinkos, aki néma.”

„Mi itt keresztre rendeltetve állunk, / Minket a hűség Krisztus szege tart. / Égő reménység: árva hunjaidból jövőt nevelni, embert és magyart.”

„Aki ezt a szülőföldet szereti, a legnehezebb emberi sorsot szereti.”

„Erősítse nemzeti összetartozásunkat önfeláldozó Szabadságharcos Honvédó Hőseink példája, kik a saját vérükkel örökre felírták nevüket a havasi égboltra!”

„Percre se feledd, hogy testvéred minden magyar, bárhol is éljen. Összetartásban rejlik csak erő... Bús sorsodért ne vádold nemzeted, kit úgy tűnik, Isten is elhagyott. A látszat csal. Isten ma is a régi. Te hagyta őt el, s a többiek, s míg vissza nem zarándokoltok Hozzá s a múlt hibáit nem törliket: magyar földön nem lesz Magyarország, gaz és szemét nem terem nemzetet! S a gyűlöletet nem mossa le semmi, csak az összetartó igaz szeretet!”

„A haza örök, s nemcsak az iránt tartozunk kötelességgel, amely van, hanem az iránt is, amely lehet s lesz.”

„Az 1848-as forradalom és szabadságharcban elesettek emlékére, kik életüket adták a hazáért, a szabadságért.”

„A magyarság nem kalapdíz, hanem a szíve mélyében viseli a magyar, mint tenger csigája a gyöngyét. A magyarságunk érzése mélyen bent ég bennünk, hogy szinte magunk sem tudunk róla, mint a tűzhányó hegyek, melyek hideg kőhegyek, de egyszer megmozdulnak.”

„Székely! Te mindig védted a Magyar Hazát. Ezután is ezt tedd ésszel és erővel!”

„Együtt erő vagyunk, szerteszt gyengeség.”

„És megfúvom majd hitem harsonáit, / Hogy tesz még Isten gyönyörű csodát itt: / Bölcsővé lesz még minden ravatal. / – Havas Kárpáttól kéklő Adriáig egy ország lesz itt, / Egyetlen s magyar.”

„Nem az hal meg, kit eltemetnek, az hal meg, kit már nem emlegetnek.”

„Szerették és védték a magyarok honát, / Mondj áldást rájuk és úgy menj tovább.”

„Őseidnek szent hitéhez, / Nemzedetnek gyökeréhez, / Ne légy hűtlen soha.”

„Zúgó erdők, kéklő sziklák, / Eső verte kopják, / Visszhangozzák: Egy az Isten, egy a nemzet.”

„A székely hősök halhatatlanok! Büszkén emlékezünk rájuk. Örök emlékül.”

„Most perc-emlékünk dáridója tart, de építésre készen a jövőnk.”

„Akit magyarnak teremtett az Úristen, és nem fogja pártját nemzetének – nem derék ember.”

„Öntetek új erőt fáradt lelkünkbe, / Hozzatok új hitet ismét szíveinkbe.”

„Nem tud róluk a nagyvilág, / hőstettükről nem beszélnek, / hírük nem őrzi legenda, / dicsőítő harci ének...”

„Ez itt magyar föld, az is marad, / Tiporják bár idegen hadak, / Csaba mondája új erőkre kel. / Segít a vihar és segít a szél, / Segít a tűz, a víz, a csillagok, / S nem leszünk mások, csak magyarok.”

„Ha szól a kürt, egy szálíg felkelünk, / Halott vitézek lelke jár velünk. / Nem lesz gát, és nem lesz akadály. / Ember lakol, ki ellenünk szegül. / A székely állja rendületlenül.”

„Öregedni ők nem fognak, mint azok, akik megmaradtak. Aggkor nem sorvasztja, utókor nem hibáztatja, amikor a nap lenyugszik, vagy a hajnal megérkezik. Emlékeink őrzik őket.”

„Mert valaha úgy tartottuk mindig, hogy a magyar nem hisz, hanem tud. Nem imád, hanem tisztel. Nem valami ellen, hanem céljai megvalósításáért küzd. Nem őseit követi, azt követi, amit ősei követtek.”

A korábbi összegezéshez¹⁶ adom hozzá a következőket, melyek tovább növelik a kopjafás temető ezúttal lelki, szellemi dimenzióját. Kopjafát, sírjelt állító, azonosítható települések száma 245, nem azonosítható, illetve nem jelöltek száma 46. A 245 település 71%-a magyarországi, 20%-a erdélyi, 2%-a felvidéki, kárpátaljai, 2% alatti a szerbiai, hollandiai, franciaországi, ausztráliai, lengyelországi, venezuelai, törökországi; 4%-a ismeretlen.

Figyelemre méltó a kopjafa-, sírjelállítók magyarországi nagyságrendje, változatossága, emlékezetgeneráló és -hordozó ereje. De ami ennél is több: a közös nemzeti tudat, történelem és kultúra, a nemzeti élmények, nem kevésbé a hit is, felekezettől függetlenül – az egyre tudatosabb idejárás ösztönzője. Mindezek konvergenciája hozta létre az ágkeresztes temetőt, de még inkább a kopjafásat, az üzenetvariánsokat, az emlékezés vezérfonalait, ezek konszenzusát is.

Kiemelésre érdemesítem a sírjelek szövegeinek székelycentrikusságát, összehasonlítva a somlyói kegytemplom Mária-centrikusságával. A székely mint ember és hős, tragikus sorsa, hősiessége, jelleme az emlékezés elindítója. Megjelenik a székely mint *embereszmény*, *nemzeteszmény*. Köréje szerveződnek közvetve vagy közvetlenül a székely és magyar sorsok fölötti reflexiók. Leitmotívumként ismétlődnek a székelyt dicsőítő szavak, közel százszor illetik a „hős” jelzővel. Huszonegyszer idézik Kányádi Sándor *Nyergestető* című versét.

Az emlékezés különös történetét egy még különösebbel zárom be, mivel kedvelem a mítoszokat.

Ama szélvihar, melyről már szó volt, noha hatalmas területen földig tepert minden fenyőt, egy szál az emlékoszlop közelében mégis lábön maradt. Egy kozmási fiatalember motorfűrészsel kopjafává faragta. *Élő kopjafának* nevezték el. Így állott és csodálták mintegy tizennégy éven át. A panzió tulajdonosa minden reggel reá vetette a szemét. Aztán egy reggel döbbenet látja, hogy le van dőlve. Idegenkezűsége gondolt, amiből bőven van részünk. Ez a fa-dráma azonban 2016. június 4-én történt. Egy másik fa-mítoszt is felidézhetünk Kányádi soraival: „Haldoklik az öreg tanú / Petőfi vén körtefája. / Azt beszélik ő látta volt, / verset írni utójára.” (Sic!) Az élő kopjafa nemzetünk szétdara-

---

16 381 sírjel, kopjafák száma 342.

bolásának évfordulóján roppant össze, a székelykeresztúri körtefa pedig mintha virrasztott volna nemzeti költőnk végórái fölött.¹⁷

Élő kopjafa Nyergestetőn, é. n. (Borbély András felvétele)

17 A magyar népköltészetben gyakori motívum a fa különleges érzékenysége az emberi sorsok iránt. Erre a legszebb példa (szerintem) a Szent László által ültett fa: „A Szeret mentén a csángómagyarok beszélnek Szent László fájáról” – írja Halász Péter (In *Növények a moldvai magyarok hagyományában és mindennapjaiban* Budapest, 2010, General Press Kiadó, 34.). Klézsei változata így szól: „Nálunk, a Szeret partján van egy nagy ereg fa. Azt mondják, azt még Szent László király ültette volt, mikor kiverte az idegeneket az országból. De mikor még jöttek a tatárok, akkor még el fogott száradni. Mikor még azt is kihajtotta, még kizöldült. Mikor a németeket verte Rákóczi, akkor szépen kizöldült, és amikor Rákóczinak levették a katonáit, akkor kiszáradt. Mikor negyvennyócba Kossuth katonái jöttek, akkor még kizöldült, de aztán még kiszáradt, és úgy maradt szárazon mindmáig, és ki tudja, ki fog-e zöldülni vajeccer”. Az „ereg fa”, ebben a vízióban, ebben a kultúrában egy nép, a magyar nemzet történelmi szeizmográfiájának tekinthető. Szent László olyan fát ültetett, aki képes volt meghalni, aztán fénix madárként feltámadni a magyar nép történelmi sorsának alakulása szerint.

Sashalmi-Fekete Tamás

A SZÉKELYSZENTLÉLEKI
KATOLIKUS TEMPLOM KÜLSŐ FALKÉPEINEK
SAJÁTOS ÁBRÁZOLÁSÁRÓL
ÉS ZSIGMOND-KORI KAPCSOLATAIRÓL

A középkori Magyar Királyságban elterjedt volt a templomok külső falképekkel való díszítése, így azokat mind a helybeliek, mind az átutazók már messziről megpillanthatták. A mai szemnek talán szokatlan lenne, s idegennek tűnhet egy külsőleg színes templomkép, pedig a reformáció és puritanizmus elterjedése ellenére még a 18–19. században is gyakorta találkozhatott velük az utazó vagy kutató szakember.¹ Pusztulásuk okait és a megmaradt művészettörténeti emlékek ikonográfiáját kitűnően összefoglalta és rendszerezte Kerny Terézia.² Ugyanő mutatott rá arra a sajátos funkcióra, amely az óvó-védő szerepükről szól. A harcosszentek az állandó harckészültséget szimbolizálták, Szent Kristóf alakjának utazás közbeni megpillantása pedig megóvott az aznapi haláltól, a bajtól, betegségektől.³ Alighanem nem állítunk valótlant, ha azt mondjuk, hogy ezen díszítőelemek megrendelése ugyanakkor a helyi identitásképzés mellett a hívő lelkek megerősítésére és az idegenek felé reprezentációs célokkal is bírtak.

A külső falfestmények számos izgalmas és változatos bizonyítékát ismerjük Székelyföld különböző vidékein, Marosszéken (Erdőszentgyörgy), Csíkszéken (Csíkdelne, Csíkrákos), Udvarhelyszéken (Székelyderzs, Bögöz, Székelydália) és Háromszéken (Sepsikilyén, Gelence, Lisznyó) egyaránt. A Krisztus életéből vett jelenetek,⁴ példaképül

-
- 1 Rómer Ferencz Flóris: Régi falképek Magyarországon. In *Monumenta Hungariae Archaeologica – Magyarországi Régészeti Emlékek III/1*. Budapest, 1874, Athenaeum, 99., 105., 142., 151.
  - 2 Kerny Terézia: Magyar szent királyok középkori kompozíciói a templomok külső falain. In Tüskés Anna (szerk.): *Omnis creatura significans – Tanulmányok Prokopp Mária 70. születésnapjára*. Budapest, 2009, CentrArt Egyesület, 81–88.
  - 3 Uo. 84–85.
  - 4 Jánó Mihály: *A kilyéni unitárius templom (kalauz)*. Sepsiszentgyörgy, 2018. T3 Kiadó, 25–29., Dávid László: *A középkori Udvarhelyszék művészeti emlékei*. Bukarest, 1981, Kriterion Könyvkiadó, 261.

szolgáló szentek⁵ mellett, geometrikus növényi díszítésekkel ellátott keretek,⁶ növényi ornamentika alkalmazása,⁷ vagy még megfejtésre váró, különleges ábrázolásokat⁸ (Csíkrákos) egyaránt találhatunk a megmaradt művészettörténeti örökségünkben. Ezért nem meglepő, hogy 2019 nyarán a székelyszentléleki templom északi hajófalának külső oldalán egy magas színvonalú, sajátos falkép került elő. Az alaposabb vizsgálatok alapján a 15. század első harmadára datálható freskók magyarországi és erdélyi párhuzamára nincs példa, sajátos ikonográfiai programot mutat. A nagyméretű, több négyzetméter felületet elfoglaló freskó még töredékesen is impozáns látványt nyújt, kiemelkedő művészi színvonalú, becses emlék.

A FESTŐMŰHELY ÉS AZ ÚN. „MILES CHRISTIANUS” ÁBRÁZOLÁSOK

A falképegyüttes első ránézésre két részből álló, a művészettörténeti szakirodalomban ún. *miles christianus* ábrázolás,⁹ hiszen két páncélos lovas alakja bontakozik ki előttünk. A fehér keretbe foglalt kettős falkép alapját a kék és vörös háttér adja, melyet azonos sablonnal készített, fehér, csillagszerű mustrákkal ékesítettek. A jellegzetes részletek kiképzése azon „derzsi festőműhely”¹⁰ stílusjegyeit mutatja, melynek tagjai a székelyderzsi, csíkmenasági, csíkszentmihályi, felsőboldogfalvi, rádosi és homoródi templomokban dolgoztak. Jól bizonyítják ezt a székelyderzsi falképekkel megegyező részletek. A lószerszámok hasonlósága egyértelmű, a nyeregalátétek és a magasított nyergek méretezése, formája, utóbbiak pettyezett mintázata, a ló farán látható ún. matring bőrszíjainak vastagsága és fűzése egyezik. A harcosokon látható páncélzat, hadi viseletek elemei is megegyeznek a székelyderzsi Szent László-legenda falképciklusán ábrázoltakkal. A mustrák forma-

5 Jékely Zsombor – Kiss Lóránd: *Középkori falképek Erdélyben. Értékmérés a Teleki László Alapítvány támogatásával*. Szerk.: Kollár Tibor, Budapest, 2008, Teleki László Alapítvány, 42–47.

6 Rómer 1874, 151.; Horváth Zoltán György: *Székelyföldi freskók a teljesség igényével*. Budapest, 2004, Romanika Kiadó, 85–86.

7 Jánó Mihály: *A gelencei Szent Imre műemlék templom (kalauz)*. Sepsiszentgyörgy, 2013, Háromszék Vármegye Kiadó, 18–21.

8 Horváth Zoltán György – Gondos Béla: *Erdély legszebb középkori templomai*. Budapest, 2009, Romanika Kiadó, 62–66.

9 Jánó 2013, 18.

10 Jánó Mihály: A Szent László-legenda falképei a székelyföldi templomokban. In *Szent László király, Erdély védőszentje*. Kolozsvár, 2018, Verbum Kiadó, 55–56.

világa megegyezik a Csikmenaságban fennmaradt Szent László-legenda falképen lévőekkel. A fehér minta közepén kör, körülötte hat darab rombuszforma, amik együttesen mintha csillagos égbolt képét mutatják. Ezek alapján, illetve a viseletek, páncélzatok, egyéb történelmi kapcsolódások figyelembevételével a székelyszentléleki falképet 1419–1430 közé datálhatjuk.

Az ún. miles christianus ábrázolás, Székelyszentlélek, 1420 körül

A háttér kék és vörös színe a fehér keretben színes csikként végigfut, jelezvén a színek további szimbolikai fontosságát. A fehér keretbe foglalt, két nagyon hasonló lovasküzdelem főszereplője különböző döfésmozdulattal igyekszik megölni ellenfelét. A falképegyüttes jobb oldalán, vörös háttérben egy koronás, fehér lóval ábrázolt harcos szent jelenik meg, aki egy medvével küzd. A freskó feltárásakor Szent Györggyel azonosított harcos valójában egy királyszent, a középkor több korszakából ismert, közepén kettéválasztott szakállviselettel.¹¹ Az Anjou-korban újra divattá vált,¹² a Képes Krónikában rengeteg alkalommal ábrázolt, jellegzetes arcszörzetet több székelyföldi freskón is

11 Nagy Géza – Nemes Mihály: *A magyar viseletek története*. Budapest, 1900, Franklin Társulat.

12 Uo. 134.

megtalálhatjuk. A maksai Szent László-legenda elpusztult falképén egy kun harcoson, a gelencei Margit-legendában ábrázolt keleti (zsidó) harcoson, a székelyderzsi, bögyözi és sepsikilyéni falképek számos alakján visszaköszön a datálásra is alkalmas szakállviselet. A korabeli ábrázolásokat áttekintve azt láthatjuk ugyanis, hogy Luxemburgi Zsigmond király után elenyészik e divat és stílusjegy. A falkép bal oldali harcosa sajnálatos módon erősen megrongálódott, az utólagosan kivágott nagyméretű ablak erősen csonkolta, nem látszik a lovas feje, illetve ellenfele. Mindkét lovas jobbról balra halad, hasonlóképpen, mint a gelencei *miles christianus* ábrázoláson, ami akár párhuzamot is jelenthet a két kompozíció között. Hiszen mindkét falkép északi hajófalán van elhelyezve, s Szent György keresztje látható mindkét kompozícióban.¹³ A gelencei lovas kezében tartott kék *banderole* típusú zászló a 15. századi lovagi tornák lándzsazászlója. A Luxemburgi Zsigmond király uralkodása idején keletkezett, több változatban fennmaradt *Bellifortis*ban,¹⁴ illusztrált hadászati és haditechnikát taglaló kódexben ugyanazon királykéek színű zászlóformával ábrázolnak egy női lovast.¹⁵ A *Bellifortis* egyik kéziratán, az ún. *Fragmentum Budapestiense* 8 különálló papírlevelén, a 6 verso oldalon található lovasok közül a Venus bolygót jelképező lovasban Cillei Borbála királynét feltételezik.¹⁶

A székelyszentléleki lovasalakokat ábrázoló falképhez számos Luxemburgi Zsigmond korából származó művészettörténeti vagy kulturális kapcsolódást véltem még felfedezni. Ezért beazonosításukat a tanulmány végén közlöm, mert az apró részletek ismertetése révén jutottam el egyfajta következtetésig. A királyszent meghatározása volt a legnehezebb feladat, hiszen párhuzamok és sajátos attribútumok híján analógiák, a királyszentek arcainak elemzése és a derzsi műhely munkáinak alaposabb áttekintése által volt lehetséges.

---

13 Jánó, 2013, 18.

14 Csapodiné Gárdonyi Klára: *Európai kódexfestő művészet*. Budapest, 1981, Corvina Kiadó, 68.

15 Csapodi Csaba: Az úgynevezett „Liber de septem signis”. Kyesser „Bellifortis”-ának budapesti töredékéről. In *Magyar Könyvszemle*, 82. évf. 3. szám 1966. július–szeptember, Budapest, 1966, 225. http://epa.oszk.hu/00000/00021/00264/pdf/MKSZ_EPA00021_1966_82_03_217-236.pdf (letöltve: 2020. június 11.)

16 Uo. 226.

A FALKÉP HADI VISELETEIRŐL

A harcosok páncélzata a 15. század első felére jellemző típus, felsőtestüket *sodronying* védi, az felett egyszerűbb kidolgozású *mellvértet* hordanak. A sodronyvértek a felkart is fedik, mindkét alakon a könyök felett és a comb felső harmadán, rézszínű díszítéssel végződnek.¹⁷ Ilyen vértzeteket láthatunk a csíkszentmihályi Szent Lászlón, a székelyderzsi falképek közül Szent Mihályon, Szent Lászlón és a Saul megtérése jelenet nemesi kíséretén,¹⁸ ami bizonyítja az azonos festőműhely létét és azonos korszakolásukat. A sodronyvért csataszoknyáinak ilyen jellegű díszítése ismeretes még a közeli Almakerék Szent Györgyöt és Szent Mihályt ábrázoló, 15. századi szárnyasoltár képein. A bal oldali harcoson az időjárás viszontagságaitól védő vászonruházatot, Szent György-keresztrel borított *fegyverkabátot* láthatunk.¹⁹ Megerősíti a mellvért létét a mellkas erős kigömbölyödése, a „darázsderék” és e kérdéskörnek a szakirodalomban már tisztázott helyzete. Töll László doktori dolgozatában elemzi a fémvértek és fegyverkabátok használatának eme módját, s több indokot felhoz, miért praktikus e viseletmód.²⁰ A harctéren kiemelkedő szerepe volt ezen egyszerű jelképekkel vagy kereszttel gazdagított fegyverkabátoknak. A csata forgatagában az ellenségtől való megkülönböztetés mellett más szerepük is volt, a morál növelése és a győzelembe vetett hit megerősítése. Hiszen a kereszt viselése régóta kapcsolódik az égi segítségbe vetett hithez: „*In hoc signo vinces*”, azaz „*E jelben győzni fogsz!*”²¹ A hagyomány szerint Kr. u. 312-ben e jelmondatot látta megjelenni az égen Constantinus, majd győzelmet aratott Maxentius felett. Ugyanakkor e szimbólum keresztes hadjáratokban betöltött szerepét se felejtjük el. A királyszent karján haloványan mintha *karpáncél* elemei sejlénének fel, a

17 Az almakeréki 15. századi Szent György és Szent Mihály oltárképen is jól látszódnak az alsó részen rézkarikákkal díszített csataszoknya háromszögei.

18 János Mihály: A hitvalló lovagkirály – A Szent László-legenda falképei a székelyföldi templomokban. In Isó M. Emese (szerk.): *Lovagkirály*. Nyíregyháza–Kolozsvár, 2019, Hierotheosz Egyesület – Iskola Alapítvány Kiadó – Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat, 107., 109., 119–120.

19 Bull, Stephen: *Évszázadok fegyverei. A támadó és védőfegyverek világtörténete*. Szerk.: Tony North, Budapest, 1993, Corvina Kiadó, 68–69.

20 Töll László: *A harci vértzetek története. A nyugat-európai hadviselésben alkalmazott testvédelmi rendszerek fejlődéstörténete a 10. századtól a 16. század első harmadáig*. Doktori értekezés. Debrecen, 2009, Debreceni Egyetem BTK, 126–128.

21 Révay József: *Szentek legendái*. Budapest, 1926, Franklin-Társulat Kiadása, 5.

könyök védelmében az ún. pillangó²² körvonalai, s az egész csuklót körbeölelő, peremezett fém *alkarvas*. Hozzá nagyon hasonló, karra simuló, kecses alkarvas-ábrázolást ismerünk a homoródkarácsonyfalvi Szent László-legendaciklus előkelő, zárt sisakot viselő, rejtélyes lovagot ábrázoló harcosán, illetve magán Szent Lászlón.²³ A szentléleki király-szent mellvértjének *peremezése* jól látszik a nyaknál és a vállak vonalánál, ez köszön vissza a korábban már említett csíkszentmihályi Szent László-freskón, a székelyderzsi Szent Mihályt, Szent Lászlót és a Saul megtérése jelenetében az Ungi Pál nemesi kíséretét ábrázoló falképeken.²⁴ A lemezvértzetek peremmel való ellátásának több oka volt. Az anyag visszahajtvá, lekalapálva megszilárdítja, tömöríti a páncélt. A gótikus vértzetekben a bordázásoknak és az anyagba húzott vonaloknak szintén a megerősítés volt a szerepe. Ezen páncélkészítési technika megóvta a saját használójának testét a vékony lemez adta kényelmetlenségektől, másrészt a csatában könnyebben sérült volna az anyag. Márpedig egy sérült mellvért kikezdte volna a vele hordott sodronyvértzetet, vagy legalábbis a láncszemek könnyen beleakadhattak volna a kiálló fémsorjába.

Mindkét lovagalak tenyérnyi széles, mintákkal díszített *fegyverövet* hord, mely a csípőre van eresztve, ez alatt farkasfogszerűen omlanak le a comb felső harmadára a sodronyvértzet díszítései. A csípőre eresztett szélesebb öv divatja az Anjou-korból jól ismert, a Képes Krónika miniatúráin rendre visszaköszönnek ezek.²⁵ Fegyverövekre a falképekkel egyidős ábrázolásokból is ismerünk példákat, többek között két Zsigmond királyt ábrázoló műalkotást. Kolozsvári Tamás 1427-ben megfestett triptichonjának *Kálvária oltárképén*, a centurio (valójában Zsigmond király) alakján látható négyzetformából álló fegyveröv.²⁶ A *Torinói hóráskönyv* mesterének elveszett képéről (1420–1425) festett másolaton Zsigmond király lovagol kíséretével. A *Keresztvitel* című

22 Pillangónak nevezik a páncélverők és kovácsok a könyök- és térdpáncélzat azon kiugró elemeit, amelyek a végtagok külső oldalát védik a támadásoktól. Szimmetrikus formájuk a pillangószárnyakra emlékeztetnek.

23 Jánó 2019, 72–76.

24 Udvarhelyi Nándor: *Az Anyaszék szíve. Udvarhelyszék középkori freskós templomai a Nagy-Küküllő mentén*. Budapest, 2018, Kairosz Kiadó, 94–95, 97–98, 106–108.

25 Már a *Képes Krónika* címkéjén Nagy Lajos királyon és a jobb oldalán álló, nyugatias öltözetű lovagokon is láthatóak ezen övtípusok.

26 *Luxemburgi Zsigmond Művészet és kultúra 1387–1437*. A Sigismundus – Rex et Imperator kiállítás katalógusa. Budapest, 2006, Szépművészeti Múzeum, 82.

Jól láthatóak a derzsi párhuzamok, a páncélok formája, peremezése.
(Fischer István Alfréd fotója)

jelenetében a király a csípőjére eresztve visel egy széles, nagy körökből álló veretes övet.²⁷ Még közelebbi párhuzamot vélek felfedezni a derzsi műhely által festett páncélok és fegyverövek stílusjegyeit illetően. A Zsigmond-kori csontnyerges (Batthyány-nyereg, Jankovich-nyereg) sárkányölő Szent Györgyöt ábrázoló faragványain peremezett, erősen karcsúsított mellvérték láthatóak karvérték nélkül. Mindegyik műalkotáson a csataszoknyákon látható fegyverövek csípőre vannak eresztve, s arányosan ugyanolyan szélesek.²⁸ A felső, egyben vékonyabb részük téglalapokra oszlanak, vagy fonottan tagoltak, az öv alsó, szélesebb része pedig négyzetformákból áll, mint a székelyderzsi Szent László, Szent Mihály arkangyal és a szentléleki falkép lovasainak az öve. A négyzetformákat középen egy veret ékesíti. Székelyszentléleken a bal oldali lovagalak övén még fellelhetők az apró, fehérén pettyezett díszek, melyek mintázata a székelyderzsi Szent Mihály és Szent László fegyverövén ábrázoltakkal azonosak.

A fegyveröv bal oldalán mindkét harcos kétélű, *másfélkezes kardot* visel. A királyszent oldalán jól látszik a barna bőrrel bevont kardhüvely, amely így a kard elkeskenyedő pengetípusát is megmutatja. A Szent

27 Uo. 20.

28 Uo. 56., 63.

György-keresztet viselő lovag kardjának szerelékei is jól látszanak. Keresztvasa egyszerű pálcaformájú, enyhén felfelé, a penge irányába ívelő, míg markolatgombja eltűnik a harcos karja mögött. A másfélkezes kardok alkalmazása általános volt a 14–15. századi Székelyföldön, számos régészeti lelet bizonyítja ezt.²⁹ Az előkelő székely primorok számára a marosvásárhelyi országgyűlésen is előírt hadi felszerelés része volt e kardtípus,³⁰ amely a komolyabb vértetek használatát bizonyítja.³¹ A királyszent kezében a fegyvertörténet szempontjából jól azonosítható *szárnyas lándzsát* tart, amelynek pengéje azonban kissé mintha túlméretezett lenne.³² A levél formájú lándzsa-penge szélessége meghaladja a korban ábrázolt és régészeti leletekben fennmaradt darabok pengeszélességének arányait. Leginkább a német-római, császárkoronázás alkalmával használt birodalmi klenódiumok közül Szent Mór lándzsájára emlékeztet,³³ kivéve a szárnyak alatt található széles pálca formájú keresztvasat. A lovas és lovasa alakjának arányaihoz mérten a szálfelegyver hossza megközelítően 230-240 cm hosszúságú, mely igen reális képet mutat. Ugyanis az öklelésre szolgáló lovas kopjákat, szálfelegyvereket tekintve ez az ideális hossz, melyet a kísérleti régészet és a történettudomány együttes erővel bizonyított a lovasrohamok tesztelésekor.³⁴

A REJTÉLYES MEDVESZIMBÓLUM

A szárnyas lándzsa általi dőfés a medve mellkasára irányul, aki a lándzsahegyet mancsaival mintegy körbe öleli, szinte magába húzva azt. Nem egy tipikus életszerű mozdulat, annál is inkább, mert egy rohamozó lovas a fegyverével inkább feldönti ellenfelét, akinek nincs ideje a fegyver után kapni. A medve a falképeken olyannyira szokatlan ellenfél, hogy szakembertől is hallottam rosszul sikerült sárkányma-

29 Bordi Zsigmond Lóránd: Középkori kardok a Székely Nemzeti Múzeum gyűjteményeiben. In *Acta Siculica 2008*. A Székely Nemzeti Múzeum évkönyve. Sepsiszentgyörgy, 2008, 241–265.

30 Sófalvi András: A székelyek fegyverzete. In *Székelyföld története I.* 347–348., vö. Benkő Elek: Településhálózat. In *Székelyföld története I.* 167–168.

31 Uo. 168., 348.

32 Gray Randal (szerk.): *Fegyvertípusok enciklopédiája. Hét évezred fegyvereinek kézikönyve*. Budapest, 1995, Gemini Kiadó, 58–59.

33 *Luxemburgi Zsigmond. Művészet és kultúra 1387–1437*. A Sigismundus – Rex et Imperator kiállítás katalógusa. Budapest, 2006, Szépművészeti Múzeum, 78–79.

34 Hidán Csaba László: *Régi magyar fegyverek nem csak hagyományörzők számára*. Budapest, 2018, Zrínyi Kiadó.

gyarázatot a lényre. Véleményem szerint azonban a lószerszámok, a hadi viseletek részletekbe menő, aprólékos kidolgozottsága, a ló légius kecsességének megjelenítése, s maga a medvealak kizárja a tévedést. Ráadásul számtalan tipikus sárkányölő Szent György- (Gyulakuta, Segesvár, Almakerék) vagy sárkányábrázolást (Székelyderzs, Bögöz, Székelykeresztúr) ismerünk a Székelyföldön, vagy a közeli száz helységekben. A derzsi műhely festői egyébként is gyönyörűen kidolgozott sárkányt festettek Székelyderzsben. A Szent Mihály alakja alatt látható, tekerző sárkánykígyóra rátapos és lándzsával átdöfi a fogakkal teli pófáját.³⁵ A Sátánt jelképező szörnyeteg jól felismerhető. A medvevadászat azonban valóban szokatlan ikonográfiai ábrázolásmód és pontosabb magyarázatra szorul. A medve mint címertani jelkép ismeretes a székely címerben, melynek legkorábbi ábrázolásai a bögözi templom szentélyében található faragott gyámkövön³⁶ (15. század) és a székelydályai templom festettszentély-boltozatán (1505–1525) látható.³⁷ Ez utóbbin a címerpajzs vörös alapszínnel ellátott címerképe egy felhőből kinyúló páncélos kar, amely egy kétélű kardot markol.

Szent László küzdelme a medvével. A medve az alsó erők (kéjvágó, harag) megtestesítői a középkorban.

35 Udvarhelyi 2018, 97.

36 Dávid László: A középkori Udvarhelyszék művészeti emlékei. Bukarest, 1981, Kriterion Könyvkiadó, 81. (37. kép)

37 Uo. 263–265.

A kardpengére húzva korona, szív és kiöltött nyelvű medvefő, melynek vonalában a Hold és a Nap (mások szerint hatágú aranycsillag). Tehát a székely közösségek egyik sajátos szimbólumának mondhatjuk a medvét, hiszen az önazonosság fő jelképébe, a címerbe is bekerült. A középkori heraldikában egyébként gyakori címernek számított, a hatalmat és a védelmező erőket jelképezte.³⁸ Több európai város (Bern, Berlin), később Oroszország jelképe lett.

Mit szimbolizált ezen felül a középkori Európában és miként kapcsolódik a királyszent alakjához?

A medve mint jelkép egy igen összetett, archaikus előképekre visszanyúló motívum. A világ országaiban s a különféle korszakokban igen eltérően viszonyultak hozzá, ezért szükséges leszűkíteni a falképpel egyidős európai hiedelmekre a kutatásunkat. Totemisztikus múltjára utal, hogy igazi nevét még a középkorban sem mondják ki, tabuként kezelik (a medve szó mézevőt jelent),³⁹ mert félik erejét. Az ókortól kezdve a *Nagy Medve* csillagkép – melynek a Göncölszekér is része – az a hely, ahol a megholt emberek lelkei rejtőznek,⁴⁰ tehát egyfajta lélekvivő szerepet is tulajdonítanak neki. A hosszú évszázadokon át népszerű Artúr király neve is medvét jelent, a Nagy Medve csillagképet pedig „*Artúr király szekeérének*” nevezik.⁴¹ A szentek közül Szent Columbanus, Szent Gallus és Szent Richardis attribútumaiként ismeretes a medve, a legenda szerint jótettükért utóbbi kettőnek segített a kolostorépítésben.⁴² Szent Gál kultusza már az Árpád-korban elterjedt, elsősorban erdővidékek falvainak a patrocíniuma, ami legendájával függ össze, ugyanakkor a Gál, Gaal, Gálfi neveket is tőle származtatják.⁴³ Érdekes tény, hogy Székelyszentlélek egyik régi harangjának feliratán a patronáló, előkelő GALPHI név olvasható, ugyanakkor 1505-ben okleveles anyagokban is előtűnik egy Lucas Gálfi név.⁴⁴ Bár a falképen látható medvejelkép választásá-

38 Pál József – Újvári Edit: *Szimbólumtár*. Balassi Kiadó, 1997. <https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/szimboluntar/ch02.html#medve> (letöltve: 2020. június 9.)

39 Hoppál Mihály – Jankovics Marcell – Nagy András – Szemadám György: *Jelképtár*. Budapest, 1977, Helikon Kiadó, 153.

40 Uo. 154.

41 Uo. 154.

42 Uo. 154.

43 A Magyar Katolikus Lexikon Szent Gál nevéhez kötődő oldala: <http://lexikon.katolikus.hu/G/G%C3%A1l.html> (letöltve: 2020. június 8. 18.32)

44 Dávid 1981, 339., 341.; vö. SzOkl. VIII. 220.

nak indokát másban látom, érdekes összefüggés ez Szent Gál tisztelete és a Gálfi (Gálffy) név kialakulását illetően.

A középkori keresztény szimbolikában a medve pogány múltja miatt az ördögöt is jelképezi.⁴⁵ Az egyházatyáknál a kéjvágy, a romlottság, a testiség kifejezője, a bűnábrázolásokon a Falánkság, a Harag kísérője. Szép példa erre a Szépművészeti Múzeum tulajdonában lévő, a Hendrik Goltzius és Jakob Matham által készített (16. század vége – 17. század eleje), a hét főbűnt bemutató rézmetszetsorozat,⁴⁶ melyben *A Harag* című képen a medve támadólag ront ellenfele lába felé. A medvéket, oroszánokat legyőző bibliai Dávid a sötétség erői felett aratott diadal, a bűnön felülkerekedő ember szimbóluma.⁴⁷

A székelyszentléleki falképen látható, medvével való küzdelemre egy magyar és több korabeli nyugati párhuzamot azonosítottam. Bár azt gondoljuk, hogy krónikáinkat, illetve azok képi világát jól ismerjük, keveseknek juthat eszébe a *Képes Krónika* azon miniatúrája, mely a mitikus Nimród alakjához kapcsolódik. Felbecsülhetetlen értékű forrásunk a rejtélyes nagy királyt történetesen éppen egy medvedadásaton ábrázolja.⁴⁸ A miniatúrán három kisebb csoportban nyolc férfialak látható, amint kutyákkal megerősítve hajtják, üzik a vadat a hegyek között, és két kisebb medve harcol az életéért. Bár a *Képes Krónika* ábrázolásán gyalogosan és csoportosan küzdenek a medvékkel, mégis

Angol falikárpit a medve hasonló ledöfésével (1425–1430)

45 Biedermann, Hans: *Szimbólumlexikon*. Szekszárd, 1996, Corvina Kiadó, 262–263.

46 Pál–Újvári, 1997. <https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/szimbolumtar/ch02.html#medve> (letöltve: 2020. június 9.)

47 Hoppál–Jankovics–Nagy–Szemadám 1977, 154.

48 *Képes Krónika*. Budapest, 1986, Európa Könyvkiadó, 12. Az eredeti, középkori krónika 4. verso oldalán találjuk meg a miniatúrát.

a ritkán ábrázolt téma okán szoros kapcsolatot vélek felfedezni. Őt harcos kezében ugyanis szintén szárnyas lándzsa van, hasonlóan, mint a freskón, s ez mutatja e fegyver medveadászatban való használatának bizonyosságát. A kompozíció közepén egy teljesen vörös színű ruházatban lévő vadász szájba dőfi az egyik medvealakot. Mögötte a három férfialak közül az első szintén az előkelőkre jellemző vörös ruhában áll, bal kezét a méltóságot hangsúlyozandó szablyáján nyugtatja, jobb kezében szintén szárnyas lándzsa. Véleményem szerint ő Nimród, aki a Biblia szavaival élve: „Ez hatalmas vadász vala az Úr előtt, ezért mondják: Hatalmas vadász az Úr előtt, mint Nimród.”⁴⁹ A nagy testi erővel megáldott óriás és birodalomépítő uralkodó tisztelete hosszú évszázadokon át töretlen volt királyságunkban. A magyarok ősatyjának tartott, számos ókori forrásban megjelenő keleti őskirály elemzése külön tanulmányt érdemel. Nem véletlen a medve alakjával való együttes ábrázolása, mert a legtekintélyesebb királyi vadak egyike, az előkelőség, erő és vitézség szimbólumaként tarthatjuk számon e kompozíciót. Bizonyítja ezt az a tény is, hogy a Magyar Királyságban is kiemelt kultusszal rendelkező katonaszentek közül éppen Szent György lovas alakja kapcsolódik még a medvéhez. A későbbiekben kitérünk e legendákba vesző szálra a lovasalakok elemzése kapcsán.⁵⁰

A londoni Victoria and Albert Museum (The world's leading museum of art, design and performance) honlapján művészettörténész szakértő írását olvashatjuk, melyben a devonshire-i falikárpitot elemzi, amelyet 1425–30 közé datált a szakirodalom. Az Arrasban vagy Tournai-ban készült magas színvonalú, monumentális falikárpiton medve- és vad-disznóadászatot láthatunk,⁵¹ s kitér a szerző arra is, hogy a középkori és reneszánsz művészetben a medve a szerelem és a vágyak metaforájaként jelenik meg.⁵² A tüzetesebb vizsgálódás után azonban egy szoros párhuzamra figyeltem fel. A sokalakos jelenet jobb harmadában egy lándzsás lovas támad a legnagyobb medvére. Fegyverét a bal hóna alá szorítva dőfi mellkason ellenfelét, aki a székelyszentléleki falképhez hasonlóan odakap a lándzsacsúcshoz, mancsaival körbe öelve azt. Hasonló jelenetet örökít meg a British Library Egerton Collection által

49 Mózes I. Könyve, 10. 9.

50 lásd a 67. lábjegyzetet

51 <http://www.vam.ac.uk/content/articles/m/med-ren-hunting/> (letöltve: 2020. június 9.)

52 Uo. (letöltve: 2020. június 9.)

Német hóraskönyv jelenete a medvevadászattal (15. század)

őrzött, 15. század második feléből való német Hóraskönyv miniatúrája, melyben az október hónapot a medvevadászat jelképezi.⁵³ Mivel Szent Gál ünnepe október 16. napja, nem véletlen, hogy ez a fajta szimbolika jelenik meg. A középkori Európa klasszikusa, a Gawain és a Zöld Lovag legendájában ismeretes vadászjelenet szintén segít a téma megértéséhez. Miközben Gawain lovag a rejtélyes várúrnál (valójában a Zöld Lovagnál) vendégeskedik, addig annak felesége a vadászat ideje alatt, három napon keresztül próbálja őt elcsábítani.⁵⁴ A próbát végül kiállja, s elnyeri a zöld színű selyemövet, mely viselőjének sebezhetetlenséget ad. Az őv az alsó erők feletti uralmat jelképezi és a sikeres küldetés után a kerekasztal lovagjainak viseletévé vált. A medve királyszenttel való ábrázolása ily módon az alsó erők, a vágyak, a harag legyőzését szimbolizálhatja a szentléleki falképen.

A LOVASOK ÉS A HÁTTÉR PROBLEMATIKÁJA

Érdekes különbség mutatkozik a két lovagalak támadása között. Míg a királyszent derékhoz szorított lándzsadöfése egy vadászjelenetet

53 <http://www.bl.uk/catalogues/illuminatedmanuscripts/record.asp?MSID=7895&CollID=28&NStart=1146> (letöltve: 2020. június 9.)

54 Dömötör Tekla (szerk.): *Germán, kelta regék és mondák*. Budapest, 1982, Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, 186–190.

erősít bennünk, addig a bal oldali harcos a nyugati típusú nyeregben a kor harceljárásának megfelelően, kopjáját a hóna alá szorítva dőf ellenfelére. A jellegzetes lefelé irányuló mozdulat, amellyel a lovak lábai közé, vagy közvetlen a ló feje elé irányítja a kopját, az egyértelműen *Szent György* alakját erősíti meg. Szent György számos középkori falképábrázolásán láthatjuk ugyanezt a pillanatképet: Szentsimon, Tarpa (Magyarország), Etréfalva, Pónik, Cserény, Zolna (Felvidék, Szlovákia), Ribice, Küküllőalmás, Almakerék (Dél-Erdély), vagy területileg közelebbi példaként Gyulakuta, Székelydála, Kászonimpér (Székelyföld) freskóin⁵⁵ ez az egységes ikonográfiai jellegzetesség figyelhető meg. A lovas kompozíciók közül a lefelé dőfés motívuma a középkori kályhacsempéken (Nyírbátor),⁵⁶ keresztelőmedencén (Felka, 1439)⁵⁷ és szárnyasoltáron (Bártfa, 1450–55)⁵⁸ is egyaránt tetten érhető. Ettől eltérő típusú támadásmód is előfordul a művészettörténeti emlékeken, melynek oka az ókori hagyományokban és Szent György kétféle lovassági fegyverrel való ábrázolásában keresendő. Szent György vagy az antik hadászati módszerekre⁵⁹ jellemzően magasra tartott lovassági lándzsával⁶⁰ szúr a sárkány irányába, vagy lovaskopjával öklel. A lovagi tornákon és hadszíntéren egyaránt alkalmazott hónalj alá szorított kopja alkalmazására jó példa a mártonhelyi falkép. De mindvégig fontos marad a dőfés iránya, s ismeretes ezzel kapcsolatban a művészettörténetben Simone Martini, 14. századi falképfestő ez irányú, jelentős ikonográfiai hatása (avignoni freskója).⁶¹ Újítása, az oldalirányú, lefelé dőfés motívuma aztán az egyik leghíresebb alkotásban, a Kolozsvári testvérek által készített Szent György szobron vált világhírűvé.

A székelyszentléleki Szent György mellvértjén megjelenik attribútuma, a fehér háttérben egyenlőszárú vörös kereszt, mely megerősíti megállapításunkat. A klasszikus ikonográfiai ábrázolásokon jól ismert, a háttérben ábrázolt imádkozó leány és sziklára épített város motívuma

---

55 Magyar Zoltán: *Szent György a magyar kultúrtörténetben. A Kárpát-medence Szent György-hagyományainak néprajzi és művelődéstörténeti rétege*. Budapest, 2006, Kairosz Kiadó, 76., 77., színes képek hátul: 245., 248., 253.

56 Magyar 2006. 96.

57 Uo. 98.

58 Uo. 55.

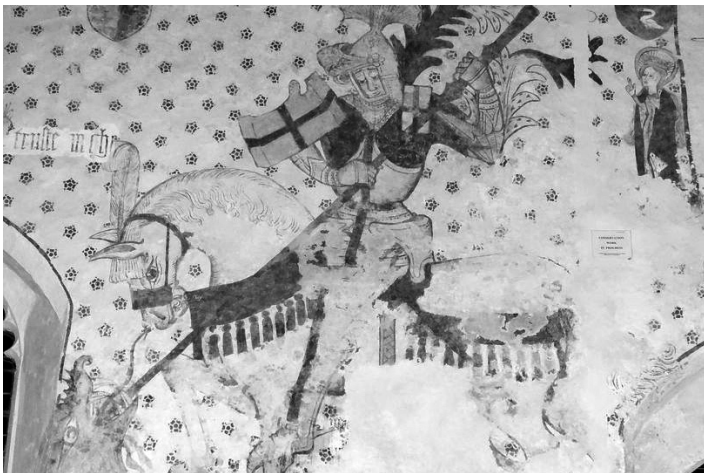
59 Warry, John: *A klasszikus világ hadművészete*. Budapest, 1980, Gemini Kiadó, 193., 200–201., 210.

60 Magyar 2006, 242.

61 Uo. 78–79.

azonban elmaradt. Pontosabban mindkét lovaskép jobb felső harmadában ugyanolyan sziklára épített objektum van, ami akár városkép is lehetett. A bal oldali lovasnál egy fekete henger látható három függőleges fekete csíkkal, melyből kettő szorosan egymás mellett halad, mintegy tartóoszlopot formázva a hengerpaláston. Jobb oldalon, a királyszent mellett ennél jóval nagyobb, túlzottan szabályos, barna színű henger formája hívja fel a figyelmet. A szentek legendáiban Szent György történetében két oszlop is megjelenik. Először egy korhadt és száraz oszlopot virágoztat ki, és pompás fa nő ki belőle.⁶² A mártírhálál előzményeként pedig ledönti Apolló isten oszlopát, melynek tetejében fekete, gonosz lélek ült: „...nyomban meg is látta a gonosz lelket ülni fent az oszlop tetején, az pedig fekete volt, és szörnyűséges...”⁶³ A sziklán álló oszlopszerű, hengeres objektumok hangsúlyos elemei a falképegyüttesnek, azonban bizonyossággal nem lehet tudni, mit takarnak. Városfalaknak túlzottan szabályos kör alakúak, és feltűnő a kapu, pártázat, tornyok és ablakok hiánya. Talán a legyőzött bálványokat, pogányságot jelképezik? A háttér kék és vörös színválasztása sem véletlen, a kék az értelem világát, a vörös az ösztönökét szimbolizálja.

*Dél-walesi Szent György-ábrázolás csillagos mustrákkal
és a jellegzetes lefelé döféssel*

62 Révay 1926, 98–99.

63 Révay 1926, 103–104.

Ennek megfelelően a sárkány a hit harcosát, a medve pedig az ösztönök felett uralkodó, az esztelen haragot megbabolázó lovagkirályt teszi próbára éppen. A csillagos égbolt hatását keltő mustradíszek pedig epikus színezetet adnak. Csillagos háttér megjelenítését a dél-walesi Llancafarn templomának 15. századi Szent György-freskóján,⁶⁴ illetve az angliai kódexfestészetben láthatunk.⁶⁵ Ezen térkitöltő motívumtípusok összehasonlítása, elterjedésének datálása azonban további kutatást igényel, mely a falképekkel foglalkozó művészettörténetesek feladata. Viszont biztosan tudjuk, hogy a derzsi műhely előszeretettel alkalmazta, hiszen Homoród, Csíkszentmihály, Csíkmenaság, Székelyderzs, Székelyszentlélek falképein egyaránt alapvető díszítőelem.

A jobb oldali lovasszent azonosítása is nehézségekbe ütközött. Felmerült Szent György, Szent Zsigmond és Szent László személye is. Az első benyomás *Szent György* alakját sugallta, hiszen a háttérben az ikonográfiában fellelhető sziklán egy barna színű, hengeres objektum (város?) látható, melynek pontosabb azonosítása párhuzamok híján nehézkes. Koronával azonban nem szokták ábrázolni, fején sisakot (Székelydála), homlokán díszes diadémot (Almakerék), vagy színes fejpántot (Ják, Szentsimon, Pónik, Tarpa) visel. A szakáll is kizáró tényező lehet, mert arcát szinte mindig ifjúként ábrázolták. Kivételt képeznek ez alól a lócsei Szent Katalin-oltár álló alakos szobra (1420 körül), a bambergi dóm kőfejtőredéke (12. század), vagy Bulgáriában a radomiri Szent Demeter-templom faragott reliefe.⁶⁶ A medve motívuma azonban nem jellemző Szent György ikonográfiájára, bár a szent legendáit megörökítő forrásokban ez áll: „György, Palesztina grófja... oly igen vitéz, hogy már oroszánokat, medvéket és sárkányokat levágott.”⁶⁷

Szent Zsigmond esetleges alakjára is számos kapcsolódás adott okot. A hitvalló burgundi király tisztelete már a 12. században megjelent hazánkban (Pray-kódex), és számos 14. századi missale (miskönyv) tartalmazza ünnepnapjainak pontos idejét.⁶⁸ Azonban névadó szentjét

64 <https://www.archaeology.co.uk/articles/news/news-dragons-death-and-deadly-sns.htm> (letöltve: 2020. június 20.)

65 https://classic.europeana.eu/portal/hu/record/9200397/BibliographicResource_3000126314826.html (letöltve: 2020. június 20.)

66 Uo. 25., 13., 63.

67 Révay, 1926, 5.

68 Székely György: A budai Szent Zsigmond templom kutatástörténetéhez. In *Budapest Régiségei*, 33. szám, 1999. 15. <https://epa.oszk.hu/02000/02007/00036/pdf/> (letöltve: 2020. május 5.)

szélesebb körben Luxemburgi Zsigmond igyekezett népszerűsíteni. A 14. század végére felerősödő közép-európai kultusza segíti a Magyar Királyságban való terjedését, erről vallanak a szentet ábrázoló csetneki, lónyai, bádoki, almakeréki falképek. Tari Lőrinc „pokoljárása”, azaz zarándokútján kapott látomása nagy hatással lehetett az uralkodóra.⁶⁹ Ismeretes ugyanis, hogy a nemesúr Szent Patrik barlangjában látott víziójában Zsigmond királyt izzó kádban látta forgolódni. Az uralkodó pont ebben az időszakban, 1410-ben megalapította Budán a Szent Zsigmond társaskáptalant és prépostságot, melynek nimbusza ettől kezdve egyre erőteljesebb lett. 1414-ben pedig Luxemburgi Zsigmond személyesen zarándokolt el az agaunei kolostorba, ahonnan névadójának, Szent Zsigmondnak és fiának ereklyéivel tért haza.⁷⁰ Nagy ünnepséget és körmenetet szervezve az ereklyéket Prágában helyezték el, majd a husziták előretörése miatt 1424-ben Váradra kerültek.⁷¹ Ezt erősíti meg a váradi székesegyházban emelt új Szent Zsigmond-oltár, s hogy a király itt jelölte ki végső nyughelyét, Szent László király mellett.⁷² Erdélyben további példákat találunk Szent Zsigmond tiszteletére, egész alakos, páncélos portréja látható Bádok református templomában, Almakerék evangélikus erőtemplomában, Óraljaboldogfalva középkori templomának falképei között,⁷³ Székelyföldön azonban nem találunk erre példát, s lovasként való ábrázolása sem ismeretes. Szent László és Szent Zsigmond attribútumainak (bárd, lándzsa) egyes falképeken való felcserélését és szokatlan változtatásait azonban éppen Luxemburgi Zsigmond igyekszik felhasználni a maga javára.⁷⁴

A székelyszentléleki királyszent azonosításában nagy segítséget adott a királyportrék korabeli arcvonásainak összehasonlítása. Horváth Illés

69 https://irodalmijelen.hu/05242013-1424/tar-lorinc-pokoljarasa?qt-kaleidoszk_p=2 (letöltve: 2020. május 15.)

70 Horváth Illés: „Ó, micsoda tiszteletreméltó, drága és leírhatatlan ajándék, gyengeség teljes megsegítője, Szent Zsigmond teste!” In *Vallástudományi Szemle*, Károli Gáspár Református Egyetem és a Magyar Vallástudományi Társaság vallástudományi folyóirata. 2016/2. szám, 45. <https://btk.kre.hu/index.php/vallastudomanyiszemle> (letöltve: 2020. március 5.)

71 Horváth Illés: Szent László kultusza Luxemburgi Zsigmond uralkodói reprezentációjában. In *Aetas*, 32. évfolyam, 2017/3. szám, 135.

72 Uo. 135.

73 Szabó Tekla: Óraljaboldogfalva középkori templomának 1400 körüli falképei. In *Certamen* 2., Kolozsvár, 2015, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 344–345.

74 Horváth 2016, 48–49.

kutatásai szerint a 15. század elején az uralkodói reprezentációban felerősödött Luxemburgi Zsigmond arcvonásainak megjelenítése. Nemcsak a Szent Zsigmondot ábrázoló freskókon, oltárképeken, bibliai jelenetekben vagy uralkodókat megjelenítő reprezentációkon lelhetjük fel az uralkodót, hanem Felvidék (Szepesmindszent, Karaszko) és Székelyföld (Székelyderzs) Szent László-legenda falképein is.⁷⁵ Ez elsősorban a már említett jellegzetes, kettéválasztott szakállviseletben, a kettéválasztott birodalmi hajviseletben, a hosszabbra növesztett bajuszban és a felfelé ívelt szemöldökön mutatkozik meg. A székelyszentléleki falkép királyszentjén ugyanezen sajátosságok ismerhetők fel. Véleményem szerint azonban a korábbi kutatások ezen eredményét újra kell gondolni, hiszen az arcszörzet, hajviselet, szemöldök formázható dolog, ugyanakkor az Anjou-kori pénzerméken is már nyomon követhető Szent László alakján a kettéválasztott szakáll és hajviselet.⁷⁶ A pénzermék megszabott képein kívül a Szent Lászlóról készült freskók is bizonyítják a korábban kialakult, birodalmi stílusúnak említett jellegzetes arctípust. A veleméri Szent László portrén (1377–1378) kettéválasztott szakáll, hátrasimított, oldalt remekbe szedett hajkorona, lefelé konyuló, hosszúra növesztett bajusz látható. Nagyon hasonló ehhez az 1400-ra datált bibarcfalvi Szent László-legendaciklust ábrázoló freskón fennmaradt királyarc.⁷⁷ A 14. századi trencsényi herma az Anjou-kori pénzerméken található arctípust erősíti meg, ezzel szemben a Szent László-legenda falképein gyakran ún. oroszánarc portrékat látunk, mely a középkori fiziognómia szabályait követő típus.⁷⁸ Ezzel szemben a kutató által bemutatott,⁷⁹ s további ismert Luxemburgi Zsigmondról készült alkotások⁸⁰ gyakran egészen más megjelenést mutatnak: hosszúkás arc, közel ülő szemek, markáns járomcsont, lefelé hajló, erősen elkeskenyedő orr, hosszú, hullámos szakáll, szigorú

75 Uo. 136–144.

76 Bertók Krisztina – Tóth Csaba (szerk.): *Sanctus Ladislaus in nummis. Szent László alakja a magyar numizmatikában*. Budapest, 2019, Martin Opitz Kiadó, 74–75., 82–84.

77 <https://szentlaszlo.com/gallery.bibarcfalva.php> (A digitális adattár szellemi atyja és szerkesztője magam vagyok)

78 Egerer Lilla: *Szent László király: az oroszán*. TDK-dolgozat. Miskolc, 2011. 19–20. <https://adoc.tips/queue/szent-laszlo-kiraly-az-oroszlan.html> (letöltve: 2020. május 17.)

79 Horváth 2017, 143.

80 *Luxemburgi Zsigmond. Művészet és kultúra 1387–1437*. 2006. 15., 19., 20., 28., 78–79., 90.

tekintet. Véleményem szerint a Szent László-legenda falképeinek tanúsága szerint egy visszafelé irányuló folyamatot láthatunk, melyben éppen Zsigmond király portréit alakítják a korábban kialakult szentek arcvonásaihoz, a bölcs keresztény uralkodó képéhez.⁸¹ Ezt támasztják alá az uralkodó előtt már típusná vált Szent Zsigmond ábrázolások⁸² és a Szent László-legendaciklus meghatározott stílusú arcvonásai. Tehát egy korábbi, a művészettörténeti szakirodalomban ismert Krisztushoz hasonló Szent László-arc⁸³ megjelenítése volt a cél, s ehhez idomult a Zsigmond-kori uralkodói reprezentáció. A székelyszentléleki királyszent arcának elemzése ezek alapján Szent László király portréihez áll legközelebb, a 15. század második felében kialakult valóságú portrékkal⁸⁴ szemben ez egy idealizált királykép tipikus megjelenítése. A királyszent fején hordott korona is teljesen megegyezik a székelyderzsi Szent Lászlón ábrázoltakkal. A fehér gyöngyökkel ékesített, hármass lóhere formájú díszítésekkel ellátott abroncskorona formai párhuzamait Magyarországon (Velemér, Napkor), Horvátországban (Újhelyszentpéter), Felvidéken (Kakaslomnic), Dél-Erdélyben (Darlac, Somogyom) és Partiumban (Mezőtelegd, Magyarremete) a templomok falképein ábrázolt királyszentek, vagy női szentek (Köpönyeges Mária) freskóin fedezhetjük fel. Ezek alapján a székelyszentléleki királyszent személye Szent László király, akinek így egy teljesen új ikonográfiai ábrázolásmódját ismerhettük meg. Analógiát vonva a Szent László-legenda falképein ismert kunnal való epikus birkózásával, a szentléleki medveküzdelemben is a sötétséget, haragot, alsó erőket legyőző lovagkirályt láthatjuk.

ÖSSZEFOGLALÁS ÉS KÖVETKEZTETÉSEK

Véleményem szerint a két részből álló freskó egy jól láthatóan összetartozó, erőteljes ikonográfiai program része. A kivételes szentléleki reprezentáció megjelenítésének számos indokát látjuk. Szent László király tisztelete évszázadokon át kiemelkedő volt Székelyföldön, s ez Luxemburgi Zsigmond király számára több lehetőséget biztosított.

---

81 Uo. 14.

82 Uo. 14.

83 János 2019, 71., 74.

84 Marosi Ernő: A reprezentáció kérdése a 14–15. századi magyar művészetben. In *Történelmi Szemle*, 27. évfolyam (1984) 4. szám, 534. https://matarka.hu/cikk_list.php?fusz=16489 (letöltve: 2020. május 10.)

Az Árpád-házi szentek felkarolása, kultuszuk megerősítése a király legitimitását, uralmának népszerűsítését is szolgálta. A számára hűséggel szolgáló nemesek, előkelők, katonaelemek (pl. szepesi tizlándzsások,⁸⁵ székelyek) birtokain láthatjuk e falképek terjedését, ami egyfajta propagandaként megerősítette hatalmi pozícióit. A szakrális világ és a világi erők összeolvadása jelenik meg e folyamatban, ahol a falképeken a népet megóvó, keresztény lovagkirály és harcos szent képe bontakozik ki. Szent György és Szent László alakja a védő-óvó lovagi ideálokat, illetve a sötétséget, gonoszságot legyőző erőket is képviselte. Ezt jelképezi a sárkány és a medve elleni küzdelem kettős megjelenítése. Mindkét szent élete a pogányság elleni harcról és a keresztény vallás megerősítéséről szólt. Szent György, a hitvalló katonaszent, aki mártírhálált halt hitéért, logikusan párba állítható Szent László lovagkirállyal, aki a keletről betörő pogány lovasnépek ellen viselt hadat, s a kereszténységet törvényekkel erősítette meg. Bár írott források nem igazolják, úgy vélem, hogy székely lófők vagy primorok (előkelők) lehettek a falképek donátorai. Az állandósuló török fenyegetés és a huszita háborúk időszaka érthetővé teszi a falkép ikonográfiai programjának értelmezését. A külső pogány ellenséggel szembeni katonai kötelezettségek tükrözik ez, hiszen a határvédelem és mindennapos harckészültség természetes a székelyek számára. A Moldvába befészkelődött és Erdély területére is betörő eretnek tanokkal szembehelyezkedő, erős katolikus hitű székelyek a szentek megjelenítésével mutatták meg elkötelezettségüket. Aktív résztvevői voltak az ország törökök és husziták elleni küzdelmeinek,⁸⁶ s a székely ispán révén kapcsolatba kerülhettek a Sárkányrenddel, az ehhez kapcsolódó Szent György-kultusszal. Székelyszentlélek faluja egy teljesen új Szent László ábrázolással és a kettős lovasszenteket ábrázoló ikonográfiával gazdagította a magyar és európai művészettörténetet.

---

85 László Gyula: *A Szent László-legenda középkori falképei*. Budapest, 1993, Tájak-Korok-Múzeumok Könyvtára, 106–108.

86 Varga Norbert: Csángók és husziták a Magyar Királyság periferiáin: Migráció az Aranykorban. In *Gazdaság és Társadalom. Journal of Economy & Society*. A Nyugat-magyarországi Egyetem Közgazdaságtudományi Kara, 6. évfolyam, 2. szám. 2014, 3–15. <http://real.mtak.hu/36427/> (letöltve: 2020. június 20.)

Obrusánszky Borbála

EGY HUN MONDA KELETI PÁRHUZAMAI

A középkori magyar királyi krónika, ismertebb nevén a *Képes Krónika* röviden összegezte a hun Attila király tetteit, többek között szerepel benne az itáliai Aquileia városának az ostroma. A történetben két különleges motívum – nyereghalmozás, gólya – található, amelyek ismertek voltak Ázsiában, az ázsiai hunok (xiongnu) között.

A rövid tanulmány elején idézzük fel a bécsi *Képes Krónika* leírását Aquileia ostromáról. Ez volt Attila seregének legjelentősebb ostroma Itáliában. A város útját állta a délre, az akkori fővárosba (Milánó) vonuló hun hadaknak. Ezért Attila és serege letáborozott, és megkezdte a város bevételének előkészületeit. „Miután Attila király öt esztendeig nyugodott Sicambriában, kipótolta seregének harmadrészét, mely Katalóniában maradt vissza; majd udvart tartott, kivonult Pannóniából, áthaladt Karintián, Stírián és Dalmácián, Salona és Spalato városoknál elérte az Adriai-tengert; e két várost fölperzselte. Elindult erről a helyről, és a tenger mellett lerontotta Traù, Scardona, Sebenico, Zára, Nona, Zengg, Parenzo, Pola, Capodistria, Trieszt városait és sok más városkát a hegyek közt; végül Aquileiához ért; körülszemlélte és elámult nagyságán; úgy vélte, szégyenére lesz, ha megvívatlanul hagyja vissza ezt a várost, kivált azért, mert mondották, Pannóniából igen sok lázadó longobárd menekült oda. Követek útján követelte ezeket a polgároktól, és midőn kiadni nem akarták őket, a várost mindenféle hadigépezettel ostrom alá vette; semmiképpen el nem foglalhatta, ezért másfél évig tartotta megszállás alatt. Történt egy napon, hogy midőn körüljárta a várost – sok varázsló volt vele, babonás hite miatt felette bízott bennük –, megpillantott egy gólyát, amint felszállt a tengerről egy palota tetejére, ahol fészke volt, csőrébe fogta fiókáját, és szemük láttára elvitte a tenger nádasába. Azután visszatért, és fészkevel együtt a többi fiókát is átvitte. Ennek láttára Attila király összehívta katonáit, és így szólt:

– Odanézzetek, társaim, ez a gólya már megérezte, mit hoz a jövő. El fogjuk pusztítani a várost; már el is menekül, hogy ne vesszen oda

a polgárokkal együtt. Legyetek hát holnap vitézebbek a harcban, és meglátjátok, elvész a város!

Miután a várost semmiféle hadigéppel meg nem vehette, szittyva észjárással most parancsot adott, és egymillió vitézétől egy-egy nyeretget kért; ezeket hatalmas halomba rakatta a fal alatt és megparancsolta, gyűjtsák fel a nyergeket: lángjuk és a hőség megrepszttette, földre döntötte a falakat és a tornyokat. Ennek láttára mind a polgárok elhagyták a várost és egy tengeri szigetre menekültek, Aquileja közelében, és oly elhatározással mentek oda, hogy örökre ott maradnak, és ennek neve a mai napig Vecca Venezia (Óvelence). Egy ideig ott is laktak, de úgy félték Attila királytól, hogy emezt elhagyták, és a Rialto nevezetű szigetre költöztek, és ott telepedtek meg.”¹

A város ostromával kapcsolatos mondák elemzésével valószínűleg azért nem foglalkoztak a magyar kutatók, mert a 19. század második felétől a német Roesler követője, Hunfalvy Pál megkérdőjelezte a magyar krónikák hitelességét. *Magyarország Ethnographiája* című művében a középkori történelmi forrásokban szereplő történeteket mesének bélyegezte, azonban nem sorakoztatott fel érveket állításának bizonyítására.

Domanovszky Sándor úgy vélekedett, hogy a történetben szereplő aquileiai gólyamotívum Jordanesnél és Viterbói Gottfriednél is megvan, „úgy látszik azonban – tette hozzá –, hogy inkább Jordanes lehetett hatással a krónikánkra.”² Arra utalt ezzel, hogy a magyar krónikákban leírtak nem a magyar történelmi emlékezet sajátja, hanem a krónikairó szerzetesek ezeket és más történeteket idegen forrásokból vettek át és illesztettek bele a magyar forrásműbe.

Moravcsik Gyula bizantinológus szerint a VI. századi gót-alán történetíró, Jordanes munkája jórészt Priskos rhétor művéből merítette a hunokra és Attilára vonatkozó részeket.³

Később a magyar történettudomány néhány meghatározó személyisége, Györffy György, Kristó Gyula, Szűcs Jenő, Gerics József stb. szintén úgy foglaltak állást, hogy a magyar krónikák hun története kései keletkezésű, nem a Kárpát-medencébe költöző magyarok saját hagyománya. Ezzel szemben Thúry József a magyar krónikák védel-

1 *Képes Krónika*, 16.

2 Domanovszky 1906, 59.

3 Thúry 1890.

mére kelt és azt bizonyította, hogy a magyaroknak igenis volt saját történeti hagyományuk.⁴ Ősköltészetünk című tanulmányában kimutatta, hogy a magyar hőségeket tovább élhették Szent István államában, sőt a későbbiek folyamán is. A magyar hagyományban szokás volt a dicső tetteket dalban megörökíteni, így könnyebb volt megjegyezni az énekesnek, de a hallgatóságnak is magát a történetet. Thúry hozzáteszi, hogy ezt az ősi keleti lírai hagyományt alkalmazták még a 16. században is a török elleni háború eseményeit megíró dalnokok.⁵ Képes Géza műfordító a magyar ősköltészet nyomait kutatva, az Anonymus művében szereplő prózai elemekről kimutatta, hogy azok alapja egy lírai költemény lehetett, talán éppen a regösök dalai, aminek felhasználásáról a névtelen szerző úgy nyilatkozott, hogy nem azokat veszi alapul művének megírásához.⁶ Képes Géza az orhoni türk feliratokat, a korai magyar költeményeket összehasonlítva bizonyította, hogy a régi magyar verselés nagyon közel állt a keleti sztyeppe-i lovasnépek lírai alkotásaihoz.⁷ Ez a két fenti szerző műve csak példa arra, hogy a magyar elbeszélő hagyomány nem halt ki a magyar köztudatból a középkor folyamán. A 20. század első felében a képet némileg árnyalták a kutatók, így Eckhard Sándor az Attila-mondák elemzése kapcsán a következőképpen vélekedett. „Van közte igazi, még Attila korára visszamenő mondai hiedelem, hagiográfiai díszítő motívum vagy kegyes célú elbeszélés, tudakos névmagyarázat, kolostori eredetű ráfogás, van ismeretlen eredetű, természeti vagy emberi kéz alkotta tárgyakhoz fűződő helyi hiedelem, mely halvány történelmi emlékekhez fűződik, sőt van költői hagyomány is...”⁸ Eckhard utal arra, hogy fennmaradt a folklórhagyományban akár helyi, hun költészeti elem is.

Az olasz Umberto Roberto tanulmányában azt hangoztatta, hogy Jordanes is csak átvette az Aquileia bevételére vonatkozó leírást Priskos rhétor művéből, onnan kerülhetett a gólya- és a nyeregmotívum is a latin nyelvű krónikába.⁹ Priskos bizánci követként 448. körül járt Attila udvarában, és hazatérve nyolc kötetben foglalta össze a hunok történetét. A szerző meglepő objektivitással örökítette meg tapasztala-

---

4 Thúry 1890.

5 Thúry 1890.

6 Anonymus 1.

7 Képes 1964.

8 Moravcsik 1940, 391.

9 Roberto 2016, 372

taik és megfigyeléseit. Sajnos az eredeti mű elveszett, de sok szerző, így Jordanes, meg később mások is merítették az akkor még meglévő dokumentumokból.¹⁰ Az, hogy az Aquileia bevételéről szóló motívumok megtalálhatók mind Jordanesnél, mind a magyar krónikákban, önmagában még nem jelenti azt, hogy a magyar krónikások az idegen műből másolták át a történetet. Nem zárhatjuk ki annak a lehetőségét, hogy Jordanes Priskos leírásából merített, aki egy olyan korabeli hun elbeszélést örökített meg, ami a hősénekek révén továbbhagyományozódott Attila utódai körében is. Egy másik olasz szerző, Bratoi is megerősíti, hogy ugyan a hunokra vonatkozó adatokat mind Jordanes, mint Procopios felhasználja, de mindegyikük a korai történeteket Priskos rhétortól vette.

A magyar kutatók nem vizsgálták meg, hogy vajon a hunokra vonatkozó egyéb történelmi forrásokban található-e hasonló motívum. Valószínűleg Aquileia ostroma és bevétele olyan nagy győzelemnek számított akkoriban Attila udvarában, hogy azt dalban megörökíthették, sőt az ókori város környékén élt népek között is megmaradt a hun történetben szereplő gólyamotívum, amelyet alább látni fogunk. Ahhoz, hogy kiderítsük, hogy valóban a hunokhoz köthető-e a nyereghalmozás motívuma, meg kell vizsgálni a rájuk vonatkozó ókori keleti forrásokat. Az ázsiai hunok tetteiről és szokásairól az ókori kínai krónikák készítettek feljegyzéseket. A Han-dinasztia (Kr. e. 206 – Kr. u. 220) krónikájából, a *Han shu*-ból megtudhatjuk, hogy Attila elődei már a Kr. e. 3. században ismerték a nyereghalmozás mint katonai taktika módszerét, hétszáz évvel Aquileia bevétele előtt. Hasonló módon vették be az ázsiai vagy keleti hunok Pingcheng, a mai Datong városát Kr. e. 200 körül. A krónika leírja, hogy a hunok megtámadták és körbezárták Pingcheng városát, és nyergeiket halmokba rendezték, ezek olyan magasak voltak, hogy felértek a városfalig. A fenti motívum minden bizonnyal valamilyen speciális katonai eszköz lehetett, amelyet több helyen is alkalmazhattak. Megjegyezzük, hogy Jordanes nemcsak Aquileia város ostrománál, hanem a catalaunumi csatáról szóló leírásában is emlegeti a nyergekből épített halom motívumát: „Beszéli, hogy a nevezett király, aki még ezen kétségbeesett helyzetben is

---

10 Domanovszky szerint a középkori krónikás Viterboi Gottfried is Jordanesből merített.

mindvégig fennkölt lelkületet tanúsított, lónyergekből máglyát készített és magát a lángok közé akarta vetni, ha ellenei betörték volna, hogy senki az ő sebének ne örvendhessen és annyi nép ura az ellenség hatalmába ne jusson.”¹¹ Nem kételkedünk, hogy a hunok használhattak nyeregszer-tárgyakat, mint a katonai taktika részét, azonban nem valószínű, hogy annak máglya szerepet szántak volna. Attila nyerni akart az ütközetben, ezért nem készülhetett a halálba. Ahogyan Sun-zi mester, kiváló katonai stratégia leírta, egy igazi hadvezér mindig a győzelemre számít, nem fontolgatja a vereség lehetőségét. A hadvezér veszélybe sodorhatja katonáit, ha biztosra veszi a halálát, mert akkor csakugyan megölhetik. Egy ilyen máglya megriasztotta volna a katonákat és kétségeket ébresztett volna bennük a győzelmet illetően. Nagyon valószínű, hogy Attila nyereghalmozása inkább egy csel lehetett, amit a résztvevők vagy a csatáról leírást készítő krónikások félremagyaráztak.

Nemcsak a fenti történelmi források őrizték meg a nagy hun király alakját és az aquileiai ostromot, hanem a térségbeli népek között is fennmaradt folklórszöveg formájában. Utóbbiakban azonban nem szerepel a nyereghalmozás, csak a fiókáit költöztető gólya motívuma ismert. Az egyik szerint Agoris hun jós önt bizalmat az elkedvetlenedett hunok szívébe. Láta, hogy a gólyák is elköltöztek a fiókákkal, amit égi jelnek vélt, azt jelezte számára, hogy hamarosan elesik a város. Ebben a történetben tehát a jós egyedül látja meg a különös jelet, nem pedig Attilával, a hunok királyával együtt, ahogyan a magyar történetben megmaradt. Ez jól szemlélteti a keleti sztyeppe-i lovasnépek, így a hunok gondolkodásmódját is, akik úgy gondolták, hogy a hadisíkerék az Ég támogatásának legfőbb bizonyítékai.

A történelmi forrásokból ismert, hogy a hunok kiváló harcosok voltak, akik innovatív harcászati módszerekkel és eszközökkel le tudták győzni a sokkal nagyobb létszámú kínai, majd római hadsereget. Aquileia ostroma előtt már sikerrel vettek be római erődöket. 441-ben seregével átkelt a Dunán, és romba döntötték a Konstantinápoly felé vezető kereskedelmi út legfontosabb városait: Sirmiumot, Singidunumot, Viminaciumot, Ratiariát,¹² majd Naissust, Philippopolist,

---

11 Jordanes 37.

12 A régi római városok nevei: Sirmium – Szávaszentdemeter (ma: Sremska Mitrovica, Szerbia), Singidunum – Nándorfehérvár (Belgrád, Szerbia), Viminacium – Kostolac, Ratiaria – Vidin közelében (Bulgária).

Arcadianopolist¹³ és még sok más virágzó települést.¹⁴ Priskos a 443-as Naissus ostroma kapcsán leírta, hogy a hunok tömegesen használtak kerek és egyéb ostromtoronyokat, amiket ügyesen mozgattak. Elképzelhető, hogy a nyereghalmozás egy ilyen különleges szerkezetre utal. Ezt a feltételezést erősíti meg az olasz Attila-monda, amely arról szól, hogy a hunok a városokat többféle módszerrel próbálták bevenni, az egyik éppen az úgynevezett ostromtorony építése volt. Azokat általában a falakkal egy magasságban, ritkábban magasabba építették. A torony védelmében a támadók meg tudták közelíteni a fal tetejét, miközben a torony tetején elhelyezkedő íjászok a védőket támadták.

Úgy tűnik, hogy ez a hadicsel nem felejtődött el, és a sztyepei lovas népek utódai később is alkalmazták ezt várostrom idején. A grúz történelmi összefoglaló, a *Kartlis Tskhovreba* megörökített egy, a 9. században játszódott történetet. Eszerint az abház király és Arménia királya, Sumbat Tiezerakal összeütközésbe kerültek egymással. Sumbat megtámadta a térség egyik legjelentősebb kereskedelmi központját, a sziklába vájt várost, Upliszcikét. Ezt a különlegesen épített várost Sumbat úgy vette be, hogy a nyergeket egymásra halmoztatta, egészen a városfalig, ezáltal a katonák bejutottak az erődített városba. Ez a középkori leírás arra szolgál példának, hogy a jellegzetes hun motívum nem felejtődött el, hanem tovább élt a kaukázusi térségben, ahol a Kr. e. a 2–3. században hunok éltek, és ellenőrzésük alá vonták a Kaukázus egyetlen átjáróját, az Alán-kaput, vagy más néven a nagy hadi utat. Elképzelhető, hogy a kelet–nyugati kereskedelem főbb városainál, így a grúz selyemút egyik megállójánál, Upliszcikénél is megtelepedtek, és utódaik megőrizték a nyereghalmozás motívumát.

A KÖLTÖZKÖDŐ GÓLYA

A magyar *Képes Krónika* Aquileia ostroma kapcsán megemlíti egy másik motívumot, mégpedig a fiókáit elköltöztető gólyáét. A leírás szerint a madár megérezte, hogy a város hamarosan elpusztul, ezért a közeli nádasba költöztette fiókáit. A magyar krónika feljegyzésén kívül helyi, modern olasz és szlovén területeken is felgyűjtötték ugyanezt a mondát. Egy kései szlovén változatban Aquileia ostrománál

13 Naissus – Nis (Szerbia), Philippopolis – Plovdiv (Bulgária), Arcadianopolis – Burgasz (Bulgária)

14 Bratoi 2003, 513.

Attila párbajt vívott Manapó királlyal és Foreste herceggel; csapatai már fel akartak hagyni a vár ostromával, mikor a hun király a menekülő golyákra figyelt fel s új rohammal, nagy kegyetlenséggel be is vette a várost. A helyi olasz hagyomány tudni vélte, hogy Attila az udinei várhegyről nézte végig az ostromot. A monda széles körű elterjedése arra utal, hogy az eredeti hun történet olyan érdekes lehetett, hogy bekerülhetett egyrészt a Priskos által összeszerkesztett nagy történelmi műbe, ezzel párhuzamosan a hunok utódai és az Aquileia környéki népek hagyományaiban is továbbélhetett.

A hunok és utódaik nagyon bíztak a különleges előjelekben, Attila maga is biztatónak vélte, hogy a gólya megmutatta a jövőt, vagyis serege hamarosan beveszi a várost. Az ázsiai hunokról szóló kínai források elég részletesen írnak arról, hogy miben hisznek a hunok. A Kr. e. 2. évszázadban élt történetíró, Sima Qian *Shi Ji*, vagyis *történelmi feljegyzések* című krónikájának 110. úgynevezett hun fejezetében megemlítette, hogy ha a hunok valamibe belefognak, megfigyelik a holdat és a csillagokat. A bajból való megmenekülést az Ég segítségének vélték. Amikor a kínaiak a hun shanyut Mayi nevű erődnél törbe akarták csalni, ő időben felfigyelt a cselre és sikerült megmenekülnie, majd a következő mondatot mondta: „Az Ég velem volt...”¹⁵

Hasonló előjelekben hitt a mongol Dzsingisz kán, amikor üldözői elől a Burkhan Kaldunba menekült, és amikor ki akart menni az erdőből, először egy fa dőlt az útra és eltorlaszolta az utat, majd nyeregszíja oldódott meg. Ekkor a jövendő nagykán megértette, hogy ez az Ég intése, hogy ne hagyja el az erdőt. A keleti sztyeppe népek a jelentős döntések előtt kikérték a jövendőmondók tanácsait. Jordanes is leírta, hogy Attila a jósokat is megkérdezte, hogy mi lesz a catalaunumi ütközet vége, akik a szokott módon a barmok zsigereit és a csontokat vizsgálva mondták el, hogy mi várható.

Ugyan a gólya nem él meg az ázsiai hunok belső-ázsiai szálláshelyén, a mai Mongóliában, de a más költöző madarak szokásait minden bizonnyal jól ismerték a természetközeli lovasnépek. Európába érve, bizonyára megismerték a gólya tulajdonságait. A gólya a magyar néphitben költöző madár mivolta miatt élvez különös védelmet. Hasznos és szerencsés madár, róla álmodni jót jelent. A téli elvándorlásból

---

15 *Shi Ji* 110. In Watson 1961.

visszaérkező gólyákat igen sokféle mondókéval szokták fogadni, amely abból a hiedelemből fakad, hogy ha a gólya megkerüli a házat, szerencsét hoz. Van olyan tájegység, ahol úgy tartják, áldás száll a házra, amelyen gólya fészkel. A gólya ragaszkodik a tájhoz, a fészkéhez, ahová minden évben visszatér. Ezek alapján látható, hogy a költözőkődő, fészket elhagyó gólya rosszat jelent, mind a hunoknál, mind a magyaroknál.

A motívum nem egyedülálló a hunok történetében, nemcsak Aquileia ostrománál szerepel, hanem majdnem egy évszázaddal korábban, a Kr. u. 4. században az ázsiai hun területen is találkozunk hasonló motívummal. A selyemút északi ágánál, a Turfáni-medence szívében, a hunok egykori hazájában Kucha/Gaochang város bevételeénél hasonló jelenet játszódott. A kínai *Qin shu* krónika szerint a Kései-Qin¹⁶ dinasztia tábornoka, Lu Guang 383-ban megtámadta a hatalmas kereskedővárost, Gaochangot. Az ostrom idején a tábornok azt álmodta, hogy a város arany szobrai átrepülnek a városfalon, hogy elmeneküljenek a pusztulásra ítélt helyről. A tábornok ebből megértette, hogy a város hamarosan elesik. A szobrok kirepülése a városból ugyanaz a motívum, mint a fiókáit költöztető gólyáé, ami azt jelzi, hogy az égiek így jeleztek a támadóknak, hogy hamarosan övék lesz a település. A kínai krónika megerősíti, hogy ismét egy régi hun motívummal van dolgunk, ami megmaradt az Európába költözött hunoknál, Attila népénél is, kis változással.

A fent bemutatott, a hunokról megmaradt történelmi forrásokból és folklórszövegekből kiderül, hogy Aquileia ostroma mély nyomot hagyott mind a történészek között, mind a népemlékezetben. A keleti források alapján az is világossá vált, hogy a magyar krónikába nemcsak az ókori szerzőkön keresztül juthatott el a történet, hanem akár a néphagyományon keresztül is, amelyet regösök, dalnokok énekeltek a magyar királyi udvarban.

---

16 A Kései Qin (351–394) a mai Kína területén megalakult késő ókori állam. Alapítója a Shi Le dinasztiaiból származó Fu Jian (317–355), aki Észak-Kína területét újra egyesítette 376-ban. A Shi Le a hun eredetű Han Zhao állam hadvezére volt. 319-ben a hadvezérnek nézeteltérése támadt Liu Yao hun uralkodóval, ezért elhagyta őt és egy saját dinasztiát alapított. 329-ben elfoglalta a déli hunok államát és megalapította saját birodalmát, amelynek a Kései-Zhao nevet adta.

IRODALOM

- A mongolok titkos története.* Mongol nyelvből fordította: Obrusánszky Borbála. Ulánbátor, 2017.
- Anonymus: *Gesta Hungarorum.* Fordította: Pais Dezső. Budapest, 1977, Helikon Kiadó.
- Bratoi, Rajko: *Aquileia tra teodosio el longobardi (379–568).* In *Aquileia dalle origini alla costituzione del ducato longobardo.* Triest, 2003, Storia – amministrazione – società.
- Burton, Watson: *Records of the Grand Historian of China.* I–II. Translated from the Shih-chi of Su-ma-Chien, New York – London, 1961.
- Domanovszky Sándor: *Kézai Simon mester Krónikája.* Budapest. 1906, Magyar Tudományos Akadémia, pp. 33–74.
- Eckhardt Sándor: *Attila a mondában.* In Németh Gyula (szerk.): *Attila és a hunjai.* Budapest, 1940, pp. 143–217.
- Elek Oszkár: *Attila az olasz hagyományban.* In *Budapesti Szemle,* Budapest, 1913, 156. kötet, 442–444. szám, pp. 81–121.
- Györffy György: *Krónikáink és a magyar őstörténet. Régi kérdések – új válaszok.* Budapest. 1993, Balassi Kiadó.
- Jordanes: *A gótok eredeti és tettei.* Fordította: Bokor János. Középkori krónikások sorozat. III. Szerkesztette: Gombos F. Albin. Brassó, 1904, Brassói Lapok.
- Képes Géza: *A magyar ősköltészet nyomairól.* 1–2. In *Irodalomtörténeti Közlemények,* 1964, 68. 1., 1–23, második közlemény: 2., 171–193. *Képes Krónika.* Fordította Bellus Ibolya, Budapest, 1986, Európa Kiadó.
- Mather, Richard B.: *Biography of Lü Kuang.* Chinese Dynasties Histories 7., Berkeley and Los Angeles, 1959.
- Moravcsik Gyula: *A hun kérdés mai állása.* 1939. In *Magyar Szemle,* 39. (1940. 7–12. sz.) 387–392.
- Olbering, Garret: *Debate between Hui and Han Anguo. A case study of Early Han military addresses.* 79–107. In *Debating War in Chinese History,* Leiden-Boston, 2013. Edited by Peter A. Lorge. Brill.
- Paul K., Davis: *100 Great Sieges from Jericho to Sarajevo.* Oxford, 2003, Oxford Univ. Press.
- Relkovič, Davorka: *Hun és magyar vonatkozású mondák nyugati szomszédainknál.* In *Ethnographia,* 50. 1939, pp. 55–65.
- Sun zi: *A hadakozás regulái.* Fordította: Tokaji Zsolt, Budapest, 1997, Terebess Kiadó.
- Thúry József: *Ősköltészetünk.* Kiskunhalas, 1890.
- Tskhovreba, Kartlis: *History of Georgia.* Translated and with commentary by Stephen Jones. Tbilisi, 2014, Georgian National Academy of Sciences, Artanuji Publishing.
- Umberto, Roberto: *Aquileia fracta est XV kal. aug.: la distruzione dell' emporio d'Italia' nel 452 d. C. e il valore politico e culturale di un sincronismo Antichita.* Altoadriatiche Rivista fondata da mario mirabella Roberti e diretta da Giuseppe cuscito volume LXXXIV. Triest, 2016, pp. 367–379.

ÍGY ÉLTÜNK

– Dimény János feljegyzései. Közreadja dr. Nagy Lajos –

(I. rész)

„Szeretettel és tisztelettel írtam dr. Nagy Lajos doktor úr részére, aki engem sokat gyógyított. Ha érdemesnek tartja e füzetben leírtakat, kérem szépen őrizze meg, hogy emlékében én is éljek. Feljegyezte 1975 augusztusában Dimény János, született 1894. június 1.” – írja egy százlapos füzet első oldalára János bácsi, amelyet én adtam a kezébe azzal a feladattal, hogy írja le mindazt, amit a faluról, a családjáról és saját magáról tud.

Sietek megjegyezni, hogy az egy füzetből hat lett, hiszen hályogkovács módjára nem is sejtettem, hogy a füzet tartalmának leírásával az akkori hatalom szemében mekkora bünt követek el. Szerencsére senkinek nem szúrt szemet az akkor már nagybeteg János bácsinál tett gyakori látogatásom, aki öreg feleségével külön házban lakott, s egyébként is ezt-azt szokott feljegyezni, sőt időnként még naplót is írt, így a gyermekei, családtagjai számára sem tűnt fel, hogy az öreg írogat valamit.

Egyszer tanúja voltam az egykori háborús bajtársával, idős Szász Domokossal való beszélgetésének, ahol csak úgy röpködtek a különböző galíciai és olaszországi nevek, mintha az itteni szomszéd falvakról beszélgetnének. Ekkor jöttem rá, hogy ők – és még más egykori bajtársak – az évek során sokszor átbeszélhették háborús élményeiket, s a jófejű János bácsi emlékében az események kicsiszolódva úgy élnek, mint a hajdani mesemondók emlékében az elmondandó népmesék. Nem akartam, hogy a sírba vigye – a nemsokára meghalt – János bácsi ezt a tudását, ezért biztattam a falutörténet és a határnevek leírása után háborús élményeinek leírására is.

Az általa is nagyon dicsért tanítója annak idején nagyon jól megtanította írni a jóeszű fiúcskát, mert olyan olvasható szép betűkkel ír, és olyan helyesen, hogy ma sok érettségizett megirigyelhetné. Csak egy-egy értelemzavaró hibát javítottam ki, úgy közlöm, ahogy írta.

Gyakorlatilag a huszadik század első felének helyzetét írja meg, amelynek központjában az első világháború áll, de a család kapcsán néha-néha átugrik a tizenkilencedik századba, a végén a második világháború és a kollektivizálás kapcsán a huszadik század második felébe is, de érezhetően

nem akart írni olyan eseményekről, amelyeknek még nincs meg a történelmi távlata.

Írásán végigvonul egyfajta derűs életszemlélet, a túlélés útjainak keresése, az elesettek sajnálása.

Kitűnik az érthetetlen harcmodor, amikor mind az orosz, mind az olasz fronton egy-egy magaslat el-, illetve visszafoglalásáért ezek haltak meg mindkét oldalon. Aztán az is érthetetlen számomra, hogy miért ingáztatják a csapatokat az egymástól ezer kilométer távolságot is meghaladó orosz, illetve olasz frontok között.

Sajnos, a változás után a negyedik és ötödik füzetet közlésre átadtam a Háromszék szerkesztőségének, és ott egy loomtalanítás során eltűntek. Az olasz fronton folyó utolsó harcokról, a hazatérésről, a civil élet megkezdéséről volt benne szó, amelyet a háború befejezése előtti hónapokban vívtak még kétségbeesetten.

Szerencsére az utolsó füzetben, az említés szintjén még ír néhány mondatot ezekről, így tudjuk, hogy mi is történt ekkor.

Pontos névsort készít mindkét háborúban részt vett falustársairól, a hősi halottakról részletes személyleírást adva, ami azt hiszem, egyedülálló a háborús emlékiratokban. Amikor a változás után két réztáblára felíratuk ezeket a neveket, nem volt nehéz dolgunk.

Őt saját és egy nevelt gyermekéből mind derék embereket nevelt. Az egyik fia dr. Dimény Imre, professzor emeritus, akadémikus, Magyarország földművelésügyi és élelmiszeripari minisztere, majd a Gödöllői Kertészeti Egyetem rektora, számos ország egyetemének a díszdoktora volt.

Az utolsó füzet végére ezt írta Dimény bácsi: „én ezeket azért írtam, mert azt tapasztaltam, hogy azok, akiknek ezt le kellett volna írniuk, nem írták le.”

Íme a megmaradt füzetek tartalma. (Dr. Nagy Lajos)

* * *

Én, Dimény János, születtem 1894. június 11-én, édesapám, Dimény Mózes született 1842. nov. 10-én, édesanyám Kis Éva sz. 1859. október 5-én. Édesapám görögkeleti, édesanyám református volt. Apai nagyapám, Dimény János sz. 1790 körül, anyai nagyapám, Kis Ferenc született Komollón 1819-ben, nagyanyám Opra Éva Szentiványban született. Anyai dédapám, Kis Mózes sz. Komollón 1780-ban. Édesanyám szerint anyai dédanyám Kotolona Mária román asszony volt,

1790 körül született Bácssteleken. Édesanyám szerint dédanyám nagy pénzgyűjtő volt, a pénzt korszóba gyűjtötte. Volt abban a korszóban arany-, ezüst- és rézpénz. Amikor dédanyám özvegyen maradt, édesanyám – mint unokája – gondozta, s ilyenkor dédanyám mindig a korszóból adott valami pénzt. Aztán dédanyám hirtelen elhalt, mikor édesanyám reggel odament, hogy tüzet tegyen, a korszó nem volt sehol. Aztán hogy a korszó nem került elő, elterjedt az a hiedelem, hogy az öregasszony elásta a korszót valahova. Ebből kifolyólag még én is sokat kutattam a bennvalómon, mert ez a bennvaló később az én bennvalóm lett, de a korszó nem került elő. A fenn leírtakon kívül nekem az őseim nem ismeretesek. Ahogy a szüleimtől hallottam, anyai nagyapám írástudó ember volt és nagy halász. A komollói Nyírben van egy tó, amelyet a mai napig „Küs Ferenc tójának” neveznek. Ez a tó onnan kapta a nevét, hogy nagyapám a nevezett tóba varsákat rakott le este, hogy a halak reggelig menjenek bele. Reggel korán felkelt nagyapám, megnézni, hogy mi az eredmény. De egy másik ember, névleg Nagy Laci korábban kelt, és amikor nagyapám sötét hajnalban a tó szélére ért, akkor látja, hogy valaki vizsgálja az ő varsáit. Nagyapám fejszével rontott Nagy Lacira, de ez látva a veszélyt, elszaladt.

Akkortájtban az összes tavak tele voltak hallal, s mikor télen befagyott, varsával halásztak. Csigolyából varsát csináltak, belül megkenték puliszkával. A jégen léket vágtak, azon leeresztették a varsát a tóba. Kívül meg volt a varsa valamivel erősítve, hogy tudják, mihelyt van a varsa. Mikor nagyapám kiabálni kezdett Nagy Lacira, akkor már többen voltak a Nyírben, mind a varsáikat vizsgálva, s hallották, hogy „Te tolvaj, hogy mertél az én tómba jönni, hogy merted az én varsáimat felverni?!” Ha pedig valaki a más varsájába nyúlt, azt mondták, hogy felverte a más varsáját és ez nagy bűn volt.

Sajnos Kis Ferenc nagyapám korán elhalt, és így édesanyámékat a nagyanyám nevelte fel. Apai nagyapámról, Dimény Jánosról és nagyanyámról, Csűrös Juliannáról nem sokat tudok, mert ahogy édesapám beszélt, hamar elhaltak valamilyen járványos betegségben, így édesapám két testvérével együtt már 12 évesen árván maradt. Nagyapámnak volt ugyan szép belsősége és földje is jócskán, de nem volt, aki azt megművelje, így édesapám és a nagyobb testvére, Pista elszegődtek szolgának, a kislánytestvérét, Annát, pedig a rokonok nevelték a földek hasznáért. Édesapám húszéves koráig szolgált különböző gazdáknál.

Ekkor besorozták katonának az osztrák hadseregbe. Beszélte, hogy mikor be kellett vonulnia katonának, elment búcsúzni a bátyjához, Pistához. Az ángyója tejeskávéval kínálta, de édesapám azt hitte, hogy köményleves. Addig az ideig édesapám a kávé nem ismerte. 1853-ban bevonult katonának az osztrák seregbe, Brassóba. Brassótól Aradig gyalog mentek, mert a vasút akkor még csak Aradig járt. Aradon vonatra ültek, és Galíciában, Krakkóban szálltak ki. Itt, Galíciában hat évig szolgált különböző garnizonokban. Részt vett a Königráci csatában, az osztrák–porosz háborúban, ahol a poroszok győztek. Édesapám beszélte, hogy kaptak valami zsoldot. A reggeli egy fél deci pálinka volt és egy darab kenyér, ebéd húsoleves egy jó nagy darab hússal, a húsból vacsorára is tettek el, és egy darab kenyérral megették. Így telt el a hat év. De voltak olyanok is, akik nyolcat szolgáltak. Például itt, Komollón, a baka Kis József, és a jáger Veres József is, nyolc évig szolgált. Ezeket azért nevezték bakának, illetve jágernak, mert egyik a bakáknál, a másik a jágereknél szolgált. De akkor szabadságot sem a hat, sem a nyolc év alatt nem kapott a katona. Édesapám, ahogy a katonaságtól megszabadult, feleségül vette Kis Máriát, aki komollói születésű volt. Született két lánya, Mária és Rózsa. Édesapám, ahogy megházasodott, keveset ültek itthon, inkább Bukarestben szolgáltak, ott születtek a leánykák is. 14 évi házasság után édesapám első felesége meghalt. Édesapám újra megházasodott, elvette Kis Évát. Itthon kezdett gazdálkodni, de a gazdaság rosszul ment, ezért úgy határoztak, hogy megint elmennek Bukarestbe. Magukkal vitték az első házasságból született két kislányt is, így négyen szolgáltak. De közben édesanyámnak is kezdtek születni a gyermekek, így haza kellett jönni. Megint gazdálkodni kellett. Édesapámnak akkor még jócskán volt földje. Igavonó állatja azonban nem volt, és így rosszul ment a gazdaság. Először úgy segített magán, hogy eladta azt a házat, amelyiket az édesapjától örökölt, és amelyikben én is születtem a Malom utcában. Az első feleségétől való két leánya, Mária és Rózsa Bukarestben férjhez mentek, és többet nem is jöttek haza. Én nem is ismertem őket. A házat eladta és vett egy másik házat, sokkal rosszabbat, így megmaradt valamennyi pénze, amivel ideig-óráig segített magán. Aztán édesanyámnak lettek a gyermekek, lett vagy nyolc. Édesapám úgy segített magán, hogy elment sokszor útlevel nélkül is dolgozni Romániába. Úgy mondták akkor, hogy a „degettes

kutakhoz”. Máskor elment nyáron kaszálni a csángókhoz Hétfaluba, mert itt a kaszás embert nagyon jól fizették. De mindezekről eltekintve nagy volt a szegénység. A család minden háznál nagy volt. A faluban gyilkosság és öngyilkosság is volt elég.

Híres gromba ember volt Komollón Buttyán Mózi, rendes nevén Nagy Mózi, aki született 1838-ban és megházasodott 1864-ben, és az első feleségétől volt hét gyermeke. Ez az ember bellérkedett malacokkal, volt erdőpásztor. Nagytermetű, erős, részeges, kötekedő ember volt. Egy napon, édesanyám elmondása szerint, úgy 1880 körül, részegen jött haza a vásárból. A szegény felesége panaszkodott a szegénység miatt, mire ő egy nagy késsel egyetlen szúrással meggyilkolta a feleségét. Erről kezdtek éneket a faluban, ami így szólt:

Buttyán Mózi, mért nem néztél Istenre,
Mért nem néztél hét árva gyermekedre?
Nem néztem én sem Istenre, sem földre,
Csak egy hosszú két araszos cseh késre.

Vásárhelyi híres börtön, de sárga,
Oda vagyon Buttyán Mózi bezárva,
Kívül sárga, belül tiszta fekete,
Buttyán Mózi, szabadulj ki belőle.

Buttyán Mózi, szabadulj ki belőle,
Viselj gondot hét árva gyermekedre.

Aztán írtak sok kérést, s mert az árvák kicsik voltak, addig ide, s addig tova, hogy fél év múlva Buttyán 'hon volt. Ahogy hazajött, a gyermekei mellé állt, s első dolga volt, hogy megházasodott. Kisborosnyóról egy Sikes Rozália nevű özvegyasszonyt vett el. De kutyából szalonna nem szokott lenni, Rózsa nénit is sokat verte.

Hanem egyszer nálunk pálinkázás volt. Ott volt Szász Gyurka bácsi, Szász Mihály bácsi, Papp Tamás, Pap György, ezek olyan szegény zsellér emberek voltak. Folyt a tanácskozás. Buttyánt jól meg kell verni, az volt az általános vélemény, mert amikor a Nyírből fát loptak, feljelentette őket. Kidolgozták a tervet, hogy lesik minden mozdulatát, és egyszer mikor Buttyán részeg lesz, akkor jól megverik. Aztán el is

jött a nap. Egy este Buttyán hazafelé tartott a Kis utcai lakása felé, amely lakásban csak könyörületből lakott, mert neki is sok volt a gyermeke. Édesapámék a Bajkó kertnél kapták el, és úgy elverték, hogy csak hosszas betegség után gyógyult meg. Az sohasem derült ki, hogy kik verték meg.

Egy más alkalommal Buttyán ivott a korcsomában, ott volt az én nevelőapám, Albert Ferenc is. A nevelőapám nagyon részeges, házsártos ember volt. Én a nevelőapámat Kicsi tátának hívtam, és a feleségít, aki édesanyámmal volt testvér, Kicsi mámának. Lehettem akkor olyan tízéves. Egy este azt mondja nekem kicsi mámám: Eredj, Jánoska, és Kicsi tátádot hívd haza a korcsomából. Én megyek is, de a korcsoma ajtóban látom, hogy Kicsi tátámat Buttyán legyúrta a földre. Erősen megijedtem, mert féltettem Kicsi tátámat. Sírva szaladtam haza értesíteni Kicsi mámámat. Szerencsére nálunk volt édesanyám is, szaladtak, aztán Kicsi tátámról lehúzták Buttyánt. Ideje is volt, mert Kicsi tátám már fuldoklott a Buttyán markai között. Kicsi tátámat hazavittük, nagyon részeg volt. Részeg volt Buttyán is, de ő még visszament a korcsomába, és tovább ivott. Otthon aztán mi is szőttük a haditervet, amiben aztán részt vettem én is. Kicsi mámáéknak volt egy jó erős szolgáljuk, úgy hívták, hogy Benkő Barabás, ez is hazakerült és részt vett a haditanácsban. A terv az volt, hogy ha lehet, még ma este megrendezzük Buttyánt. Erre a célra a szolgálja egy kasocska olyan öklömnyi követ gyűjtött. A terv szerint ezekkel a kövekkel fogjuk Buttyánt megdobálni. Az én feladatomban az volt, hogy be-benéztem a korcsomába, figyeltem, hogy Buttyán iszik-e még és készül-e haza. Mert a mi kertünk mellett kellett hazamenjen a kis utcai lakására. Én a feladatomban koromhoz képest 100%-osan jól csináltam. Buttyán annyira lerészegedett, hogy alig tudott menni. Aztán amikor az utcában arra a helyre ért, ahol a kő elé volt készítve a fogadására, édesanyám, Kicsi mámám és a szolgálja elkezdtek dobálni. Nagyon részeg volt, de még így sem akart félni, hanem a szolgálja egy kővel úgy eltalálta, hogy felhengeredett. Akkor a szolgálja kiugrott a kerítésen, és még meg is rugódta. Akkor otthagytuk. Hogy mi lett vele, nem törődtünk, reggel nem volt ott, pár napot hevert és azután semmi baja nem volt. Hogy mi rendeztük meg, azt soha senki nem tudta meg, mert ő olyan részeg volt, hogy nem tudta, mi is történt vele.

Hanem a szegény Buttyán Mózit még azon évben elérte a végzete. Mikor beállt a tél, nálunk az volt a szokás, hogy „dióztak”, vagy a korcsomában, vagy valamelyik háznál. A diózás úgy történt, hogy kártyáztak, de pénz helyett dió volt a fizetség. Történt egy este, hogy Buttyán Mózi diózott a Kiss Ferenc korcsomájában. A korcsomában sokan voltak. Voltak szolgálégyenyek is, többek között egy Kóródi András nevű, akinek a csúf neve Szardik András volt. Ennek a legénynek volt egy testvére, akit Szardik Anisnak hívtak csúf nevén. Anis néninek született egy törvénytelen gyermeke. A vita a gyermek körül folyt. Buttyán nem vette észre, hogy Szardik András is ott van a korcsomában, és Anis nénit mindig a csúf nevén emlegette. Szardik András annyira megharagudott ezért Buttyánra, hogy mikor éjfél körül Buttyán ment haza, utánament és ahol most van az iskola, egy karóval elkezdte verni. Buttyán kiabált. A kiabálásra és a zajra kijött Földes András bácsi, aki Buttyánnal anyáról testvér volt. Földes András elkiáltotta, hogy „kit ütsz, te tolvaj”? Szardik azt felelte, hogy „Buttyánra akaszték vagy kettőt, hallgasson András bácsi”. Szardik nem tudta, hogy Földes és Buttyán anyáról testvérek. Földes aztán Buttyánt valahogy hazavitte, de az reggelre meghalt. Így lett vége Buttyánnak. Szardikot elítélték egy és fél évre.

Amennyire én visszaemlékszem, lehettem 4 éves, kint voltunk a temetőben a gödörösökkel és édesanyámmal. Két kis testvérem halt meg egyszerre, Anna és Margit, azoknak kellett sírgödört ásni. Abban az időben a skarlát pusztított a gyermekek között. A temetőben kértem édesapámat, hogy csináljon nekem egy pálcát. Milyen pálcát, kérdezte ő. Édesapám, jöjjön, megmutatom, feleltem, és elvezettem egy bokorhoz. Na édesapám, ebből a seggvakaró bokorból csináljon nekem pálcát. A vadrózsafát nálunk akkor seggvakaró fának nevezték. Édesapám levágott egy szép hajtást, és csinált nekem egy szép pálcát. Hogy mennyire boldog voltam én azzal a pálcával, azt le sem lehet írni. Nem törődtem semmivel, a pálcát a lábam közé fogtam és hazalovagoltam. Pár nap múlva még egy testvérem meghalt. Így maradtunk a hatból hárman, két fiú és egy lány. Ez a lánytestvérem akkor hétéves volt, és ezzel a hétéves eszével halt meg 48 éves korában, mindig csak a kis gyermekekkel játszott. Ezt csinálta nekünk az akkori orvoshiány, a gyenge táplálkozás és a gyenge ruházkodás. Ebben az időben édesapámnak volt még egy kis földje, lehetett vagy két és fél hold, de nem

volt igavonó állatja, amivel megmunkálhatta volna, így aztán a tehető gazdákkal kellett megszántatni, nem pénzért, hanem cserében olyan formán, hogy a szántás-vetésért édesapám kaszált-kapált vagy aratott, szóval amire a gazdának szüksége volt. Ez az állapot oda vezetett, hogy amikor öt éves voltam, édesapámnak egy talpalatnyi földje sem volt. Így aztán teljesen a napszámos munkából kellett megélni. Egy kapás napszám 25, arató napszám 30, kaszás napszám 40 krajcár volt. Igaz, hogy a napszámosok gyermekeinek a gazda adott enni.

Abban az időben itt nálunk híre sem volt a napközinek vagy az óvodának. A napszámos gyermekeknek a kosztolása úgy történt, hogy az udvaron a földre leterítettek egy pokrócot, a közepire egy tálat, minden gyermek kapott egy darab kenyeret, egy kanalat, aztán nekiestünk öten, haton vagy ahányan voltunk a köleskásának, és „szedjed befelé”. Ez volt reggel. Délben is volt valami levesétel. Este mindig puliszka volt tejjel. Hogy mi, gyermekek húst is kaptunk volna, arra nem emlékszem.

Kenyeret abban az időben, még az úgynevezett jó gazdák sem ettek, olyant mint amilyent mi ma eszünk. Akkor még nagyon kevés volt a múmalom. A megőrölt gabonalisztet a háznál két szitával kiszitálták, tettek bele pityókát, hogy több legyen, nagyon jó volt így is, ha volt.

A napszámosok között három kategória volt. Az első kategória, akiknek házuk és még valami kis földjük is volt. A második, akinek csak házuk volt. A harmadik kategóriába tartoztak azok az emberek, akiknek még egy kis házuk sem volt, az úgynevezett zsellér emberek. A nagyobb gazdák építettek a puszta kertjeikbe egy kis házat, legtöbbször egy földél alá kettőt vagy hármat, de ezek a házak csak egy szobából állottak, azaz minden zsellér csak egy szobát kapott. Egy ilyen kicsi háznak évi hasznóbére legkevesebb harminc napszám volt, de volt harminc, negyven, sőt hatvan napszám is. De ezt a napszámot a gazda szabta meg, hogy mikor kellett ledolgozni. A meghívás pedig úgy történt, hogy a gazda elment a zsellérhez és így szólt: „Na Miska, vagy Jóska, holnap kaszálunk vagy aratunk”, és ebből a zsellér megértette, hogy mihez tartsa magát.

Megtörtént velem is, hogy édesapámék aratni voltak egy Péter József nevű gazdánál. Este már szürkült volt – mert a mezőről a napszámosok csak naplementekor indultak haza –, szóval nekünk is terítettek az udvaron egy-egy pokrócra valami olyant, amihez kenyér is járt. Egy

asszony vágott nekünk egy-egy darab kenyeret. Az ételt csak később hozták. Azt mondja egy Nagy Gyuri nevű gyermek, hogy a kenyeret mindenik tegye a kalapja alá. A kalapot evés előtt mi gyermekek is mindig le szoktuk venni. Miért kell a kalap alá tenni – kérdeztük. Azért, világosított fel, hogy hozzanak még egy darabot, mert ha holnap eső lesz és édesapámék nem tudnak jönni, legyen kenyerünk holnap is. Nemsokára hozta egy másik asszony a levest. Hát kenyeretek nincs, kérdezte. Én nagyon meg voltam ijedve, hogy most mi lesz. A leveshezó asszony szidta a másikat, hogy a gyermekeknek miért nem vágott kenyeret. Hát én vágtam, de lehet, hogy megették az éhezettek, mondta az, és újra vágott egy-egy darabkát. Na így, mondta Gyuri diadalmasan.

Ötéves koromban édesanyámnak két kislánya született egyszerre, Rebus és Boris. Boris hathetes korában meghalt, de Rebus ma is él, hetvenöt éves.

Nagyon sok volt a kiadás, pénz nem volt, de most sok radinát hoztak, és én jól éltem. Édesapám, hogy pénzt keressen, elment Hétfaluba kaszálni. Ez szokás volt nálunk, még a jobb gazdák is mentek kapálni-kaszálni a csángó vidékre. Ott a csángóknál egy kaszás napszám 80-90 krajcár volt, duplája, mint nálunk. Ez azért volt így, mert a csángók legtöbbször Bukarestben dolgozott, mint bérkocsis.

Amíg édesapám kaszálni volt, egy éjjel akkora eső lett, hogy a Feketeügy kilépett a medréből. A testvérem, András, aki már tízéves volt, elővette édesapám kereszthálóját, s elmentünk halászni. Nagyon sok halat fogtunk, annyit, hogy édesanyám még el is tudott adni. Nagy volt az öröm. Pár nap múlva a víz a házunkban volt, s mi a hijúban laktunk. Aztán a víz visszament, de nagyon sok hal maradt a tavakban és az árkokban. A mai ember el sem tudja képzelni, hogy mennyi volt akkor a hal. Mi a testvéremmel mindennap tarisnyaszámra fogtuk akkor a halat. Végeredményben nekünk az árvíz hasznot csinált, mert ennivalónk volt elég halból. Édesapám hazajött a kaszálóból, hozott egy kis pénzt, de annak ezer helye volt.

1901-ben, a vizsga után nálunk olyan nagy szegénység volt, hogy még a nem egészen 11 éves András testvéremet is el kellett szegődtetni a Gergelyfalvi-tanyára egy német bérlőhöz. Ez Németországból jött és kibérelte a Nagy Gergely-féle földbirtokot. Itt a testvérem az uraknak takarította a lábbelit, meg aztán küldözgették ide-oda. Aztán néhány nap múlva én is beálltam malacokat őrizni a mezőn, az ugarföldeken.

Édesapám elment megint kaszálni a csángóvidékre. Ez így ment vagy három évig. Ekkor a német belebukott a gazdálkodásba a Gergelyfalvi tanyán, és visszament Németországba, András testvérem pedig hazajött, de nálunk a szegénység még mindig nagy volt. Én jártam rendesen iskolába, édesapámék úgy határoztak, hogy András testvéremet elszegődttetik a faluba egy gazdához. Három nap múlva hazajött sírva, hogy ő ott nem tud ülni, mert nagyon sok a dolog, és mindig csak cibrétt esznek. Hát jó, mondta édesapám, kapsz más helyet is. El is szegődttették, megint egy más gazdához, de az esztendő megint csak három nap volt. Három nap múlva megint hazajött, sírt, hogy miért nem engedték el Németországba, ugyanis a német el akarta vinni, de édesanyám nem engedte.

A családban nagy volt az elkeseredés. Odajött Kicsi mómám is és folyt a tanácskozás. Kicsi mómám azt mondta, hogy Andrászt már hiába szegődttetitek el, mert ő már sehol sem ül el. Jobb, ha nekifogtok a bellérkedésnek. De oda pénz kell, mondta édesanyám. Adok én nektek valamennyi pénzt kölcsön – mondta Kicsi mómám –, vegyetek rá ludakat, récéket, kicsit hizlaljátok fel, aztán adjátok el, úgy ahogy én csinálom. András táncolni kezdett örömeiben. Én holnap már megyek is vásárolni, a németnek is sok mindent én vásároltam. Aztán másnap András Bitán vásárolt egy csomó récét. Idehaza a kút mellé csinált egy kis gödröt, azt megmerte vízzel. Ketten kimentünk a Nyírbe, fogtunk úgy egy véka budri halat, a nagyobbakat, úgy egy vacsorára való odaadtuk édesanyámnak, hogy rántsa meg vacsorára, a többit beleöntöttük a tócsába, aztán a récék nyelték, falták és gyorsan híztak a haltól. Ez a récékkel, libákkal való kereskedés édesapámék életében fordulatot jelentett. Ezek után már szegénység nem volt. András testvérem nagyon jó kereskedőnek bizonyult. Annyira, hogy nemsokára már lovakat vettek, és még földet is haszonbéreltek, és egészen jól voltak.

1900-ban, mikor hatéves lettem, készültem iskolába. Édesanyám a testvérétől kapott valami régi ruhaanyagot, abból varrta nekem a hámos nadrágot. Ez ideig rajtam nadrág nem volt, mert csak köntösben jártam. Aztán valahogy vettek egy pár papucsot. Addig, tavasztól ősziig mezítláb jártam. Sok gyermek azért nem járt iskolába, mert nem volt lábbelije. Mikor első nap iskolába mentem, nagyon izgatott voltam. Bodali Pál tanító úr kilenc órakor érkezett az iskolába. Addig én már

összeverekedtem a Dávid József pap Feruska nevű fiával, aki nagyon engedelmes úri gyermek volt, annak is köszönheti, hogy jól megvertem, mert különben jóval erősebb gyermek volt, mint én. Pedig csak ő is hatéves volt, mint én. A tanító délután egy óra felé engedett haza. Nagyon éhes voltam, mert nálunk az volt a szokás, hogy reggelit nem szoktunk enni. Édesanyám egy kis kenyeret tett a tarisznyába, azt szünetkor megettem az iskolában. A legtöbb helyen ez volt az étrend. Mikor délután egy órakor mentem hazafelé, már közeledtem a kapuhoz, hirtelen nagyon rosszul lettem. A gyomrom kezdett kavarni. Le akartam gyorsan hajolni, de akkor eszembe jutott, hogy most rajtam nem köntös van, hanem hámos nadrág. Arra már nem volt idő, hogy a hámot kigomboljam, mert arra már tele volt a nadrág. Nagyon meg voltam ijedve, hogy édesanyám megver. Nem mertem a kapun bemenni. Aztán kijött édesanyám s kérdezte: Miért nem jössz be, Jánoska? Én csak szepegttem, nem mertem megmondani. Édesanyám észrevette a bajt, nem vert meg, hanem ő is sírt. Így jártam volt az első nadrággal!

Az iskolába nagyon szerettem járni. A testvéremmel, Andrással együtt jártunk, ő már akkor 11 éves volt, de ő csak télen járt.

Bodali tanító nagyon rendes volt. Neki az volt a szokása, hogy a legjobb tanulókat a padban mindig legelöl ültette. Aztán elérkezett az év végi vizsga, amit rendszeren a templomban szoktak ünnepélyes keretek között megtartani, mindig vasárnap. A vizsga úgy történt, reggel 8 órakor ima az iskolában, innen indultunk szépen, sorban a templomba. Az én első vizsgámon is így történt. Én vártam, hogy mások üljenek be a padba, mert az én helyem legelöl volt. Az osztálytársaim be is ültek, csak Feruska, a pap fia nem. Hát maga miért nem ül be a padba, förmedtem rá. De ez nem volt elég, még be is taszigáltam a padba, és a helyemre, legelöl ültem be. A pap a katedrában nagyon mérges volt, a tanító és a nép kacagott. Feruska szepegett, ő nem volt hibás, mert nagyon jámbor gyermek volt. Az volt a baj, hogy a tanító és a pap nem voltak a legjobb viszonyban. A pap kitanította Feruskát, hogy üljön elöl, csakhogy én a jogomból nem engedtem, így a vizsga kacagással kezdődött. A vizsga lezajlott, a tanító kijelentette, hogy méltóságos Zeethal Ferenc [*alias Seethal – N. L.*] földbirtokos úr 30 korona jutalmat adott a jótanulók számára. Ezt a tanító úgy osztotta el, hogy minden osztályban a legjobb tanuló kapott öt koronát. Legelőször az én nevemet olvasta, és átadta az öt koronát.

El sem lehet képzelni, hogy milyen büszke voltam én. Édesanyám is sírt örömben.

Ez a Zeethal szentiványi volt, de Komollón is voltak birtokai és zsellérházai, sőt Miklósváron is. Szerintem nagyon becsületes ember volt, mert minden évben adományozott az iskolának. Még ruhákat is osztogatott ki a szegény iskolás gyermekek között.

Édesanyámnak volt egy asszonytestvére, Mária, Albert Ferencné. Az magához vett. Gyermekek nem volt. Én úgy hívtam őket, hogy Kicsi mámá és Kicsi tátá. Kicsi tátám nagyon részeges ember volt. Volt lovuk, szekerekük, néhány hold földjük, bellérkedtek a gabonával, récékkel, libákkal Brassóban. Szolgát is tartottak. Itt én is jól éltem. Kicsi mámám vett nekem lábbelit, ruhaneműt, hogy ősszel legyen miben iskolába járjak. Ez így ment vagy három évig. Ekkor történt, hogy a német belebukott a gazdálkodásba, és visszament Németországba, András testvérem hazajött. Én jártam rendesen iskolába, nyáron őriztem a marhákat a Csigolyában. Ez a Feketeügy partján terült el, ahol most Géza cigány lakik attól lefelé, a Bagotai lakásáig. Itt akkora csigolyabokrok voltak, hogy a marhák szinte elvesztek benne.

Ami az én sorsomat illeti, én az iskolát nagyon szerettem. 1904-ben Imreh Benedek lett a tanító. Könyvtárakat hozott létre. Volt egy ifjúsági és egy gazdasági könyvtár. Nagyon sok szép könyv volt bennük, Jókaitól, Mikszáthtól, Gárdonyitól és még sok jó írótól.

Akkor az elemi iskolában ötven-hatvan gyermek tanult, és ezt egy tanító tanította. Délelőtt kétszer volt tanítás, és egy héten kétszer még az ismétlőket is tanította. Emellett a faluban fejlődött a kultúra is, mert minden ünnepre színdarabot tanított be. A legelső színdarab, amit a komollóiak – Imreh Benedek betanításaként – előadtak: a *Sárga csikó* volt. Húshagyó kedden adták elő. Aki a *Sárga csikót* ismeri, az tudja, hogy van ebben a darabban egy Gazsi komám és egy Bagó komám nevű szereplő is. Ezek olyan koldus szerepek voltak. Elég az hozzá, hogy mikor a színpadra bejöttek, azzal köszöntek be egy gazdához, hogy: „Azt mondja a Bagó komám...”, aztán Bagó kellett mondja, hogy „Azt mondja a Gazsi komám, hogy itt ma valami készül”. Bagó komám egy Sándor Mihály nevű kerek mester volt, aki ezen az estén nagyon sok töltött káposztát evett, és amikor kimondta, hogy „Azt mondja a Gazsi komám...”, elkezdett rettenetesen hányni a sok töltött káposztától. A közönség azt hitte, hogy ez a hányás is beletar-

tozik ebbe a darabba, és nagyon megtapsolta, hogy Sándor Mihály ilyen valóságosan adta elő a szerepét. Ezenkívül nagyon sok más színdarabot is betanított, mint amilyen a *Gyimesi vadvirágok*, és mások. Betanított egy rezesbandát is, amelyik nagyon jól működött, sajnos az első világháború tönkretette, mert a hangszerek elvesztek.

Ha most rá gondolok, hogy mit tett ez a tanító a falu felvirágoztatásáért, szinte el sem hiszem.

Ebben az időben az volt a szokás, hogy a gyermekek valahogy elvégeztek 4 vagy 6 elemi osztályt, de felső iskolába nemigen adták őket, még a jó gazdák sem [*Néhány kivétel akadt, mert az úrbéres sorból feltörő Benkő József taníttatta a gyermekei egy részét, akárcsak László József is. – N. L.*]. A pap meg a tanító taníttatta a gyermekeit. A parasztok egy része mesterségre taníttatta őket. A szegények gyermeke legtöbbször esetben szolga vagy szolgáló lett, a legtöbbször Bukarestben, vagy más regáti városokban.

12 éves koromban, mikor elvégeztem a hat osztályt, Kicsi mómám és a szüleim úgy határoztak, hogy mesterségre adnak. Elvittek Brassóba suszterinasnak, ahonnan én három hét múlva megszöktem és hazajöttem Komollóra. Édesapám nem törődött nagyon velem, de édesanyám erősen elvert, és elhatározták, hogy visszavisznek Brassóba. Én ebbe nem egyeztem bele és másnap elsöktem hazulról. Ez a verést követő napon történt. Nagyon össze voltam törve testileg, lelkileg. Így állítottam be a Gergelyfalvi-tanyára. A gazda nem volt honn. A nagysága azt kérdezte: tudsz-e dolgozni? Igen, feleltem. Na jól van, meglátjuk, mondta, és elküldött egy mindenestől asszonyhoz, Mari nénihez. Fogadj szót neki, ha dolgozol, itt maradhatsz. Dolog volt elég. A gazda szász ember volt és volt vagy öt szolgálója. Mari néninek a disznók ellátása volt a feladata. Ott segítettem neki, és amit mondott, mindent elvégeztem. A koszt jó volt, a nagysága is szeretett, nem telt rosszul. Édesanyámék nemsokára megtudták, hogy hol vagyok, értem jöttek, de engem nem akartak elengedni. Végül is úgy döntöttek, hogy bizonyos ideig ott maradok. Aztán hazajöttem Kicsi mómámhoz lakni, és ott olyan örökbefogadott gyermek lettem. Kicsi mómám nagyon vallásos asszony, Kicsi tátám pedig nagyon részeges ember volt. Mint elébb már írtam, gabonával, vágott ludakkal, récékkel bellérekedtek, amivel nagyon jól kerestek, de Kicsi tátám mindent megivott. Engem mindig hordoztak a piacokra, hogy vigyázzak a szekérre és a lovakra,

hogy amig ők ide-oda járnak, ne vesszen el a szekérről semmi. Én ezt nagyon szerettem, és így telt el vagy 2 év. Ekkor Kicsi tátám meghalt, a lovakat eladtuk, és Kicsi mámával gazdálkodni kezdtünk. Volt vagy 3 hold földünk, elég jól éltünk. András testvérem ügyessége folytán 1910 körül a mi családunk is már ki volt egyensúlyozva. Édesapámék új házat építettek, sőt egy darab földet is vettek. Így telt az idő egészen 1914-ig.

* * *

1914-ben, azt hiszem augusztus 2-án reggel öles plakátok jelentek meg azzal a felhívással, hogy NÉPEIMHEZ. Az akkor 84 éves öreg király, első Ferenc József, felszólította „népeit”, hogy minden katonaköteles férfi 42 évig a legelső vonattal vonuljon be illetékes csapattestéhez. Síró asszonyok szaladgáltak, hogy jaj, az uram, jaj, a fiam, jaj, mi lesz velünk.

Az én testvérbátyám, András, aki csak pár héttel azelőtt szabadult a katonaságtól, be kellett vonuljon Brassóba a második közös gyalogezredhez. Édesanyámék is nagyon sírtak.

Az első mozgósításra a faluból bevonultak az alábbiak: Dombora László, Kerestély Aladár, Szász Izsák, Szász Ferenc, Szász Dénes, Benkő Sándor, Szász János Mihályé, Kis Dávid, Nikula József, Veres Tamás, Veres Ignác, Tök Mihály, Csákány Bálint, Már Gergely, Barabás István, Sándor Mózes, Kis Agétás, Csűrös István, Dimény András, Nagy Ferenc asztalos, Nagy József, Nagy Mózes, Nagy György, Zoltáni István, Szász József, Majos Boldizsár, Dombora János, Szabó Sándor, Szász János S., Nika Ferenc, Nagy Ferenc, Veres András, Báni János, Szász József Gy., Báni János, Veres Ferenc, Veres Jenő, Veres István, Veres Gyula, Veres János, Módi Ferenc, Dombora József, Reznek Károly, Nikula József, Nikula László, Kis József, Barti Sándor, Bene János, Bene József, Nagy János, Szilágyi Ferenc, Tömösi András, Csűrös Sándor, Kerestély Lázár, Szász Árpád, Nika János, Kovács János.

A plakátot reggel nyolckor akasztották ki, de már délután három óraker mind a vasútállomáson voltak az itt leírtak.

Én is kikísértem a bevonulókat az állomásra. A bátyámat biztattam, hogy ne féljen. Többen kikísérték a hozzátartozókat. A legtöbb Brassóban maradt a k.u.k. zweiter regimentnél. Brassóban az állomáson a

bevonulókat már katonák várták és irányítottak őket a csapattestükhöz. A város fel volt lobogózva, nagy volt a tüntetés a háború mellett. Ebben az időben ez a nóta járta:

Megjött a levél fekete pecséttel,
Megjött Szerbia százezer emberrel,
Százezer ember van a harc mezején,
Így hát, galambom, nem leszel az enyémm.

Később pedig ezt énekelték:

Ferencz Jóska, ej-haj, azt írta a levélbe,
Muszka, ne vess tiszta búzát a földbe.
Muszka, ne vess tiszta búzát a földbe.
Mert a magyar, ej-haj, kitapossa belőle.

Én, mivel még csak húszéves voltam, és csak a következő évben mentem volna katonának, egyelőre 'hon maradtam. Végeztem a dolgot. Pár hét múlva jöttek a sebesültek, meg jöttek olyan hírek is, hogy ezek meg ezek el is estek a fronton. A legelső elesett Báni János volt, aztán örökre eltűnt Szilágyi Ferenc, Veres Jenő, Nagy György, Nagy János, Nika Ferenc. Ezek mindannyian derék fiatalemberek voltak.

Októberben mi is megkaptuk a rendeletet, hogy sorozásra kell menni Brassóba. Én, Szász Domokos, Szász Jenő, Szilveszter Kálmán. Be is soroztak mind a négyünket, és azonnal be is vonultunk Brassóba, hárman a k.u.k.-hoz. Szilveszter Kálmán a honvédséghez ment. Engem hat heti kiképzés után 1914. december 18-án indítottak a front felé. A Kárpátok volt az útirány, ahol az oroszok Máramarosban már bent jártak volt. Egy éjjel azonban más parancs érkezett, és a vonatunkat Kassa–Odenberg felé irányították, Kelet-Németország felé. Itt Oppeln és Vosovka városokon keresztül érkeztünk meg Németországba karácsony utolsó ünnepén. Egy lerombolt vasúti állomáson éjjel vagoníroztak ki a vonatból, és indítottak is előre, a front felé, Lengyelország felé. Mikor indítottak a frontra, a sapkánk fel volt virágózva, és ezt énekeltük:

Ha felülök, tyuhaj, ha felülök a fekete gőzösre,
Szerbiáig, tyuhaj, Szerbiáig ki sem szállok belőle.

Amikor 25-én elindultunk előre, havaseső esett, az út rossz volt és sáros, átáztunk, a felszerelés nehéz volt, hiszen 120 éles golyó nyomta a vállunkat. A lábaim nagyon jók voltak. Az első nap valami harminc kilométert gyalogoltunk előre, estére egy kisebb lengyel faluba érkezünk, ahol elszállásoltak. A mi házuknál lányok is voltak. Nagyon el voltam fáradva, de azért akkor este megtanultam tízig lengyelül számolni, és egy lányt is megtanítottam tízig magyarul számolni. És életemben ekkor tapasztaltam először, hogy egy fiatal legény meg egy fiatal lány nem muszáj, hogy értsék egymás nyelvét, ők úgy is megértik egymást. Reggel fájo szívvel indultam útnak és estig megint vagy harminc kilométert gyalogoltunk, de olyan barátságos szállásra többet nem akadtam.

Negyedik nap beértünk egy Novaradomszk nevű lengyel városba, itt egy palota udvarára helyeztek el, és kiadták a parancsot, hogy amíg az ebéd elkészül, aki akar, kimehet a városba, de egy félóránál tovább nem maradhat, mert aki tovább marad, azt megbüntetik. Bizony mi jó néhányan tovább maradtunk. A büntetés az lett, hogy mikor a kapun mentünk be, ott állott Kiss tiszthelyettes, és mindenkire jót vágott a kardlappal. Ez a büntetés engem nagyon sértett, mikor láttam, hogy mi a helyzet, nem is akartam bemenni az udvarra. Aztán mégis rászántam magam, büszkén, felemelt fejjel beléptem, és mi történt: a tiszthelyettes a kardját a hüvelybe dugta és hozzám nem ütött, és az utánam jövőre sem. Ebédeltünk és indultunk tovább. Az úton hozzám jön a tiszthelyettes, és azt mondja nekem:

- Látja, én magát nem ütöttem meg!
- És miért nem, tiszthelyettes úr?
- Nem volt szívem magát megütni, mert maga a legkisebb ember a században, s mégis a legszívósabb, magát szekérre sosem kellett tenni, mindig elöl jár, hol van magában az erő, azt mondja meg!
- Azt, tiszthelyettes úr, én sem tudom - feleltem, és gyalogoltunk tovább előre.

Ez a Kiss tiszthelyettes bitai születésű volt.

Másnap estére egy nagy fenyveserdőben elértük a második ezred parancsnokságát, 1914. december 31-e volt, vagyis ősztendő utolsó estje.

Ezen az estén találkoztam a testvéremmel, Andrással, és még Kis Dáviddal. András testvérem a második zászlóaljnál volt telefonista, és

a telefonon keresztül értesült, hogy a Regiment Kommandóhoz érkezett Brassóból egy friss menetszázad, és így keresett fel. Nagyon megörvendtünk egymásnak, és sokáig beszélgettünk együtt a hazai dolgokról. Másnap aztán átvevő tisztek jöttek, és a századunkat felosztották, vagyis egy kicsit felerősítették velünk az ezredet. Én a harmadik századhoz kerültem századküldöncnek Gáli hadnagyhoz. Gáli hadnagy úr nagyon finom ember volt, megmagyarázta, hogy mi a feladatom.

A századparancsnokság valamivel hátrább volt, mint a rajvonal. Nagyon siralmas helyen voltunk a földbe beásva, de csak úgy egy méterre, mert a talaj vizes volt, ezért mélyebbre nem lehetett ásni, csak ülve vagy fekve tudtunk mozogni a fedezékben. Irtózatosan sok tetű volt. Mivel a századunk sík helyen volt, egy nap csak egyszer, este a sötétség leple alatt lehetett lehozni a menázsit. Ilyenkor hozták a kenyeret, ebédet, vacsorát és mindenféle felvételezést, ami a katonának egy napra járt, aztán a katona úgy osztotta ezt be, ahogy neki tetszett. Volt olyan, amelyik egyszerre mind megette, aztán másnap koplalt estig.

A rajvonalban a fedezékek piszkosak, tetvesek voltak, nehéz leírni, hogy milyen szenvedésnek voltak kitéve a katonák. Én olyan szerencsés ember voltam, hogy itt csak tíz napig voltam, mert akkor elvezényeltek a zászlóaljhoz ugyancsak küldöncnek. A különbség az volt, hogy zászlóalj parancsnokság jóval hátrább volt egy erdei házban, és itt mi, a küldöncök is fedél alatt voltunk, és tisztálkodni is tudtunk.

Az egyik este érdekes eset történt. A parancsnoksághoz sok csomag érkezett hazulról, de a címzetek egy része már vagy nem élt, vagy fogságba esett, vagy kórházban volt. A főhadnagy úr és a segéd tiszt ezeknek a csomagoknak a tartalmát szétosztotta a századok között. Aztán mikor jött az este, mi, a küldöncök a hátunkon kivittük a századparancsnokságokhoz. Én is kaptam a csomagokból úgy harminc kilónyt, hogy vigyem a századomhoz. Volt a csomagokban sok szalonna, sós borszesz, csokoládé, szóval jó dolgok. A negyedik századhoz járó küldönc, egy Szabó Pál nevű kilyéni tanító volt. Az első világháború kezdetén a tanítóknak még nem volt karpaszományos joguk, így Szabó Pál is csak közember volt. Az volt a hibája, hogy nagyon rosszlátó volt, a legtöbbször én segítettem, hogy eligazodjon. Együtt elindultunk a csomagokkal. Mikor már a parancsnokságtól jó messzire jártunk, azt mondja nekem Szabó:

- Diményke, ezekből a dolgokból valamit vegyünk ki, mert nekünk is jó lesz valami!

- Éppen én is ezt akartam mondani, tanító úr.

Azzal neki. Én kivettem pár darab szalonnát, csokoládét s még egyet-mást, meg Szabó Pál is. Aztán még egy kicsit pihentünk, és indultunk tovább, de ahogy közeledtünk a rajvonalhoz, az orosz őrszemek golyói – akik éjjel vaktába mindig lövöldözni szoktak – mindjobban sípoltak a fülünk mellett. Azt mondja Szabó Pál:

- Álljunk meg, Diményke, és tegyük vissza a holmit, mert megver a Jóisten. Lássa-é, a golyók mind a fülünkönél járnak.

Én is kezdtem kételkedni, de a holmit sajnáltam visszatenni. Szerencse, hogy rosszlátó volt és nem látta meg, hogy én semmit nem tettem vissza, sőt még többet vettem el. Aztán szerencsésen átadtuk a csomagokat a századparancsnokságon és visszaérkeztünk a zászlóaljhoz. Itt a sötétben elkezdtem enni. Azt mondja Szabó Pál:

- Mit eszik, Diményke?

Mondom, hogy csokoládét.

- Hát maga nem tette vissza?

- Nem biz én, sőt a maga részére is vettem el valamit!

- Jaj, hogy sajnálom a szivarokat! – mondja.

- Vettem én azt is, ne búsuljon! – feleltem.

Szenvedélyes dohányos volt, én viszont nem szivaroztam.

Itt a fronton ez a nóta járta:

Nem látlak én téged többé, soha-sohasem.

Te sem látod, hogy érted könnyes a szemem.

Nevedet hiába mondom, könnyemet hiába ontom

A harcok mezején.

Valahol tetőled távol, ott, ahol senki sem gyászol,

Ott halok meg én, ott halok meg én.

Nem lesz egy tenyérnyi föld sem, puszta síromon.

Elesett bajtársam teste lesz a vánkosom.

S ahova le fognak tenni, síromra nem borul senki,

Senki, aki él.

Tavaszi szél fúj rám zöldet, elhordja rólam a földet

Messzi majd a szél.

Mivel az ezredünk már régebbi idő óta benn volt a tűzvonalban, a hadvezetőség úgy határozott, hogy pihenőbe küld. E parancs értelmében 1915. január közepe után az ezred pihenőbe vonult egy Csernok nevű lengyel faluba. Minket, a zászlóaljparancsnokságot egy elég szép házba kovártélyoztak el. Ebben a lengyel faluban loptam először a katonaságom alatt. Volt ugyanis a zászlóaljparancsnokságnál egy Szarvas nevű lengyel-magyar tolmács, aki nagy dohányos volt, és elhívott engem, hogy menjünk a trafikba, lopjunk cigarettát. Szarvas alkudott az asszonnyal, s közben egy óvatlan pillanatban hátraadott nekem egy nagy csomag cigarettát, hogy dugjam el. El is tettem, de közben bejött a boltba az anyjának segíteni egy vékony zsidó leányka. Az olyan hatással volt rám, hogy a cigarettát vissza akartam adni. Ezt látva Szarvas kitudskolt a boltból és a cigarettát elvette tőlem. Én nem tudtam nyugodni, visszamentem a boltba, hogy láthassam a kis zsidó lányt, nagyon belészerettem. Megkérdeztem, hogy mennyibe kerül egy olyan nagy doboz cigaretta, és kifizettem az árát, ők csodálkoztak, én magyaráztam nekük, hogy pár perccel előbb loptuk el. Nem akarták elhinni. Aztán nagyon sokat jártam a boltba, de többé sohasem loptam, hanem még én vittem valamit a lánykának.

Ebben a faluban történt még egy érdekes eset. Egy reggel szólít a főhadnagy úr, hogy:

- Diményke, ezt a parancsot vigye el Vasziliki pionér kapitány úrnak.

Én elmentem a kapitány úrhoz, de elkövettem azt a tapintatlanságot, hogy az ajtón nem kopogtattam, hanem csak úgy kopogtatás nélkül beléptem a lakásba. S hát mit látok, a kapitány úr csórén irtotta a tetveket a töke körül. Mikor meglátott engem, annyira ideges lett, hogy felkapta az egyik hosszú szárú csizmáját, és úgy hozzám vágta, hogyha én az utolsó másodpercben félre nem ugrom, nem tudom, mi lett volna velem. Én nagy megijedve visszavittem a parancsot a főhadnagy úrnak, és nagy bocsánatkérések közepette előadtam az esetet, közben kértem a főhadnagy urat, hogy valamelyik más küldöncőtől küldje el a parancsot.

Zalczér főhadnagy úrnak annyira megtetszett, hogy még többször – más tisztek jelenlétében is – elő kellett adnom, de Vasziliki kapitány urat kerülnöm kellett.

1915. január 20-án nálunk Csernokban nagy katonai parádé volt. Károly, osztrák-magyar trónörökös csapatszemlélt tartott. Ekkor még huszár alezredes volt. Autókkal jöttek. Német tisztek is voltak.

Január huszadika után pár nap múlva történt, hogy az ezredparancsnokságon jártam, s a parancsnokság előtt látom, hogy nagyon sok csomag érkezett a tábori postán. Az egyik lánán a saját nevemet, Dimény Jánost látom, mint feladó. Szaladtam a testvéremhez: Gyere, mondtam, mert az a csomag, amit tavaly Brassóban feladtam a te címedre, most érkezett meg. Nagyon érdekes, hogy a csomagban semmi sem romlott meg.

Január vége felé kint voltam a városkában, s látom, hogy a főtéren egy nagy csapat újrúhás katona sétál, akiknek a kezeik mind muffban voltak. Kérdem tőlük, hogy kik, hát ekkor sül ki, hogy ezek itt egy menetzászlóalj, a legtöbb közülük velem egyidős. Hamarosan megtalálom közöttük Szász Domokost és Szász Jenőt. Ezek aztán elbeszélték, hogy őket – miután engem decemberben kivittek a frontra – felvitték Prágába, s most onnan jöttek a frontra. Velük volt Báni Sándor is, aki már egyszer volt a fronton. Másnap őket is szétosztották, kellett az utánpótlás az ezrednek. Február derekán az ezredünknek lejárt a pihenő, visszavittek a rajvonalba. Búcsút mondtam Csernioknak, ahol olyan jól telt. A kis zsidó lány könnyezett, amikor elbúcsúztam tőle. Elég nehéz volt a búcsú. Többet sohasem láttuk egymást. Ahová most mentünk, a rajvonalba, az én zászlóaljammak a parancsnoksága egy kastélyban volt. Két hétig voltunk itt, de én nagyon lebetegedtem. Kértem a főhadnagy urat, ne engedjen kórházba küldeni, hisz a testvérem is itt van közel. Az lett belőle, hogy ott maradtam, de nem törődött velem senki, hol lefeküdtem, hol nem. Nagyon lefogytam. Aztán március vége felé, egy szép tavaszi napon elkéreztem a főhadnagy úrtól, hogy a testvéremet, akit időközben a hatodik századhoz vezényeltek telefonistának, felkeressem. Menjen, Diményke – mondta –, és üljön ott, amíg akar, hiszen magába a lélek úgylis csak hálni jár. Aztán felkerestem a testvéremet. Nagyon búsult, amikor meglátott. Mi van veled, kérdezte? Meddig maradsz? Ameddig akarok – mondtam –, velem nem törődik senki, csak a főhadnagy úr. Tőle ott járhatok, ahol akarok, semmi szolgálatot nem kell hogy csináljak. Enni alig tudok valamit.

Na, ülj le, mert én most neked halpaprikást csinállok. Honnan a hal? –, kérdeztem. Hát tudod, felelte, amikor vonalat húztunk, egy mocsaras helyen egy olyan tóra akadtunk, hogy nekünk annyi a halunk, amennyi kell. Voltak vagy ötven a fedezékben, mind marasztaltak, hogy maradjak

ott. A halpaprikás nagyon jó volt, utána feketekávét ittunk, s én ott háltam náluk. Másnap, amikor haza akartam menni, kérdeztem Andrást: Te András, nem tudsz nekem azokból a halakból szerezni? Dehogynem, annyit kapsz, amennyit akarsz, csak maradj itt, mert mi most indulunk vonal vizsgálni, s hozunk. Délben még ott ebédeltem, délután András pakolt nekem vagy tíz kilónyi halat, azt hazavittem a zászlóaljparancsnokságra, akkor este mindenki halat vacsorázott. Különösen a főhadnagy úr örvendett a friss halnak. Mégiscsak jó, hogy nem mentem kórházba, mondták. Még hoztam vagy kétszer halat, de gyógyulni nem akartam.

Március végén új helyre mentünk, Vujcsinba. Itt a parancsnokság is benn volt a frontban. Olyan gyér fenyős erdőben volt a front, állandó kisebb lövöldözések voltak. Itt a főhadnagy azt mondta: Maga menjen hátra oda, ahol a konyhák, a lovaink vannak, és a segélyhely van. Ezt az írást adja át Bájér őrmesternek, és ő elrendez mindent. Maga ne féljen, amelyik konyhát közelebb kapja, annál egyék. A testvérit akkor keresheti fel, amikor akarja. Lehetőleg egyék, mert ha nem, nem erősödik meg. Aztán minden második, harmadik nap jöjjön ki ide hozzánk.

Telt az idő, szolgálatot nem csináltam semmit. Háromnaponként kimentem a parancsnoksághoz a rajvonalba, ott valami csekélységet bíztak rám.

Ahogy az idő kezdett melegedni, a fejem nagyon kezdett fájni. Ez a fejfájás naponta úgy 10 órától délután 2-3 óráig tartott. Akkor mindig le kellett hogy feküdjek. Amikor nem feküdtem, akkor tekeregtem a faluban, mert azt nagyon szerettem. Egy nap belebotlottam egy lengyel leányba. Szép volt, mint a lengyel leányok általában. Elhívott, hogy menjek el hozzájuk. Aztán a lakásukon tejjel, tojással kínáltak, nekem a tej is, és a tojás is ízlett. A lány apja panaszkodott, hogy semmi zab vetőmagja nincsen. Én mindenképp akartam rajtuk segíteni, ezért felajánlottam Bájér őrmesternek, hogy mikor ők a lovakat jártatják, én szívesen vigyázok az istállóra. Az istállóban voltak a lovak számára a szénabálák, a zab és a cukrosdara, ezekre kellett vigyázzak. Én jól vigyáztam, mindennap elloptam vagy 8-10 liter zabot, de úgy csináltam, hogy minden zsákból csak egy literrel vettem ki, de így is elég szépen tudtam az öregemnek vetőmagot szerezni. E háznál mindennapos vendég kezdtem lenni. Egy napon meghívtak pityóka ültetni, ezért

korán keltem, s mentem pityóka ültetni. Közben keresett az őrmester, hogy vigyázzak az istállóra. Valakitől megtudta, hogy én hova szoktam járni, eljött oda és éppen az asztalnál kapott. Irigy ember volt, mert ezek a zupás őrmesterek átlag mind irigyek. Felelősségre vont, hogy miért nem mentem az istállóra vigyázni, és hitványnak, tekergőnek szidott, s megkérdezte, hogy miért vagyok én a civilnél az asztalnál? Segítettem nekik pityókát ültetni, őrmester úr, feleltem. Úgy? Pityókát ültetni tud, de szolgálatot csinálni nem, arra veri földhöz magát. A kórházba nem megy, a szél viszi el, s itt mászkál a lányok után. És összevissza szidott mindennek, mondta, hogy beszél a főhadnagy úrral és elrendezi a dolgomat. Én egy kicsit féltem a zab miatt, de amikor láttam, hogy arról sejtelve sincs, már nem törődtem. Ő ugyan árulkodott a főhadnagy úrnál, de az nem hallgatott rá, maradt minden a régiiben.

Április vége felé, szép tavaszi időben tekeregtem a falu között, s hát látom, hogy egy csapat újrúhás katona menetel a falun keresztül. Érdeklődtem, hogy kik s mik? Hamarosan megtudtam, hogy most jöttek Prágából. Hozzájuk csatlakoztam, mert meg akartam tudni, hogy van-e közöttük komollói. A falu szélén letáboroztak, s itt hamarosan megtudtam, hogy négy komollói van köztük: Dombora András, Dombora Márton, Szász István és Szász Miklós őrmester. Nagyon megörvendtek nekem. Csak Szász Miklós őrmester nem ismert, mert ők már régen elköltöztek Komollóról Sebenbe, de amikor mások megmagyarázták neki, hogy ki vagyok, megölelt. Te vagy, Jancsikám, emlékszem rád, olyan kicsiny voltál, amikor elhagytuk a falunkat. Most sem vagyok nagy, Miklós, te három évvel vagy idősebb, mint én, de te nagy növésű gyermek voltál, nem ilyen alacsony, mint én. Én téged láttalak a tavaly Brassóban, amikor egy századost földhöz vertél, csak éppen akkor nem tudtam, hogy te komollói vagy. Mi lett akkor veled a verekedésért? Semmi, lefokoztak, bezártak, egy hónapja szabadon engedtek, visszaadták a rangomat, és most itt vagyok a fronton. És te, Jancsika, hogy vagy, milyen sovány vagy, milyen szolgálatban vagy? Az én szolgálatom az, hogy a falumbelieket minél gyakrabban felkeressem, és mikor mint ti is, most jöttetek, előtökbe jöjtek. Ne viccelj, beszélj inkább az itt való életről. Aztán elmagyaráztam, hogy kik hol vannak, aztán őszintén elmondtam azt a négy hónapot, amit a fronton

töltöttem. Ott maradtam náluk, ott is háltam, mert sok beszélő volt.

Én ezzel a sok járkálással és azzal, hogy az érkező zászlóaljkat felkerestem, azt értem el, hogy a falumbelieket tömörítettem a második zászlóalj hatodik századánál. Megmagyaráztam az érkező földieknek, hogy mikor az érkező menetzászlóaljat szétosszák az ezred között, kérezenek a hatodik századhoz. Így aztán az érkezők nagy része ide került. Ennél a századnál volt Szász János bácsi szakács. Részben jól csináltam, hogy összegyűjtöttem a komollókat, részben rosszul, mert szegény Szász János bácsi, mint szakács, nem tudott minden földijének jó lenni, s a vége az lett, hogy a saját földijei buktatták el, és leváltották a szakácsságról. Mint szakács, el volt szokva a nehéz meneteléstől, tüdőgyulladást kapott, és a kórházban, Radomban meghalt. Nagyon, de nagyon sajnáltam.

Ez idő tájban történt, Radom város előtt, hogy Prágából jött egy menetzászlóalj, s benne egy Veres István nevű szakaszvezető, aki unokatestvérem volt. Ő felkeresett a szállásomon, nagyon beteg voltam. Sokáig beszélgettünk, aztán megígértem, hogy legközelebb én keresem fel. Erre már nem került sor, mert úgy három hét múlva Petrikó nevű városból, a hadikórházból kaptam tőle egy tábori lapot, amelyikben azt írta: Isten veled, öcsém, én végóráimat élem, és a neve alá volt írva.

Így telt lassacskán az idő. 1915. május 8-án előttünk az oroszok megkezdték a visszavonulást, mi megkezdtük az előnyomulást a lengyel mezőkön. A zászlóalj értékesebb dolgait ládába csomagoltuk, és feltettük egy szekérre. Az én kötelességem az volt, hogy ezen ládákra vigyázzak. Ez olyan tessék-lássék szolgálat volt, mert ezen a szekéren sok minden volt, s a kocsis, Molnár János bácsi, aki uzoni volt, úgyis vigyázott. Az előnyomuláson a gyalogos katonaságnak nagyon nehéz volt. 120 éles golyón kívül még éles kézigránátok, pokróc, köpeny, sátorlap nyomta a baka vállát. Hát én ezt nem bírtam volna, annál is inkább, hogy ahogy az idő melegedett, annál jobban – reggel már 10 órakor – kezdett fájni a fejem, de annyira fáj, hogy azt hittem, belepusztulok. Ilyenkor felültem a szekérre és ott vergődtem. Volt eset, hogy nem ülhettem szekérre, mert volt egy Leposic nevű főhadnagy, szekértábor parancsnok, s az a kocsison kívül nem tűrt meg senkit a szekereken. Ilyenkor, mikor elért a fejfájás, az útszélen – lehetőleg árnyékba – lefeküdtem, s amíg fáj a fejem, meg sem mozdultam, mikor

elmúlt a fejfájásom, elindultam, s mindig megtaláltam az ezredet s benne az én zászlóaljamat. Május végén elértük a Visztula folyót. Jobb partján előttünk állott Ivángorod vára. Nagyon erős vár volt, de mivel az oroszokat délfelől a bekerítés fenyegette, Ivánorodot feladták. Megkezdtük az átkelést a Visztula vizén, ami elég nehéz volt, mert a hidak le voltak rombolva. Ahogy a Visztulán átkeltünk, tovább menteltünk előre Lukow város felé.

[Itt rövidítve, megírjuk, hogy egy Révész nevű bajtársával valahogy lemaradtak az ezredtől, s közben barátságos lengyel menekültekkel találkoztak, akik tejet és más ennivalót adtak nekik, és csak 22 nap múlva érték utol az ezredet, mert azok olyan gyorsan nyomultak előre. – N. L.]

[Közben az orosz csapatok visszavonulás közben – N. L.] ...úgy leégették a falvakat, hogy csak a kopasz kémények maradtak, leégtek gyümölcsfák, sok helyen még a kútköblök is. Ép falvak inkább az utaktól félreeső helyeken maradtak meg.

Huszonkét nap után utolértük az ezredet. A tiszték már le voltak feküdvé. Révész izgatott volt, hogy mi lesz reggel. Bájér őrmester úr engem azzal vigasztalt, hogy majd reggel a fejem meg fog gyógyulni, majd a lógásnak vége lesz. Nem baj, feleltem, és azt kérdeztem, merre van a harmadik század konyhája. Keressék meg, hitvány csavargók, még vacsora is kellene? Ez az őrmester mindig nagy ellenségem volt. Nem tetszett, hogy nem parancsolhat nekem. Péter Jóska bácsi a harmadik zászlóalj parancsnoka nekem is, meg Révésznek is adott vacsorát. Ez a Péter bácsi lécfalvi születésű volt. Vacsora után lefeküdtünk és reggelig aludtunk. Reggel, mikor felkeltünk, első dolgom volt, hogy jelentkeztem Zalczer főhadnagy úrnál. Amikor a főhadnagy úr meglátott, megölelt, nagy örömben volt. Elmeséltem neki, hogy miként történt a mi lemaradásunk. Nem baj, a fő az, hogy élnek, és a pucerjával adatott nekem bort és egy nagy doboz csokoládét. *[A kistermetű 19 éves gyermekembert, aki a küldönce is volt, megszerette, s valószínű, szánta is Zalczer főhadnagy, s amiben lehetett, kedvezett neki – N. L.]* Azt mondta, keresse fel a testvérét is, mert telefonban érdeklődött maga felől. Nagyon boldog voltam, Révésznek sem lett semmi baja. Ezen a napon pihent az ezred. Délután felkerestem a testvéremet és Szász János bácsit, falumbeli szakácsot, ő adott mindig nekem rumot, én meg cigarettát szoktam adni neki. Bátyám, András nagyon örvendett, hogy nincs semmi bajom. Örvendtünk mindketten

a vizionlátásnak. [...] Ezután megint csak előre, elhagytuk már a Bug folyót. 1915. szeptember 15-én az oroszok megvetették a lábukat Baranovics várostól keletre. El lehet mondani, hogy az egész nyári előnyomuláskor az ezrednek nagyon kevés vesztesége volt. Az ezredet kibővítették, két ezred lett belőle. Az úgy nevezett stand ezred és a rezolva ezred. Mindkettőben négy-négy zászóalj volt. A délutánt arra használtam, hogy felkerestem a testvéreimet és ismerőseimet. [...] Rossz híreket kaptam. A testvéreimet sebesülten kórházba szállították. Később a sziléziai Jegendorf városából kaptam tőle levelet a kórházból. Szász János bácsi is, akitől a rumot szoktam kapni, amikor felkerestem, sírt, hogy ő az öreg szüleit soha többet nem látja. Én vigasztaltam, de nem ért semmit. Mikor elbúcsúztam, átadott egy srapnelből készült gyűrűt, hogy azt, ha valamikor hazakerülök, adjam át öreg szüleinek, emlékül egyetlen fiuktól. És úgy lett, ahogy ő érezte. Találkozásunk után nemsokára Radomba került kórházba, ahol rövidesen meghalt. Én a gyűrűt a következő évben, mikor szabadságon voltam, átadtam a szüleinek, akik nagyon sírtak.

Szeptember vége felé, ahogy az idő hűlni kezdett, el kezdett múlni a fejfájásom. Az ezredünk Baranovicstól jobbra volt állásban, nagyon rossz helyt. A mi zászóaljunk is elég rossz helyzetben volt. Mi, a zászóaljtörzs, a front mögött egy nagy fenyveserdőben kezdtünk téli szállást kiépíteni a lovainknak. Fa az erdőben elég volt, így ez nem volt nehéz. Mindenki épített. Én magammal nem törődtem sokat. Nem messze az erdőtől volt egy falu, a lakosai el voltak menekülve. A faluban kaptam egy két méter hosszú hordót. A hordót kihengerítettem az erdőbe, az egyik fenekit kivertem, aztán félig beástam a földbe. Szénából jó ágyat vetettem bele, a faluból párnát is hoztam. A társaim a földbe ástak fedezéket. Én azt hittem, hogy itt nem leszünk sokáig, de bizony csak 1916. január 2-án hagytuk el ezt a helyünket, így én három hónapig aludtam a hordóban. Szolgálatot még mindig nem teljesítettem, mert még mindig beteglistán voltam, de már nem voltam beteg. A hordóra sokszor fél méteres hó esett, de mégsem fáztam benne. 1916. január 2-án új állásba indultunk Baranovicstól balra, Gorodnovicstól keletre. Január 2-án érkeztünk meg, egy német ezredet váltottunk le. Amikor megérkeztünk új helyünkre, egy nagy erdőbe, fél méteres hó volt. Első dolgunk volt, hogy sátrat vertünk, aztán nekifogtunk építeni a földbe. Szerencsére fa volt elég. A föld, mint

Lengyelországban majdnem mindenütt, homokos volt, és itt még víz sem volt, így pár nap alatt nagyon jó fedezékeket építettünk. Ebben az erdőben volt az ezredparancsnokság is. Aztán ide került a második zászlóalj egész állományával pihenőbe. Ez a nagy erdő úgy be volt építve, hogy csoda. Egész kis körzetben vagy kétezer ember volt összezsúfolva.

Ahogy elrendezkedtünk, első dolgom volt, hogy felkerestem a földieket. Először Szász Jenőt, egyik iskolatársamat találtam meg az ezredtörzsnél, a pionér századnál szolgált. Találkoztam Vasziliki kapitánnyal is, aki Csernokban a csizmát hozzám vágta, de nem ismert meg. Szász Jenő amolyan szomorú, szőke legény volt. Aztán elmentem a második zászlóaljhoz is, ennél volt a legtöbb komollói fiú. Mikor odaértem, éppen istentiszteletet tartottak. Egy fiatal táborigazgató zászlósi rangban tartotta az istentiszteletet. Ez a pap nekem nagyon ismerősnek tetszett. Megvártam, hogy legyen vége az istentiszteletnek, hát látom, hogy hét komollói földimel, akik ott voltak az istentiszteleten, lekezel és beszélgetnek. A pap azt mondta, hogy örvendek, hogy szülőfalumbeliekkel találkoztam, de azt hallottam, hogy itt van Dimény János, és vele is szeretnék találkozni. Akkor megismertem, hogy ez a pap Dávid Feruska, akivel én negyedik osztályos koromig mindig egy padban ültem. Odamentem és szóltam. Itt van Dimény Jánoska, Feruska, igaz, hogy rossz bőrben, mert sokat voltam beteg, Megnézett és ő is megismert. Egy kicsit elérzékenyedett, megcsókolt és azt mondta: – Hát bizony, Jancsika, maga mindig jobb tanuló volt, mint én. Aztán elbeszélgettünk, ott voltak a többiek is, névleg Veres Tamás, Dombora András, Szász István, Nika József, Dombora Márton, Tök Illés. Aztán elmondtam, hogy itt van még Szász Jenő, Szász Domokos az osztályunkból, csak Bede Feri tűnt el, őt rég nem láttam. Aztán beszélgettünk volna még tovább, de jött az ebédidő, és így elbúcsúztunk.

Itt, ebben a nagy erdőben állandóan volt vagy 2000 katona tartalékban, és még sok kisebb-nagyobb alakulat. Sokféle emberrel ismerkedtem meg. Esténként a fedezékben nagy énekszó volt. Az alsórákosiak mindég azt énekeltek, hogy:

Ezer esztendeje annak,
Hogy a magyarok itt laknak.
Most akarják, most akarják kiirtani,
De az Isten, a nagy Isten nem engedi.

Asztalos, készíts koporsót,
Egy egész ezrednek valót,
Piros vérrel, nagy betűkkel írd rá eztet:
Itt nyugszik a kettős sárgás gyalogezred.

Volt egy Szász nevű fiatal krizbai katona, aki valahonnan hegedűt szerzett, és a tiszteknek mindig csak ezt húzta:

Holnap ha alkonyul, jöjj hozzám szép kis babám,
Hiszen az esküvőt megtartjuk holnapután.
Érzem még egyszer szerelmes csókod,
Legyek az életben még egyszer boldog,
Holnapután.

Ennek még volt folytatása is, de elfelejtettem. Ennek a Szász nevű katonának úri dolga volt a hegedűje után, mégis eltűnt egyszer!

1916. május elsején kértem a főhadnagy úrtól szabadságot. A főhadnagy úr meg is ígérte, és azt mondta, lehet, együtt fogunk hazamenni, mert ő is szeretne szabadságra menni. Pár nap múlva felkerestem Szász Domokost, aki a 19. zászlóaljnál szolgált. Nagy örömben volt, mert elő volt jegyezve szabadságra. Innen csak késő este érkeztem haza. Vacsora után még Szász Jenőt kerestem fel és újságoltam neki, hogy Szász Domokos készül szabadságra, és nem sokára én is, és újságoltam neki, hogy kikkel találkoztam, legutóbb Dávid Feruskával. Panaszkodott, hogy ő milyen szerencsétlen, mennyit kell dolgozzon. Hiába van a szakaszában falunkbéli szakaszvezető, névleg Kis Dávid, nem pártolja, sőt, ha kell, hozzá sem szól. Nagyon megsajnáltam Jenőt, próbáltam vigasztalni, de nem lehetett.

Mióta megtudtam, hogy szabadságot fogok kapni, nem volt nyugtom. Szerettem volna odakiáltani az egész világnak, hogy én haza fogok menni. Másnap megint felkerestem a második zászlóaljnál lévő földi jeimet, találkoztam Feruska volt iskolatársammal is. Ekkor is olyan szomorú nagy gyermek volt, mint iskoláskorában. Talán ő is megérezte a veszét, mert a következő hónapban, 1916 júniusban őt is meglőtték az oroszok a szkrobonói ütközetben. A homokos lengyel föld magába fogadta őt is, mint annyi más bajtársunkat. Teltek-múltak a napok, aztán május 19-én hívtak az irodába, hogy kész a szabadságoslevél. Kifizették a zsoldot és egyéb illetményeket, orvosi vizsga és még egyéb

hókuszpókusz, este lett. Ezen az estén nem indultunk, mert valami pecsét még hiányzott, amit csak 20-án lehetett elintézni. Búcsúvacsorát rendeztünk, ami rumos teából állott. A búcsúzásra a közelben lévő Szász Jenőt is elhívtam azzal, hogy írjon haza levelet, vagy ha valamit akar, azt is elviszem. Ittuk a rumos teát, ettük a cvibakot, jó volt a hangulat, csak Jenő volt szomorú. Mért vagy oly szomorú, Jenő, kérdeztem. Hogyne lennék, felelte, mikor mi hárman egyszerre rukoltunk be, te igaz, valamivel hamarabb jöttél a frontra, de Domokossal mi egyszerre, ő már hazament, most mész te is. Én pedig, meglátod, itt fogok meghalni. Ezeket a gyűrűket vidd haza a szüleimnek, és ezt a levelet, s mondj nekik, amit akarsz. És elkezdett sírni. Hiába vigasztaltuk. És úgy lett, ahogy ő érezte, mert én többet sohasem találkoztam vele. Mire én visszatértem a harctérre, ő már halott volt.

Én másnap búcsút mondtam az orosz frontnak, azzal a gondolattal, hogy 22 nap múlva újra ott fogok jelentkezni. De a sors könyvébe más volt megírva, én a Gordistye előtti frontot örökre otthagytam. 20-án reggel gyalog indultunk az állomás felé. Molcsán volt az induló vasútállomás, itt délután kettőkor indult velünk egy katonai gyorsvonat. Breszt-Litovszkban átszáltunk, és Varsón keresztül Odenberg-Kassa felé zakatolt velünk a vonat. Kassán állt egy kicsit, ott leszálltam, s azután csak Brassóban szálltam le újra. Május 24-én itthon voltam Komollón. Nagy volt az öröm, csak az volt a baj, hogy amíg odavoltam, édesapám és Kicsi mómám meghaltak.

Otthon segítettem édesanyám kicsi gazdaságában, halászni, fürödni jártam, és már majdnem vissza kellett volna menni, amikor dr. Csíki uzoni orvos valamilyen járványos betegség miatt egészségügyi zárlatot rendelt el. Dr. Csíki a községházán mindenkit beoltott. Mire lejárt a zárlat, a már régi spekuláns Veres András elrendezte az uzoni jegyzőségen, hogy adjanak be kéréseket, hogy mint azelőtti gépészek, mentsenek fel a cséplés alkalmára.

Július első napjaiban lejárt a zárlat. Az orvos és a csendőrség a szabadságos levél hátára rávezették, hogy miért késtünk. Mi, Szász Domokossal nem a frontra mentünk, mint ahogy kellett volna, hanem Prága városába a József kaszárnnyába, itt volt a kettes közös gyalogezred kiegészítő parancsnoksága. Itt jelentkezünk az ezredirodán, onnan elküldtek Páldeák őrmesterhez. Amikor meglátta a szabadságos leveleinket, nagyot ordított, hogy hol voltunk mostanáig. Legyen szíves

megnézni őrmester úr, a levél hátát, onnan mindent megtud, feleltem én. Mikor elolvasta azt mondta: Rendben van, spekulánsok, menjetek a második századhoz. Erre Domokos szólalt meg. Őrmester úr, kérem alázattal, baj van. Na mi a baj, kérdi nagy gorombán. Az a baj, hogy mi a fronton csak 21 napra kaptuk meg a zsoldot meg a menázs cuslagot, így hát kérjük alázattal az őrmester urat, hogy a közbeeső időre a mostani illetményeinket kifizetni szíveskedjék. Erre az őrmester úr üvöltözni kezdett, hogy így disznók, úgy disznók. Nem szégyellik magukat, mások a fronton véreznek, maguk spekulálnak, s a kincstár fizesse ki a maguk lógási díját is.

Én ez idáig egy szót sem szóltam, de nagyon mérges voltam, és ezt mondtam: Őrmester úr, kérem alázattal, ha nem muszáj, ne fizesse ki. Mit hogy ne fizesse ki, mikor ez nekünk jár, mondta Domokos. Takarodjanak, jöjjenek holnap reggel, majd akkor meglátjuk. Igen, őrmester úr, kérem alázattal, mondtam én. Domokos csak morgott.

Másnap reggel megjelentünk, az őrmester úr csak várakoztatott. Nemsokára kopogtatás volt az ajtón, s belép egy magas főhadnagy, az én főhadnagyom, Zalczer. Hát maga, Diményke, nem ment vissza a frontra? Nem, feleltem, és elmagyaráztam az esetet, úgy, ahogy történt. A főhadnagy úr megölelt, nagyon boldog volt, hogy látott, de én még boldogabb, mint ő, és most, amikor öregségemben eszembe jut, könnyes a szemem. Mert hozzám az életben jobb ember sohasem volt, mint ő. A főhadnagy azt mondta: Hát Diményke, maga nagyon szerencsés volt, és én is, hogy elmentünk szabadságra. Mert kint a fronton nagy dolgok történtek, nagy támadás volt, a két ezredből csak egy lett. Aztán elmondtam, miért is vagyunk az irodán, és mutattam a felmentési kérvényemet. Nem is tudtam, Diményke, hogy maga a gépészethez is ért. Őrmester úr, maga rendezze ezeknek az embereknek a felmentési kérvényét, hogy minél hamarabb mehessenek haza. Aztán elrendezte a saját dolgát az őrmesterrel, majd elment. Ahogy a főhadnagy elment, az őrmester magatartása azonnal megváltozott.

Pár nap alatt elrendeződtek a hazameneteli papírok, és három nap alatt megint 'hon voltunk.

Én Nika Mihálynak lettem az etetője, egy stabil motorgéppel csépel-tünk, 1916-ban nagyon bő termés volt, csak az volt a baj, hogy férfimunkaerő kicsi volt. Csodálkoztam, hogy az asszonyok, lányok

mennyit dolgoztak. Két hétig Komollón csépeztünk, aztán felmentünk csépelni a Rétyi Nyír szélébe.

Úgy emlékszem, hogy 1916. augusztus 27-én vasárnap délután hazamentem édesanyámhoz tisztálkodni. És látom, hogy egy repülő kering Komolló felett. Ez a repülőgép nekem nagyon gyanús volt, hisz ide a legközelebbi front is nagyon messze volt, mit keres hát ez a repülő itt nálunk? Ezen az éjjel 'hon háltam, édesanyámmal úgy terveztük, hogy reggel korán kelek és megyek sarjút kaszálni. El is indultam a rétre, mikor a vízen átmentem, hallok két ágyúdörrenést a Bodza felől. Én a politikában nagyon járatlan voltam, nem tudtam, hogy milyen a viszony a Monarchia és Románia között, és elkezdtem kaszálni. Alig tíz percig kaszáltam, s hát a faluban hirdetik, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia és Románia között kitört a háború, és meneküljön mindenki. Ez volt 1916. augusztus 28-án. Én a kaszálást abbahagytam és hazamentem, odahaza nagy volt a felfordulás. A géptulajdonos Nika Mihály lejött, hogy valahogy segítsék a cséplőgépet az asztagok közül kihúzatni. A gépész visszajött az ökrökkel, a gépeket elrendeztük. És én hazamentem édesanyámékhoz. Édesanyám sírt, én vigasztaltam: édesanyám, ne sírjanak, maradjanak idehaza, ne meneküljenek el. Én katona vagyok, nekem menni kell. Nem maradunk, mindenki készül, mi is megyünk. Nem volt mit csinálni, délután elindultunk. Akkor éjjel megháltunk az oltszemi réten, a nagy szekértáborral, másnap átmentünk a Hatodon a nagybaconi úgynevezett Méheskertbe. Az úton nem lehetett továbbmenni. A falunak több mint fele visszatért. Mi, akik katonák voltunk, féltünk, nehogy fogságba essünk, de azért a szekereket mégis hazakísértük. A román katonák már megjárták a falut, de ki is mentek, a falu üres volt.

Voltunk vagy tizenketten otthon, névleg Dimény János, Dimény András, Nika Mihály, Nika József, Szász Domokos, Szász Antal, Módi András, Veres Gyula, Veres László, Dombora Márton, Módi Gábor. Ezek közül ma már csak ketten élünk Szász Domokossal. Estefelé indultunk Angyalos felé Benkő Dávid kétlovas szekeren. A román csapatok előőrsei előttünk haladtak el, egy csapat lándzsás lovas Szentgyörgy felé haladt, egy másik, szintén lovas csapat Besenyőtől Angyalos felé haladt. Megvártuk, amíg elhaladtak, aztán utánuk mi is indultunk, Angyalos, Gidófalva, Kőröspatak volt az útirány. Kőröspatakon megháltunk, reggel korán a Vadason keresztül Középjátára

mentünk. Innen Miklósvárra, ahol megháltunk. Másnap aztán több falun keresztül Homoród-Kőhalomba értünk. Itt már nagyon sok osztrák és német csapat volt, akik készültek a románok előnyomulását megállítani. Pár napot időztünk itt, mert nagyon nehezen lehetett vonatot kapni, s itt még újabb komollóiakkal találkoztunk, úgyhogy felszaporodtunk 18-ra. Már az ennivalónk is fogyott, ezért vásároltunk egy kis bivalybornyút és egy kecskegidát, ami a menekülőknek csak teher volt, így olcsón kaptuk. Egy szász embertől kaptunk egy nagy rézüstöt, ebben készítettünk tokányt pityókával. Miután vonatot kaptunk, Budapestig meg sem álltunk. Budapestre mikor megérkeztünk a Keleti pályaudvarra, várt a Menekültügyi Hivatal. A Murányi utcában egy leányiskolában helyeztek el. Itt kaptunk valami segílyt, és azt a felhívást, hogy mindazon férfiak, akiknek valamilyen felmentésük van, vonuljanak be az illetékes csapattestükhöz. Mi még pár napig csavarogtunk, aztán a katonarendőrség nyomására elutaztunk Prágába. Itt, Prágában, amikor megérkeztünk, annyi volt a mindenfelől bevonult katona, hogy a József kaszárnyában még az udvaron sem volt hely. Másnap aztán egy 1000 emberből álló marsbatalion, azaz menetzászlóalj indult az olasz frontra, s így hely ürült a részünkre is. Kezdték beosztani, kit ide, kit oda. A géppuskaféléket külön állították. Azt beszélték, hogy valamelyik hadianyaggyárba viszik őket Bécsbe. Már-már én is oda akartam állni, hiszen ezek között volt Nika Mihály, Nika József és Szász Domokos is. Ekkor megláttam az udvaron az én főhadnagy uramat. Mikor meglátott, megölelt, mint rendesen, s megkérdezte: Mi az, Diményke, maga itt van? Aztán elmondtam mindent. Hát Diményke, én itt géppuskászad-parancsnok vagyok, kérezzék hozzám. Köszönöm, főhadnagy úr, feleltem. Végtelenül boldog voltam. Domokoséknak megmondtam, hogy nekem nem kell semmilyen hadianyaggyár. Szívesen megyek én a pokolba is, csak az én főhadnagyomat láthassam. Hiszen tudjátok, hogy ki nekem Zalczer főhadnagy úr!

Azután kiderült, hogy Domokosékat sem vitték hadianyaggyárba, hanem egy aknavető tanfolyamra Sigendorfba, onnan az olasz frontra. A mi géppuskás századunk is olyan volt. Volt benne néhány kiképző altiszt, de a legtöbben kiképezni valók voltunk. Egy embernek a kiképzése hat hétig tartott, ezért sokan jelentkeztek géppuskás kiképzésre, mert úgy gondolták, hogy amíg tart a kiképzés, addig nem viszik

ki őket a frontra. Ekkor, 1916-ban a katonák élelmezése még tűrhető volt. Napjára kaptunk fél komisz kenyeret.

Prága nagyon szép város. Közepin folyik el a Moldva folyó. Nagyon szép a Moldván a Szentek hídjá, meg aztán a városban a Szentek temploma. E templomban van egy nagy harang. A harangnak a peremén 12 apostol. Minden apostol kezében van egy kalapács. Mikor például 1 az óra, előáll egy apostol, felemeli a kalapácsot, és egyet nagyot üt a harangra. A harangszó tiszta időben messze elhallatszik. Amikor 12 az óra, a harang körbefordul, s szerre jön minden apostol, s ráüt a harangra.

Nekem a kiképzés a főhadnagy úr jóvoltából 10 hétig tartott. Ekkor egy szakaszt állítottak össze, amelynek az lett volna a hivatása, hogy a harctéren, a front megett a frontról hátravezényelt katonákat kiképezze géppuskásoknak. Ennek a szakasznak Ausbildungzug volt a neve. Parancsnokunk egy Bojom nevű, brassói származású főhadnagy lett. Ez a szakasz olyan rokkant emberekből volt összeállítva. Én is vesebajos voltam, persze csak a Zalczer főhadnagy jóvoltából. Szabó főhadnagy orvos úr minősített annak.

Aztán 1916. december elején búcsút vettünk Prágától, és indultunk Doberdó felé víg muzsikaszóval, mert Csúz nevű őrmesterünk nagyon szépen tudott hegedülni, dacára a tüdőbajának. E szakaszban egyébként sok közelfalusi ember volt, így László Géza szentgyörgyi, Keresztes Lajos lécfalvi, Darabont nevű magyarósi, akik még ma is élnek, és sokan mások, de azok már nem élnek. Három napi utazás után megérkeztünk Lipiczára. Ez nevezetes hely volt, mert Ferencz József császárnak itt volt egy híres lótenyészet, ahol a híres lipiczai lófajtát tenyésztették. Különben itt még decemberben is szabadon nyílt a rózsa, és az egész helységet babérrerdő vette körül, de itt ismerkedtem aztán meg a Bóra nevű széllel, amelyikhez képest a Nemere semmise. Egy éjjel azt hittük, hogy barakkostól együtt elvisz. A frontról hátravezényeltek vagy 200 embert, köztük a komollói Dombora Mártont is, és megkezdtük a kiképzést. Én vagy két hét múlva gyakorlatozás közben elestem, és úgy megütöttem az oldalamat, hogy két nap múlva Szeannára vittek a kórházba 40 fokos lázzal, ahol megoperáltak, és 3 nap múlva Laibachba vittek. Itt megvizsgált egy cseh orvos, nagyon jó ember volt, a sebemet újrakötözte és azt mondta: trebe dobre menász klájne magyar. Én a helyzettel nagyon meg voltam elégedve, de csak

10 napig tartott. A laibachi kórházban sok olyan dolgot ismertem meg, amiről addig halvány fogalmam sem volt. Abban a kórteremben, ahol én is voltam, voltunk vagy 20-an, ezeknek nagy része szimuláns volt, azon jártak, hogy a sebeik ne gyógyuljanak. Volt olyan, aki éjjel saját maga alá vizelt, meg olyan is, amelyik a végbelin lévő sebet valamivel kente, hogy ne gyógyuljon. Már engemet is kezdtek megtanítani a szimulálásra, de szerencsém volt, és elvittek Varasdra. A varasdi kórházban sok könyvet olvastam, mert volt egy fiatal apáca, ki könyvekkel ellátott, de úgy éheztünk, mint a kutyák. Szerencsére volt a kórházban egy Varasdhoz közeli faluból származó horvát katona, akivel többször hazaszöktünk, ott jól éltünk, és visszafelé még fel is pakoltak. Itt is voltam vagy négy hétig, ekkor már nem voltam beteg. Egy éjjel riadóztattak, és azt mondták, hogy vissza a frontra. Én azt nemigen hittem, mert jó, hogy én nem voltam beteg, de láttam, hogy milyen sok gyenge ember van. Aztán amikor a vonat észak felé indult el, mindjárt tudtuk, hogy valamelyik másik kórházba visznek el. Estére már meg is érkeztünk Kőszegre, ahol a vasút mellett egy hatalmas, barakkokból álló kórház volt. Itt vagy negyvenünket elhelyeztek egy barakkban. Én reggel kezdtem tanulmányozni a helyzetet, mert beteg nem voltam, csak éhes. Azt tapasztaltam, hogy ebben a kórházban csak női alkalmazottak vannak, azok takarítanak, ők hordják szét az ételeket a betegeknek a barakkokba. Katona csak néhány őrmester van valami őrséggel. Reggelire kávé kaptunk egy kis kenyérral. Én azt megettem, az ágyamat rendbe raktam, felöltöztem és elindultam széjjelnézni, hogy vannak-e ismerősök. Járkálás közben a konyha előtt haladtam el, és olyan jó szag csapta meg az orromat, hogy megálltam és benyitottam. Látom, hogy vagy négy asszony sürgölődik. Illedelmesen köszöntem, ők fogadták és azt kérdezték: mi tetszik, vitéz úr? Hát legjobban az tetszene, ha ma délben jóllakhatnám, mondom én. Az asszonyok pisolyogtak és azt kérdezték: krumplit tudna-e hámozni? Hogyne tudnék. Azonnal neki is fogtam, és hántottam a pityókát, és amit mondtak, mindent segítettem. Aztán délben rendes ebédet kaptam. Ebéd után is segítettem, amit lehetett, aztán este a vacsorát széthordani. Vacsora után megint jártam a barakkokat földieket keresni. Háromszékit nem kaptam senkit, hanem találtam egy somogyi gyereket, megtudtam tőle, hogy ő is a kettesekhez tartozik, és megkötöttem vele a barátságot. Másnap már ketten hántottuk a pityókát a konyhán.

Harmadik nap is hántottuk, amikor betoppan a konyhára egy őrmester. Ti mit kerestek itt, kérdezte? Mi, őrmester úr, nem keresünk semmit, hanem csak krumplit hámozunk, segítünk az asszonyoknak. Hát ti nem vagytok betegek? Nem, őrmester úr, alázatosan jelentem, én már három napja nem vagyok beteg, s a kollegám pedig két napja. Ha nem betegek, jöjjenek velem, egy kis dolgom van magukkal. Parancsára, őrmester úr, feleltem neki. Figyeljetek rám, nekem rátok szükségem van, ma este egyet s mást ki kellene szállítani innen a lakásomra. Gyere, mondja nekem, megmutatom, hogy hol kell kimenni, és a városban melyik házban kell letenni, s ha ezt ügyesen csinálják, nagyon sokáig hámozhatják a krumplit. Nyugodt lehet, őrmester úr. Aztán este, szürkületben úgy 15-15 kilónyi szajrét kiszállítottunk az őrmester lakására. Nem volt nehéz, egy réten mentünk át, nem kellett félni semmitől. Aztán mikor a szajrét átadtuk, az őrmesterné asszony mindig megkínált valamivel, a legtöbbször itallal, így aztán Kőszegen nagyon jól telt.

1917. április közepe lehetett, amikor egy reggel vittük a betegeknek a reggelit. Az egész kórházban meglepetésszerű nagyvizit volt. Mikor a reggelivel beléptünk abba a barakkba, ahol mi is aludtunk a bajtársammal, akit Molnár Jánosnak hívtak, éppen ott volt a vizsgálat. Egy orvos őrnagy tartotta a vizsgálatot, de ott volt az őrmester is, a miénk. Ahogy beléptünk a terembe, az őrnagy azonnal meglátott és ránk kiáltott: Jertek ide, te mi vagy – mondta nekem. Én meg voltam ijedve, és azt feleltem beteg vagyok. Ha beteg vagy, miért nem döglesz az ágyadban? Én erre már rendbejöttem, és bátran azt feleltem, azért nem döglöm, mert nem vagyok dögleni való. Az őrnagy erre ordítani kezdett, a szemei ki voltak dülledve. Vetkezzél le, hogy vizsgáljalak meg. A bal oldalomon, a szívem fölött vagyok megoperálva főtörzs orvos úr, alázatosan jelentem. Jóformán oda sem nézett, elordította magát: ferflukter svájneráj bágázs, fordulj meg, hogy rúgjalak seggbe! Engem erre a méreg elöntött, mert őszintén írom, velem így még a tiszték részéről senki nem beszélt. Ahogy megfordultam, fél szemmel hátrafelé néztem, s mikor hozzám rúgott, előreszóktam, s így ő a levegőbe rúgva az egyensúlyát elveszítette, s egy ágynak nekiesett. A többit már nehéz leírni. A kórteremben az összes beteg elkezdett kacagni. Az őrnagy orvos úr valósággal üvöltözött, hogy fogjanak meg. Én pedig nem akartam megállni. Nekem a betegek részéről jött

kacagás, mintha biztatás lett volna. Nem álltam meg, átszökdöstem az ágyban lévő betegeket. Tudja a Jóisten, mi volt velem, nem félttem. Kergettek: az őrnagy orvos, az őrmester, két jó kemény apáca. Aztán a nagy bögésre még a szomszéd kórteremből is jöttek, végül mégis lefogtak, az őrnagy belém rugdosott, de erre én kezdtem el ordítani úgy, hogy az ordításomra az őrnagy szépen szólt, én elhallgattam, aztán az őrmester és két katona elkísértek, s egy sötét fülkébe bezártak.

Itt ültem estig. Rettenetesen el voltam keseredve, mert nagyon fájt nekem, hogy ezt a megalázást egy orvos őrnagy részéről kellett elszenvedjem. Este úgy hét óra tájban jött az őrmester hozzám, vigasztalt. Elvezetett a konyhára, jól vacsoráltam. Ott volt Molnár János is, s mindenki szomorú volt, úgyhogy én kellett megvigasztaljam az egészet.

Aztán másnap megkaptuk a nyílt parancsot Prágába. Elbúcsúztunk minden ismerősünktől, és útra keltünk Prága felé.

(Folytatás a következő lapszámban.)

*Köpeny (Giotto után), No 508., 2016
(70 x 50 cm, szén, préselt szén, papír)*

Zsidó Ferenc

KÉTSÉGBEESETT NYUGODTSÁG

A posztmodern próza szekvenciális építkezésmódjának szép és befogadható megvalósulása Kukorelly új regénye:¹ a számozott mondatok egyszerre keltik a töredékesség és befejezhetetlenség érzetét, ugyanakkor keretben tartják az áradó, előhívásos, emlékidézős elbeszélést.

Kukorelly számára szemmel láthatóan nem kihívás egy történet lineáris/metonimikus elbeszélése, ugyanakkor talán alkatilag is inkább a tudatfolyam típusú narrációra predestinált. E témát vélhetően nem is lehetett volna másként megfogni, hiszen alulnézetből, élettörténetek perspektívájából vizsgálja a kommunizmust, vagyis nem egyetlen nagy narratíva van, hanem sok kis kaleidoszkopikus töredék.

A salátabár típusú történetmesélés lényege, hogy ugyanannak a történethalmaznak más-más szeletét villantja fel epizódokként, laza utaláshálóba fogva őket. Ez a fajta narráció az olvasótól nagyfokú figyelmet és fegyelmet igényel – a jutalom azonban nem marad el.

Kukorelly regénye jól kifundált, szellemes-csavaros. Az ilyen típusú könyvek veszélye az, hogy kifáradnak – tapasztaltunk már ilyent. Egy picit a Kukorellyével is ez történik, de nem annyira, mint néhány hasonló manírban írt „sorstársával”.

A cím az orosz műveltséggel rendelkezők (mondjuk a szerző korosztálya) számára evidencia, mások (a fiatalabbak) számára talán talány, amit természetesen a mű felold. Nem másról van szó, mint a Szovjet Szocialista Köztársaság orosz betűszójának magyar fonetika szerint való kiejtéséről: a magyarítás gesztusával a szerző máris megfoghatóvá teszi, megszelídíti a „démont”.

Önéletrajzi jellegű könyv (is) a CéCéCéPé, ennek ellenére – vagy épp ezért – nagyon komplex, többféle szövegtípus és regiszter, többféle világ és sokféle tapasztalati anyag ötvözete. Tehát nem egyszerű könyv – de hát ki számított Kukorellytől egyszerű könyvre? Valószínűleg azzal

---

1 Kukorelly Endre: *CéCéCéPé, avagy lassúdad haladás a kommunizmus felé*. Budapest, 2019, Kalligram Kiadó.

sem tódítunk nagyot, ha azt állítjuk, eddigi munkásságának szintézise.

A főszereplő (K), aki akár a szerző alteregója is lehetne (K = Kukorelly?), a narrátor retrospektív módon meséli a történeteket a jelen perspektívájából. Mindenfajta kommunizmusról beszél, nem csupán a magyarról: mivel (K) többször megfordult (Kelet-)Németországban (először cserediákként, aztán turistaként, íróként), van alkalma megvizsgálni a különféle kommunizmusok működését. Amint megállapítja, a kelet-németek kóros önbizalomhiányban szenvednek, és nem is annyira a kommunizmus, hanem a szétszakítottság skizofréniája miatt. (Apropó: mi itt Romániában egy lényeges szempontból másfajta kommunizmust tapasztaltunk meg, mint amiről Kukorelly ír. A romániai a nélkülözés kommunizmusa volt, a magyarországi a minimjölété. Például nem hiányoztak az alap háztartási cikkek, amelyek itt Romániában igen. És lehetett szidni a rendszert, Romániában totális kuss volt.)

A szerző nem ideológiaként, szellemi értekezések mentén próbálja megragadni a kommunizmust, hanem életrészletek, hangulatok, jellegzetes helyek, tárgyak, ízek mentén. Ez a könyv legfőbb újdonsága, e nyelvileg is játékos képesség: „Volt a kommunizmusban egyfajta világossárga, ízetlen, trappistának nevezett sajt. De nem az volt, a legkevésbé sem trappista, és lehet, hogy még a neve sem volt trappista. Ilyen a kommunizmus. Nem ilyen, hanem ez, és passz.” Képeket is kapunk, szimbolikusan is érthető képeket: a leggroteszkebb az, amikor a kirakatba a palackok, konzervek közé kikerül az „Éljen május egy” felirat. Kirakatkommunizmus.

A könyv egyébként keveset beszél tételelesen a kommunizmusról, talán kevesebbet, mint azt a cím alapján várnánk, de lényegében, közvetett módon minden arról szól: a főszereplő élete, a mellékgfigurák felvillanott sorsa, mind a kommunizmus miatt olyan, amilyen.

Szó sincs azonban mártírságról: a narrátor nem a kiszolgáltatottságra, megszenvedettségre, megalázottságra helyezi a hangsúlyt, hanem játék, ironia vagy éppen nyugodt, megbocsátó tudomásulvétel révén felülemelkedik ezeken a hendikepeken, így inkább a főszereplő egykedvű kontemplációja, egészséges életszemlélete adja meg az alaptónust: „Kommunizmus van, ez (K) számára leginkább a csütörtöki bridzspartik előtti családi beszélgetésekből derült ki. Vagyis épp az, hogy

semmi nem derült ki igazából. Nem pont kommunizmus, de lassú haladás a kommunizmus felé.”

A CécéCéPé részben Budapest-regény is, színes, plasztikus leírást kapunk a város különböző utcáiról, tereiről: „(K)-ék zsidóházban laktak. Háromemeletes bérház a Szondy és a Rózsa sarkán, közelebb a Körúthoz, mint a Ligethez...” Ez a bérház kicsiben leképezi Budapest multikulturális, társadalmilag rétegzett valóságát. Az elbeszélő érzékelteti, milyen szellemi kihívás egy gyermeknek megismerni az uralkodó dichotómiákat: a felnőtt világ csak feketét lát vagy fehéret, a gyermek érzékeli az árnyalatokat, ugyanakkor a felnőttek részéről jövő nyomást is, hogy csak végletekben gondolkodhat: „(K)-nak fogalma sem volt arról, mi az, hogy zsidó. Vagy proli. Komcsik”; „Aki nem komcsi, az náci.” Hamarosán azt is el kell fogadnia, hogy ők inkább reakciónak számítanak, bár nem érti, miért, csak azt fogja fel, hogy akinek az apja katonatiszt volt 1945 előtt, az csakis reakciós lehet. A regény visszatérő motívuma, hogy a főszereplő ebben a végletekre hangolt világban nehezen igazodik el, folyamatosan információdeficitben van. Ezt azonban nem drámai, inkább humoros passzusokban adja tudtunkra: „(K) sokáig nem igazán tudta, mi a menstruálás. Meg a dinsztelés. Igazából sosem jött rá, mi a dinsztelés.”

Az, hogy (K) valójában a narrátor alteregója, az alkotás folyamatára vonatkozó, abból kifelé beszélő, önreflexív kijelentésekből állapíthatjuk meg. Ezek a szövegrészek az emlékezés és alkotás folyamatát, annak törvényszerűségeit járják körül: „majd még mindjárt folytatom, de az azért érdekes, hogy miért jutott eszembe”. Reflexióiban sommázza munkáját is: „Valahány, aránylag nyugodtra sikerült magyar mondat. Kétségbeesésükben sikerültek így.” Vagyis ott tartunk, amire az előbb utaltam, hogy nincs dráma, pedig lehetne.

A könyv egy fragmentáltan adagolt családtörténet is, például felvilantja a felmenők életének főbb mozzanatait, hogy „(K) összes dédszülője a Trianon utáni Magyarország határán kívül született”, hogy az anyai nagyszülők német eredetűek. Fontos figura az apa, a ludovikás tiszt, aki az 1944-es orosz betörés során megsebesül, és lényét, lényegét tekintve katona marad, hiába lett a háború után banki tisztviselő. „(K) valahogy ráveszi az apját, hogy írjon ezekről a dolgokról”, születnek naplótöredékek, de – utal rá a narrátor – ezek nem igazán sikerültek. A trauma még nem tesz senkit íróvá, vonhatjuk

le a következtetést. Az elbeszélés idejében az apa már halott: „Igen, szokott az apjára gondolni. Elég sokat, bár, ugye, mi az elég.” Aztán már a saját katonakalandok sorjáznak, de az apjához képest ezek már szinte anekdoták, a katonásdi mímelése; a beavatásjelleg, a felnőtté válás élménye azonban megmarad, mert azért itt is van árnyoldal, öngyilkosság stb.

A könyv másik motívuma a foci, akár úgy is, mint a szabadság, önmegvalósítás lehetősége. (K) egy ideig nagy reménységnek számított, tagja volt a Fradi utánpótláscsapatának, aztán nem lett belőle profi, de a labdarúgás szeretete megmaradt benne. (Kukorelly *Pálya, avagy nyugi, Dagi, nem csak a foci van a világon* című könyve óta tudjuk, hogy a foci olyan metafora, amivel mindent – is – le lehet írni.)

Amint említettem, a különböző történeteszólamok párhuzamosan futó, számozott (apropó Esterházy!) fragmentumokként jelennek meg, bővülnek, kiegészülnek, újraértelmeződnek. Ezeket a narrátor még megfejeleli egy rend görög mitológiai epizóddal, amelyek más dimenzióba emelik, metaforikussá teszik az alaptörténetet is. Megjegyzendő, hogy a végén a szövegek szintjén is összemosódik a görög mese és a magyar hétköznapi, ezzel a gesztussal a narrátor mitikus tartományba emeli a kommunizmus egykori valóságát.

Kukorelly életeket ír át irodalommal, de – amint erre egy narrátori önreflexióban utal – az élet már önmagában is irodalom: „»Visszakozz! Ez a visszakozz volt a leggyakoribb vezényszó«, ezt a mondatot Ottlik hangján hallom.”

Ír az ávosokról és a besúgókról is, de nem fősodorban, szinte csak mellékesen említve meg, mint szükséges rosszat; nyomokban (K) író voltára való utalásokat is találunk: „irodalmi kört alapítanak, ez nem volt szokás, mert – miért is? *Mert kommunizmus volt.*”

A könyv egyik cezúrája az 1956-os forradalom, melyet a főszereplő gyermekként élt át, melyet követően „százazrek mentek el az országból, (K) és családja nem.” Pedig megvolt a nyugat-németországi áttelepedés forgatókönyve.

A szerelem, az erotika végig jelen van, hol finom utalásokban, hol vaskos kifejezésekben, például: „Édes szerelmem, te geciszopó.”

A főszereplő párkapcsolatilag instabil helyzetben van, egy ideig egy hamburgi lány a kedvese, aki a sorkatonaság idején szakít vele. ((C)) ennek ellenére életének fontos állomása, a különböző világok megis-

merésének lehetőségét is jelenti számára. Érdekes nemzetkarakterológiai következtetést fogalmaz meg: „a magyarok mulatságosan szenvedélyesek”.

Az alig kirajzolódó pályáiv itt megtörni látszik: „Leszerelt, nincs állása, nem vették föl, nincs barátnője”, világfájdalom helyett mégis van erő az újrakezdésre (lassúdad haladással a végkifejlet felé): beindulnak az írói dolgok, németországi ösztöndíj stb.

A könyv nagyjából ott szűnik meg (amúgy nyitott marad), hogy a kommunizmusnak vége, szervezik az első demokratikus választásokat, de az emlékek csak tolnak, a jóleső megkönnyebbülés nosztalgiával elegyedik, és hiába áll be egy új valóság, annak a réginek a lenyomata örök.

A főszereplő azzal a tudattal éli meg kevés fix ponttal rendelkező, átmenetiségre berendezett életét, hogy ő az örök kívülálló. Például – a kommunizmus szempontjából – „osztályidegen.” Ez azonban páncél is számára: segít kibírni, elviselni. (K)-t nem töri meg a kommunizmus, leperog róla. Olyan közegben nőtt fel, ahol a komcsizás, prolizás, „családiás szaloncsidózás” mindennapos volt, ebben kellett megtalálnia saját identitását, amely mindennek az ötvözete és mindennek a tagadása.

A narrátor egy helyütt tételesen kifejti, miért kell elbeszélnie ezt a kommunista múltat: „Kezdem elfelejteni, ami volt. Le kell írnom, hogy eszembe jusson.” Az időérzet szubjektív (az efféle ismétlődő kijelentések, hogy „már nem élnek”, „meghalt” azonban igencsak objektívvé teszik!); az időbeli távolság a jelenség(ek)et lassan kuriózumkategóriába sorolja: „Nagyjából minden minimum húsz évvel ezelőtt volt, ezt (K) sokszor érzi így. Húsz, negyven, tegnap.”

Kukorelly olykor kis huncutkodásokat művel, például ironikus, játékos kiszólásokat olvashatunk a 21. századi próza olvashatóságára, értelmezhetőségére nézve, például nem kell mindig metaforikus, másodlagos jelentést keresni egyszerű leírások mögött: „Kiszed néhány odaszáradt sárdarabkát a pedálok alól, lekapargatja, a csatornanyílásba dobja. Ez nem a halálról szól. Hanem arról, hogy csak úgy kikaparta onnan a megszáradt sarat.” Igazából az ilyenekért szeretem Kukorelly könyvét: nem annyira a témáért, hanem azért, ahogy meg van írva. Komolyan, de könnyedén. Nyugodtan. Kétségbeesetten nyugodtan. Ahogy a kommunizmusról írni lehet.

Biró Mónika-Anita

„MINTHA MEGREKEDTEM VOLNA
EGY ELNYÚJTOTT PILLANATBAN”

Képzeljük el, amint egy barátságos, meleg szoba padlójára helyezett puha szőnyegen ülünk egy komorabb, fájdalmasabb múlt darabkáival körülvéve. Némelyikük már túl homályos, van, amelyiket már mi magunk sem tudjuk kiolvasni, s akad olyan is, amelynek a megvizsgálása túlságosan fájdalmas lenne, így érintetlenül hagyjuk. Nem vagyunk egyedül. A családból mindenki itt van, s ki-ki a saját darabkáira mered. Nem látjuk, nem halljuk egymást, csak egy külső szem pásztázza folyton a szobát, meg-megállva a család tagjain, s azt vetítve ki a világ számára, amit éppen a fókuszban lévő gondol, érez. Igyekszünk egyenként értelmezni, újra átélni az emlékeket, hogy aztán a megfelelő darabkákat egymás mellé helyezve összerakhassuk múltunk mozaikképét a jövőnk számára, de mintha csak egy nyirkos és sötét labirintusban járkálnánk, ahol már régen elveszítettük az idő és a tér bármilyen érzékelési lehetőségét. Már csak az a kérdés maradt hátra, hogy ki is van itt jelen valójában.

Körülbelül ilyen érzés volt Balázs K. Attila kötetét¹ olvasni: emberi derű és ború közt egyensúlyozhatunk, ám mégis inkább az utóbbihoz kerülünk lépésenként közelebb. A *Homokóriás* novellái kapcsolatban állnak egymással, füzéret alkotnak, amelyben egy háromgyerekes család széthullásának lehetünk szemtanúi vagy sokkal inkább megtapasztalói, túlélői. Ugyan egy viszonylag rövidebb könyvről van szó (a 20 novella mindössze 100 oldalban van elbeszélve), mégis több napba telt, míg elolvastam a teljes kötetet. A szövegek nagyon tömörek, információ- és ingergazdagok. Rengeteg érzelmet, gondolatot képesek ébreszteni olvasás közben úgy, hogy közben az érzékelés akár több különböző területére is hatnak.

A novellákat a széthullott család narratívája fogja egybe: mindegyik valamilyen módon az ehhez köthető tapasztalatokat, emlékeket, érzel-

---

1 Balázs K. Attila: *Homokóriás*. Kolozsvár-Budapest, 2019, Erdélyi Híradó Kiadó - Fiatal Írók Szövetsége.

meket beszéli el. Az alapszituáció szerint az egyre elmérgesedő, konfliktusokkal teli együttélésből a feleség lép ki, magával vive a gyerekeket. A történetek különböző idősíkokban, helyszíneken zajlanak, illetve a novellák elbeszélői is folyton változnak. Továbbá nem csak az elbeszélők személye, hanem az elbeszélői pozíciók is váltakoznak: teljesen külső nézőpontból, de akár az apa megszemélyesített kutyájának szemszögéből is láthatjuk a történéseket, a viszonyokat. Ezek különböző perspektívákat hoznak létre, s a családdal történtek, a közös és az egyéni sorsok, az érzelmek és az emlékek értelmezésére tesznek kísérletet. A kötet során azonban nem jutunk el egyetlen lezárt és érvényes értelmezési kerethez sem, csupán variációkat sorakoztathatunk fel a családtagok nézőpontjai, gondolat- és érzélemlévilága alapján. A novellák nem függenek szorosan egymástól, ám némelyikük esetében előfordul, hogy visszautalnak egy-egy korábbi szöveg valamely elemére. Ezzel egyrészt létrehozzák a kapcsolódási pontokat, másrészt segítenek a mozaikdarabkákra emlékeztető történetek logikai és időrendi elrendezésében, így a kötetben haladva egyre letisztultabbá válik a család története (de sohasem teljesen).

A 20 novella közül kevés olyant tudnék kiemelni, amely a történet-elbeszélés hagyományos, lineáris mintáját követné. A szövegek nagyobb hányada a különböző emlékeket, a múlt eseményeit mutatja be szimbolikus elemekkel, metaforikus képekkel, mitológiai utalásokkal. A leírtak sok esetben inkább mint kivetített képek érzékelhetők: az egyes pillanatok kimerevített képei, illetve képzeleti váltják egymást. Egy lepke életciklusától vagy az élő szervezet fiziológiájának anatómiailag pontos és részletes leírásától (legyen az pók, szarvas vagy éppen egy ember) egy fényképen vagy éppen egy sajtállon át egészen a ház alatti titkos labirintusig juthatunk. Mindezekben az a közös, hogy az egyének belső világának kivetüléseit jelenítik meg: a bensőben dúló harcokat, a személyközi konfliktusokat, a tanácsstalanságot, a meg nem értett érzéseket és emlékeket.

A kötet első novellája a még egységesnek mutatkozó családot írja le külső szemszögéből, de az apa alakja már itt is elszigetelődik a család többi tagjától. A bevezető novella nem ad különösebb támpontokat, érzékelteti, hogy valami nincsen rendben, ugyanakkor maga az elbeszélő eltávolodásra sarkallja az olvasót: térben ettől a rideg családi háztól, s egy másik szinten a benne lappangó konfliktusoktól, a

családtól. Az utolsó novella különös módon zárja a füzért, nem mutat egyértelműen kivezető utat a szétszakadt család helyzetéből, önnön labirintusukból. A 35-ös *cella* története allegorikusan rajzolja meg a halálba vezető abszolút elszigetelődést, a csapdába esés és a céltalan bolyongás állapotát. A novella zárása egyben a kötet zárásaként is értelmezhető. Az élni akarást, a végeláthatatlan labirintusból kivezető út keresésének aktusát, sőt állapotát villantja fel, ami ugyanakkor önerőből nem sikerülhet, valakinek segítenie kell benne, ha egyáltalán valaki rászánja magát az ismeretlen sötétség feltérképezésére, hogy rátaláljon az ottrekedtekre: „Odakint nyár van, a tenger felől langyos szél fújdogál a délutánban. Vajon mennyi időbe fog telni, míg ránk találnak? Ha valakik egyáltalán eljátszanak a lehetőséggel, és rászánják magukat, hogy kibogozzák a föld alatt szaladó alagutak végtelen labirintusát.”

A *Pillanat* című novella útkeresési története egyrészt rossz álomként hat, mikor reménytelenül keressük a kiutat saját életünk labirintusából, másrészt a szövegben elbeszélte történet elemeit leginkább a mágikus realizmus jegyeinek segítségével tudom jellemezni, amelyben a labirintusba esett elbeszélő-szereplő elveszíti az idő- és térbeli tájékozódás képességét, megszűnik a külvilág, s ahonnan a kijutás szimbolikus, az életében bekövetkező visszavonhatatlan változást vetíti elő. Az apa szemszögét bemutató novella saját olvasatom alapján a kötet egészére érvényes kontextust nyújt a család egymástól való elszakadásának fényében. Ehhez a sötét és ismeretlen világhoz tartozik a *Lény* című novella szörnye is, amit mintha maga a család hívna világra önnön konfliktusaik, elfojtásaik révén. A lény mint vízió maga testesíti meg a családban uralkodó feszültséget, annak kivetülésévé válik. Csapda, sötét járat, *cella*, régi borospince, régi ház, lezárt varrodoboz... Ezek mind az érzelmek kibogozhatatlan hálóját, a viszonyok és az egyéni identitás labirintusait jelölik: „mert mi is látszódnak, végül mire is kellene figyelned, ami idegen és gyűlöletes, a szeretet és törődés tökéletes csapdjából?”

Balázs K. Attila novellái erősen építenek a képiségre, s így intenzívebb módon képesek hatni az olvasóra. Több novella különböző vizuális médiumokat, illetve művészeti ágakat is megidéz. Ilyen szöveg az *Egy sárguló fénykép*, amely a nagymamáról készült régi fényképet írja le, és a kép készítésének feltételezett körülményeit, az asszony igazi

valóját, magát a jelenséget igyekszik kitapogatni: „A tekintet is kissé jobbra, mögéd néz, és ha sokáig bámulod, az is szinte biztos, hogy nincs fényképész, nincs stúdió, nincs föld, nincs ég, nincsenek hegyek, szelek, istenek, csak egy magabiztos, sziporkázó nő van. Egyedül van a fényekkel, s a képkereten kívül mindenhol a talán még örvénylő, magatehetetlen világ. A szemek mögött készülő vihar magjában vajon összeáll-e valaha a homokóriás?” A *Csendélet* szövegben illusztrálja a birsalmasajtokat az üvegtálon, mintha egy valós csendéletet látnánk magunk előtt, vagy akár egy arról írt ekphrasziszt olvasnánk. Ugyanakkor az *Idegenben* az öngyilkosságot tehetetlenül követő lencse mögötti tekintet is kapcsolatot épít a fénykép vagy akár a mozgókép médiumaival is, ahol a lencse és maga a készülék átjárhatatlan határt képez a megörökített és a megörökítő között. További szövegek esetében is jól érzékelhető ez a fajta (meg)írott vizualitás. A szövegek számos eleme leginkább az impresszionista stílusra jellemző jegyekkel írható le, hiszen a novellák benyomásokat, a pillanatban kimerevített érzékelést, emlékképeket tárnak fel és beszélnek el. Valóság és fikció, emlék és (jelen)valóság finoman simul egymásba, elegyednek, eltűnnek különbségeik, azonban mindannyian ugyanazt a fájdalmat, bizonytalanságot és érthetlenséget hordozzák magukban.

A novellák szövege mondhatni „gazdag”, jól és tudatosan szerkesztett, ám a tömörsége okán néha nehézkessé válhat az olvasás. Mindez nem megy a szöveg minőségének kárára, de a novellák befogadását nehezebbé teszi, ami ugyanakkor nem jelenti azt, hogy ne érné meg olvasni őket, sőt. A elbeszéléseket választékos beszédmód, gazdag szókincs és sokrétű nyelvezet jellemzi. A leírtak sokszor több jelentés- és értelmezési lehetőséggel bírnak, szimbolikusak, jelképesek, s mindközben rendkívül színesek és élénkek.

A *Homokóriás* novellái egy érzelmi-szociális jelenséget tárnak fel és ábrázolnak, amit inkább átérezni lehet, mintsem teljesen megérteni. Elsősorban a kissé tömörebb, nehezebb olvasmányokat is kedvelőknek ajánlom a kötetet, ugyanakkor úgy látom, hogy senkinek nem érdemes elzárkóznia előle. Kevésbé derűs emberi érzelmek labirintusába kalauzolja el olvasóját a kötet, ahol mindenki egyedül marad saját magával, múltjával és gondolataival; variációkat találhat a múlt mozaikjának kiépítésére, értelmezésére, majd saját magának kell kitalálnia ebből a benyomásoktól és emlékektől terhes világból.

Pieldner Judit
SZÁRNYBONTÁS

Mi az, ami a leginkább megfogott Czilli Aranka első kötetében,¹ és magánál tartott a kötettel való első találkozástól e recenzió megírásának pillanatáig? Három szóban foglalom össze a választ erre a kérdésre: hang, képek, tartás. Először is közvetlen, őszinte hang: a megszólaló nem erőltet magára szerepeket a költői manír kedvéért, nem akar több vagy más lenni, mint önmaga. Továbbá erős képek: ahogyan váratlan, meglepő módon egymás mellé rendeli a konkrétat és az absztraktot, a pillanatot és a végtelent. És mindez mögött határozott tartás mutatkozik meg: a megszólalásmód hiteles, érezhetően van megéltésgfedezete, súlya van a szavaknak, etikai dimenziója a versekké kristályosodó konzekvenciáknak.

Czilli Aranka magyar–néprajz szakot végzett Kolozsváron: a magyar szak jelenti a választott hivatást – magyartanárnő Kovásznán a Kőrösi Csoma Sándor Líceumban –, a néprajz pedig, bevallása szerint, jelentős mértékben hozzájárult világnézetének a formálódásához. Mezey Katalinnal Sárváron került kapcsolatba a diákirók, diákköltők táborában, ami meghatározó élmény volt számára. A kötet hátlapján Mezey Katalin ajánlását olvashatjuk: „Első verseskönyve is elárulja, hogy noha többnyire szabadverseket ír, jó formakészséggel rendelkezik, dalszerű költemények, gyermekhangra írt versek és rövid, aforizma jellegű írások is születnek keze alatt. Jellemzője az őszinte hang, a leírt események, gondolatok, érzések plasztikus, a humort, öniróniát sem nélkülöző megjelenítése. Egy, az élet mindennapjaiban is jövőt, távlatot igénylő személyiség tükrö ez a kötet.”

A szerző egyszerű címet választott a kötetének: *Nyitott ablak*. Első kötetek esetében gyakran érzékelhető a figyelemfelkeltés szándéka, ami mindenekelőtt egy markáns cím jelez. Czilli Aranka, úgy tűnik, nem akar ennél erősebb címmel kitűnni. A „nyitott ablak” inkább a költői attitűd pozicionálásában segít, önmagát felvállaló, közvetlen megszólalásmódot, egyszerűséget és egyben határozottságot jelez. Ha

---

1 Czilli Aranka: *Nyitott ablak*. Budapest, 2018, Széphalom Könyvműhely.

fellapozzuk a kötetet, olyan sorokat olvashatunk, amelyek ráerősítenek erre a pozícionáltságra: „Létem egyszerű képlet” (*Monológ*), ugyanakkor azt is megsejthetjük, hogy emögött a látszólagos egyszerűség mögött mélységek rejlenek. „Jó nekem!” – hangzik a *pozitív* című vers utolsó sora. Bevallom, szokatlan számomra ez a felvállalt „pozitív” attitűd. Mi kell ahhoz, hogy valaki ki merje jelenteni versben, ilyen egyszerűen: „Jó nekem!”? Ilyen mondatot költészetben csak megéltésgfedezettel lehet kijelenteni, olyan perspektívából, ahonnan a lét egésze megmutatkozik, nyitottan a dolgok állásának megértésére és elfogadására, a halált megvetve: „nem ijeszt a holnap / összes vadászgépe sem / elsvatagosodó réteken / sem talál rám a félelem / a vegyefegyver atombomba / mely reményhegyeket dönthet / hamuhalomba / csak hazugság / mert belátom innen a mélységes eget” (*pozitív*).

De vissza a címhez: az ablaknak a fénnel van dolga. A nyitott ablak pedig kettős irányultságot hordoz: egyrészt rányílik a világra, a külső tér felé való nyitottságot jelenti, másrészt feltárja, megmutatja azt, ami bent van. Átjárási felületet hoz létre, amelyben a külső és a belső, az én és a világ összekapcsolódik. Ez volna a versek terének egyik, horizontális koordinátája, amelyen a kint és a bent értékei helyezkednek el. A külvilág témái, történései, elemei folytonos reflexióra, megálljra kényszerítenek; szereplőitől nem lehet elvonatkoztatni, hiszen nem a külvilág szereplőinek megkerülésével, hanem rajtuk keresztül, általuk születik a vers. Ilyenek például a gyerekek. A gyerekek valamilyen formában – akár téma, akár látásmód, akár a versekben visszatérő játékosság formájában – mindig bekúsznak a képbe, meghatározó módon vannak jelen, a lét körvonalait minduntalan újrarájzolják referenciapontokként.

A kint és bent viszonya jelentősen átértelmeződik az anyaságban. Anyaként megélve a mindennapokat már semmi sem készen kapott, mindenért meg kell küzdeni, hiszen: „Mert elmosom reggel, de összegyűl estére, / kisöpröm este, de visszaszáll reggelre, / megfőzöm délre, mi elfogy estére, / s míg a kagylóból elapad a mosatlan, / épül a szőnyegen az újabb feladat.” (*Asszony-ballada*) Legfőképpen a reflexió idejéért, szellemi szabadságáért, Virginia Woolf gondolatával élve, „saját szobájáért”. De talán éppen a versírás átmeneti magányáért való megküzdés, a reflexióhoz szükséges távolságnak a versben való megtalálása teszi igazán átélhetővé az anyaság idejét, bensőségességét. Az

anyaság feladata nem kevesebb, mint „összefogni és tartani a törékeny világot” – ez Czilli Arankánál nem a pátosz, hanem a játék és az önirónia által kimért térben zajlik (*Asszonyballada*).

Mind az anyaság, mind a versírás a jelen pillanatban való létet, az ottlétet követeli meg: a gyermekektől tanult játékoság hivatott oldani ezt a feszültséget Czilli Aranka anyaság-verseiben, amelyekben a versírás vágya a reflexió terébe penderít, de csak azért, hogy a gondolatok visszaszálljanak, és ismét ott dongjanak a gyermekszoba, a gyermektéma közelében. Ehhez is bátorság kell: a hétköznapok kimerítő boldogságát versbe foglalni. Ehhez az energiát éppen a gyermekek világából, nyelv- és egyben létközeli állapotából lehet meríteni: innen (is) ered a kötet verseinek játékosága. A játék egyik lehetősége a versformákkal való játék. A versforma kötöttséget, a gúzsba kötve táncolás terhét róhatja az alkotóra. Czilli Aranka érezhetően előszere-tettel kísérletezik a versformákkal, számára a haiku, a ballada, a dal, a vizuális költemény a költői mesterség próbáját, a szárnyaló kreativitás szabadságát jelenti.

Ugyancsak a játék lehetősége a megszólalás hangjának a modulálása. A versekben tetten érhető hangvétel skálája tág, a finom humortól az irónián át a szarkazmusig. Czilli Aranka a paródia mestere, a tankönyvekben szereplő költőelődök, a magyar líratörténet alakjai ellenpontoszó, játékos parafrázisok formájában idéződnek fel. Az átköltések mentén kilépünk az oktatás követelményrendszerének merev kereteiből, és a kreativitás felszabadító légterében találjuk magunkat, ahol Czilli Aranka „kiugratja” a költőket a kanonizált megszólalásmódokból, egyben fricskát mutatva a mai (digitális) kornak, a világot jellemző felfordult értékrendnek. Petőfit így parodizálja: „Már hullnak a fáról a száraz tűágak, / már zöldell a szőnyeg a ház közepén, / de látod amottan a cukorkapapírt? / Már angyalhaj takarja el régi ízét. / Még fekszik alatta a laptop doboza, / benne hever a garanciapapír, / de mit sem ér az, ha nincs vele nyugta, / az angyal gondosan eltüntetné azt.” (*Január elején – P. S. reloaded*). József Attilát meg így: „Szundit a szeretet meg a hit, / a türelmes várakozás, / a bizalom már mélyen aluszik, / ébredj fel, nagyra nőtt Balázs!” (*Ébresztő – József Attila nyomán* –). Ez az a pont, ahol talán a leginkább összeér a tanári és a költői pálya: a költő–tanárnak, tanár–költőnek az irodalom történetével való viszonyára is ugyanaz a közvetlenség jellemző, mint ahogyan

a verseiben megszólal. És valahol ez a válasz, ez is válasz arra a kérdésre, hogy hogyan lehet fenntartani a diákokban az irodalom szeretetét: játékkal, humorral, közvetlenséggel.

Mindez azonban nem feltétlenül jelent kizárólag játszi könnyedséget, a gömbölyded játékoság súlyos ráébredésekkel, élet és halál kifürkészhetetlen mélységeivel párosul: „arccal a tegnap felé fordul / és vacog a sötétben a gondolat” (*gondolatok egy CT-vizsgálat előestéjén*). A versek másik, vertikális koordinátáját a fent és a lent viszonya jelöli ki. Czilli Aranka versei nagy léptékkal mérik ki a teret ég és föld között. A lenti, mindennapi, kis dolgok az odafenti nagy dolgokkal vannak kapcsolatban, a véges a végtelennel rezonál. A megszólaló mintegy átbújik a konkrétumok sövénykerítésén, és kitekint a végtelenre. A vallásos motívumok profán kontextusban, személyes vonatkozásban bukkannak fel, és fordítva: a képekben, reflexiókban a személyes szférának nyílik meg egy transzcendens dimenziója. Ahogyan lapozunk előre a kötetben, egyre inkább elmélyülnek a szövegek, a számvetés-, felismerésjelleg kerekedik felül, a mindennapok rutinján túlmutató többletigény fogalmazódik meg: „az élet mégis több, / mint a fogak összeszorítása”. Ebben a kint-bent, fent-lent koordinátarendszerben formálódik, csiszolódik Czilli Aranka költészete.

Erős képekről tettem említést az elején. Lássunk most néhány példát! A versek képi világára az elvont minőségek (idő, holnap, remény) és a konkrét, kézzelfogható, tárgyi világ összekapcsolása jellemző: „rigófüttyöt hajt az ág / és mosolyog a szép langyos / feltámadás / félelem” (*tavas*); „én egyik / te másik szárnya a magánynak” (*kapcsolat*); „ébred a kétely és felfelé kígyózik / a falon a várost körbefonó irigység”; „háromszor kukorékol / a remény az almafa alatt” (*Sziszüphosz*); „Olyan az élet, / mint egy vállunkon átvett / nehéz zsák: / amint a múlt hátunkon / púppá nehezül, / úgy üresedik előttünk a jövő” (*Félúton*). A versek talán leggyakrabban visszaköszönő szimbólumai, többszörös vonatkozásban, a madár és attribútumai: szárnyak, tollak – a szárnytalanság fájdalma, a szárnyalás vágya. A képekre is ugyanaz a moduláció jellemző, mint a hangvételre: apró, finom képek, metaforikus definíciók („nem vagyok több mint / napsütötte levélen / a vékony erezet” [*Monológ*]) ironikus, groteszk víziókkal váltakoznak („műfogso-rod csattogó fehérje mögött / látom cafatokra esni a szétrágott időt” [*játék*]).

Az első vers címe *játék*, az utolsóé *feltámadás*. E kettő között bontakozik ki a kötet íve, és voltaképpen a könyv egészében ez a két minőség kapcsolódik össze: a játékosság, a pillanat megélése, illetve a valami nagyobbra, mélyebbre-magasabbra, az örökkévalóságra való kitekintés. Ez a mozgásirány: eloldódni a mindennapoktól, az individuális szférától és belevonódní valami nagyobb egészbe, amiben nem mi vagyunk a legfontosabbak: „Eltörpülök / a mélységes / magasság előtt / s a káprázat képei / között keresem / azt, ami tőlem független, / ami nélkülem is / pont úgy jó, / ahogy van” (*Monológ*). Czilli Aranka a világnyi káosszal szemben egy versnyi, kötetnyi rendet söpör a költészet házatáján.

Magánál tartott ez a kötet, mert megadja a versolvasás örömét, reflexióra késztet, és azt az érzést erősíti, hogy a vers – írás és olvasás – tere és ideje nem föltétlenül máshol, máskor, hanem szükség és igény szerint éppen itt, éppen most van.

*Köpeny (Giotto után), No 498., 2016
(70 x 50 cm, szén, préselt szén, papír)*

A Székelyföld előfizetőinek és állandó támogatóinak névsora

Románia

MAGÁNSZEMÉLYEK

Dr. Ábrám Zoltán - Marosvásárhely
Abrán Tünde - Székelyudvarhely
Albert Ernő - Sepsiszentgyörgy
Albert Géza - Székelyudvarhely
Dr. Ambrus József - Székelyudvarhely
Andrási Ilona - Alsósófalva
András Pál - Bukarest
Angi Gyula - Marosvásárhely
Antal Attila - Csíkszereda
Dr. Antal Erzsébet - Csíkszentdomokos
Antal István - Székelyudvarhely
Br. Apor Csaba - Marosvásárhely
Dr. Aross Melinda - Székelyudvarhely
Árvay Katalin - Sepsiszentgyörgy
Asztalos István - Székelyudvarhely
Bács Károly - Csíkszereda
Bajna György - Gyergyószentmiklós
Bakcsi Anna - Madéfalva
Bakk-Dávid Enikő - Kézdivásárhely
Bakk Pál - Szentkatolna
Bakó Botond - Nagyenyed
Balázs Dénes - Csíkrákos
Dr. Balázs Lajos - Csíkszereda
Balázs Zsuzsanna-Erzsébet - Csíkszereda
Balázsi-Pál Etel - Csíkszereda
Bálint Csaba - Csíkszereda
Bálinth Erzsébet - Csíkszereda
Bán Kata - Székelyudvarhely
Barabás Imre - Gyergyóremete
Baracsi Levente - Arad
Baricz Lajos - Marosszentgyörgy
Bartha Árpád - Kászonújfalva
Bartha György - Csíkszereda

Bartha Imre - Székelyudvarhely
Bartók Melinda - Kézdivásárhely
Bartos Jenő - Jászvásár
Bege Károly - Gyergyócsomafalva
Benkő Levente - Magyarvista
Bernád Ilona - Marosvásárhely
Berszán Lajos - Gyimesfelsőlók
Berze Imre - Székelyudvarhely
Bethlen Anikó - Marosvásárhely
Bíró Ambrus Lenke - Székelyudvarhely
Bíró Gábor - Csíkmadaras
Dr. Bíró Gábor - Kézdivásárhely
Bíró Géza - Gyergyószentmiklós
Bíró László - Kalotaszentkirály
Bíró Levente-Tibor - Kézdivásárhely
Bíró Réka - Barót
Blénessy Jolán - Székelyudvarhely
Bocskay Vince - Szováta
Bodó István - Csíkszereda
Bodor Attila - Sepsiszentgyörgy
Bogdán László - Sepsiszentgyörgy
Bogdán Zsolt - Kolozsvár
Bogos Zsolt - Csíkszereda
Bojtor Attila - Gyulafehérvár
Borbáth Erzsébet - Csíkszereda
Borbély László - Csíkszereda
Borbély Tamás - Marosvásárhely
Borbély Zsolt Attila - Arad
Borboly Csaba - Csíkszereda
Dr. Borboly István - Gyergyócsomafalva
Dr. Borcsa János - Kézdivásárhely
Borsa István - Csíkszereda
Botár István - Csíkszereda
Bölöni Domokos - Marosvásárhely
Buna Blanka Boróka - Tamásfalva
Burus János Botond - Csíkszereda

- Czíkó László – Búzásbesenyő
 Czipa István – Kézdivásárhely
 Czoppelt Julianna – Kovászna
 Császár Vilmos – Csíkrákos
 Csatlós Mihály Levente – Kézdivásárhely
 Cseh András – Csíkszereda
 Cseke Péter – Kolozsvár
 Ft. Msgr. Csíki Dénes – Nyárádköszvényes
 Csíki Zoltán – Parajd
 Dr. Csiszár Anna – Marosvásárhely
 Csiszzer Imre Csaba – Csíkszereda
 Csúcs Mária – Csíkszereda
 Daczó Katalin – Csíkszépvíz
 Dánél Sándor – Csíkszereda
 Damó Csaba – Kézdivásárhely
 Darkó Béla – Marosvásárhely
 Daróczi Béla – Marosvásárhely
 Ft. Darvas-Kozma József – Csíkszereda
 Darvas Mária – Gyergyóalfalu
 Dávid Gyula – Kolozsvár
 Dávid Katalin – Székelyudvarhely
 Dávid Zoltán – Kolozsvár
 Deák Botond – Réty
 Deák Ferenc – Csernáton
 Deme László – Csernáton
 Demeter Edit – Kézdiszentlélek
 Dénes Emőke – Homoródalmás
 Dénes Erzsébet – Homoródszentpál
 Dénes László – Nagyvárád
 Dézsi Zoltán – Gyergyószentmiklós
 Diénes Gábor – Nagybánya
 Dobos Sándor – Nagyvárád
 Dr. Dombi Csaba Ábel – Felsőbánya
 Domokos Éva – Arad
 Ft. Drócsa László – Nyárádszereda
 Duma András – Klézse
 Egyed Emese – Kolozsvár
 Dr. Elek Sándor – Csíkszereda
 Elekes András – Csíkpálfalva
 Elekes Antal – Temesvár
 Elekes Zsuzsanna – Gyergyóújfalu
 Elekes Károly – Sepsiszentgyörgy
 Elekes Péter – Kászontaltíz
 Erdei Márk – Gálospetri
 Farkas Ambrus – Sepsiszentgyörgy
 Farkas Antal – Székelyudvarhely
 Farkas László – Gyergyócsomafalva
 Farkas Miklós – Segesvár
 Farkas Réka – Sepsiszentgyörgy
 Fazakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Fekete Albert – Csíkszereda
 Ferencz Éva – Kézdivásárhely
 Ferencz Gizella – Kézdivásárhely
 Ferencz Imre – Csíkszereda
 Dr. Ferencz László – Marosvásárhely
 Dr. Finta Ella – Szilágysomlyó
 Fischer Alfréd – Székelyudvarhely
 Fodor György – Székelyudvarhely
 Fodor Levente – Csíkszögöd
 Dr. Fodor István – Csíkszereda
 Fodor István – Sepsiszentgyörgy
 Fodor Pál – Sepsiszentgyörgy
 Forró László – Bukarest
 Fuják Gyula – Csíkszereda (2 darab egyéves előfizetés)
 Funariu Éva – Szeben
 Fülöp Géza – Marosvásárhely
 Fülöp Lajos – Székelykeresztúr
 Fülöp Sándor – Gyergyóalfalu
 Fülöp Tamás – Majlát
 Fülöp-Török Réka – Kézdivásárhely
 Gábor Emőke – Csíkszereda
 Gajdó Albert – Csernáton
 Gál Katalin – Gyergyóújfalu
 Gáll Levente – Csíkmadaras
 Gálfalvi György – Marosvásárhely
 Gálfalvi Zsolt – Marosvásárhely
 Dr. Garda Dezső – Gyergyószentmiklós

- Gáspár Sándor - Marosvásárhely
Gazda Árpád - Magyarfenes
Gazda József - Kovászna
Geréd Gábor - Székelyudvarhely
Gergely Borbála - Csíkszereda
Dr. Germán Salló Márta - Maros-
vásárhely
Gulácsi Gizella - Marosvásárhely
Györfi Jenő - Nyárádmagyarós
Dr. Györfi Sándor - Csíkcsicsó
Haáz Sándor - Székelyudvarhely
Hadnagy Géza - Farkaslaka
Hantz András - Kolozsvár
Hegedűs Enikő - Csíkszereda
Hegyí Sándor - Székelyudvarhely
Hertza Mikola - Csíkszereda
Dr. Holló Attila - Csíkszereda
Hubert Sándor - Bukarest
Illyés Ferenc - Székelykeresztúr
Imecs Márton - Kolozsvár
Imre Jolán - Csíkszereda
Incze Szabó László - Marosvásár-
hely
Istvánffy Katalin - Torda
Izsák Balázs Árpád - Marosvásár-
hely
Jakab Attila Árpád - Székelyudvarhely
Jancsó Miklós - Kolozsvár
Jankó András - Arad
János Ágnes - Csíkszereda
János Julianna - Csíkszereda
János Bertalan - Csíkszereda
János Csaba - Csíkszereda
Jóikits Attila - Szilágysomlyó
József Álmos - Sepsiszentgyörgy
Juhász B. Tünde - Csíkszereda
Kacsó Elemér - Temesvár
Kacsó József - Hármasfalu
Kakas Zoltán - Sepsiszentgyörgy
Káli Király István - Marosvásárhely
Gróf Kálnoky Tibor - Sepsikőröspatak
Kánya József - Csíkszereda
Kassay Vilmos - Csíkszereda
Katona Lajos - Kolozsvár
Kedves Béla - Gyimesközéplek
Kémenes Bernadette - Gyergyó-
szentmiklós
Kerekes Ágnes - Nagyvárad
Dr. Kerekes Jenő - Maksa
Keresztes Éva - Brassó
Dr. Kikeli Pál István - Marosvásár-
hely
Király Gyöngyi - Marosvásárhely
Király László és Edit - Nagyenyed
Király Zoltán - Kolozsvár
Kiss Jenő - Sepsiszentgyörgy
Kiss Lázárné Éva - Kézdivásárhely
Kiss Lóránd - Marosvásárhely
Kocsis László - Marosvásárhely
Kolbert Tünde - Borszék
Kolumbán-Antal József - Zetelaka
Kolumbán Gábor - Énlaka
Kolumbán László - Székelyudvarhely
Koncsag László - Szentegyháza
Konsza Vilmos - Sepsiszentgyörgy
Kónya-Hamar Zsuzsanna és Dr. Kó-
nya-Hamar Sándor - Kolozsvár
Kosza Gabriella - Marosvásárhely
Dr. Kovács Albert - Bukarest
Kovács Barna - Marosvásárhely
Kovács Béla - Érmihályfalva
Kovács Emil Lajos - Szatmárnémeti
Kovács Katalin - Csíkszereda
Kovács Mária - Székelyudvarhely
Kovács Piroska - Máréfalva
Kovács Zsuzsanna - Bukarest
Dr. Kozma Dezső - Kolozsvár
Kozma-Péter Dénes - Zetelaka
Köblös Attila - Kézdivásárhely
Köllő Éva - Borszék
Köllő Félix - Csíkszereda
Kőszegi Enikő - Csíkszereda

- Dr. Kuna Tibor – Csíkszereda
 Kürti Miklós – Kolozsvár
 Laczkó-Albert Elemér – Gyergyó-
 remete
 Laczkó Szentmiklósi Endre –
 Gyergyóremete
 László Attila – Jászvásár
 László Bakk Anikó – Kolozsvár
 Lászlófy Pál István – Csíkszereda
 Dr. László Ilona – Marosvásárhely
 László Károly és Katalin – Kézdi-
 vásárhely
 Lázár Lilla – Csíkszereda
 Lázár Pál – Marosvásárhely
 Lehoczky Ferenc – Arad
 Léstyán Dénes – Csíkszereda
 Léstyán Sándor – Kézdivásárhely
 Liker Henrietta – Székelykeresztúr
 Loghin Gizella – Brassó
 Lőrincz József – Székelyudvarhely
 Madaras Lázár – Brassó
 Mag István – Lövéte
 Dr. Major Zoltán Zsigmond – Kolozsvár
 Dr. Makai Magoss Csaba –
 Felsőbánya
 Markó Béla – Marosszentkirály
 Markó Ilona – Csíkszentgyörgy
 Márk Dezső – Csíkszereda
 Dr. Marton József – Gyulafehérvár
 Márton Ferenc – Temesvár
 Márton Károly – Marosvásárhely
 Mașteriu Erzsébet – Gyergyóremete
 Dr. Máthé Dénes – Kolozsvár
 Mátyás Endre – Szováta
 Menyhárt Csaba – Marosvásárhely
 Menyhárt Edit – Székelyudvarhely
 Mester János – Marosvásárhely
 Mester Zoltán – Szováta
 Dr. Mészáros Gergely – Csíkszereda
 Mihály András – Csíkszereda
 Mihály Csaba – Csíkszentdomokos
 Mihály János – Lövéte
 Mihály Orsolya – Kolozsvár
 Miklós Imre – Csíkszereda
 Miklós Levente-József – Székely-
 udvarhely
 Miklós Sándor – Csíkszentlélek
 Mikó Júlia – Brassó
 Mikola Éva – Torja
 Dr. Mild Edit – Sepsiszentgyörgy
 Mincsor Erzsébet – Gyergyóremete
 Mirk László – Csíkszereda
 Molnár Csaba – Csíkszereda
 Molnár Endre – Marosvásárhely
 Murányi János – Székelyudvarhely
 Nádudvary György – Brassó
 Nagy Árpád – Csíkszentdomokos
 Dr. Nagy Attila – Marosvásárhely
 Dr. Nagy Béla – Székelyudvarhely
 Nagy Benedek – Csíkszereda
 Dr. Nagy Benedek – Csíkszentkirály
 Nagy József – Gyergyóremete
 Dr. Nagy Lajos – Sepsiszentgyörgy
 Nagy Melinda – Nagyvárad
 Nagy Sándor – Székelyudvarhely
 Németh Szilveszter – Csíkkarcfalva
 Nete Mariana – Csíkszereda
 Novák Sándor – Marosvásárhely
 Oláh Sándor – Csíkszereda
 Orbók Ilona – Csíkszereda
 Pál Zoltán – Csíkdánfalva
 Pálffy József – Csíkszereda
 Papp Zoltán – Zilah
 Pásztor Ferenc – Sepsiszentgyörgy
 Péntek János – Kolozsvár
 Péntek Jenő – Bereck
 Péter Éva – Csíkszereda
 Péter Gergely – Csíkszereda
 Péter Péter – Székelyudvarhely
 Pethő Ilona – Csíkszereda
 Petres Sándor – Csíkszereda
 Dr. Piros György – Csíkszereda

- Portik Bakai Ádám – Gyergyóremete
(5 darab egyéves előfizetés)
Dr. Puskás Attila – Marosvásárhely
Dr. Rác Katalin – Marosvásárhely
Ráduly János – Kibéd
Rákosi István – Sepsiszentgyörgy
Rákosi Zoltán – Sepsiszentgyörgy
Rancz Árpád – Csíkszereda
Rancz Gyárfás Zsuzsanna –
Kézdivásárhely
Rokaly József – Gyergyószentmiklós
Russu Bors Tibor – Csíkszentkirály
Sata Lóránd – Voluntari
Sántha Emese – Marosvásárhely
Ft. Sárközi Sándor – Csíkszereda
Sárosi Csaba – Kézdivásárhely
Sata Kinga Koretta – Magyarvista
Sata Klára – Csíkszereda
Ft. Sebestyén Péter – Marosvásárhely
Seprődi József – Dicsőszentmárton
Silye Béla – Székelyudvarhely
Siklódi Olga – Székelyudvarhely
Sipos László – Felvinc
Sőbester Klára – Marosvásárhely
Sófalvi László – Székelyudvarhely
Sógor Árpád – Kolozsvár
Sógor Csaba – Csíkvacsárcsi
Sógor Géza – Kányád
Sógor Gyula – Aranyosgyéres
Dr. Soós Szabó Klára – Csíkszereda
Straub Etelka – Borosjenő
Szabados Béla – Csíkszereda
Szabó Attila – Nagyalambfalva
Szabó Enikő – Szentegyháza
Szabó Ferenc – Gyergyóditró
Szabó Judit – Kézdivásárhely
Szabó Judit – Csíkszicsó
Szabó Magdolna – Csíkszicsó
Szabó M. Barna – Székelyudvarhely
Szabó Nándor – Csíkszereda
Szabó Piroska – Nagyvárad
Szabó Sándor – Homoródalmás
Dr. Szabó Sándor – Székelyudvarhely
Szalai Attila Örs – Székelyudvarhely
Szász-Bertalan Anna – Csíkszereda
Dr. Szász Éva – Gyergyóalfalu
Szász Zoltán – Székelyudvarhely
Szatmári József – Marosvásárhely
Szathmári János – Gyergyószentmiklós
Dr. Szatmári Sebestyén – Csíkszereda
Dr. Szatmári Szabolcs – Marosvásárhely
Szávai Márton – Énlaka
Szebeni Norbert – Sepsiszentgyörgy
Szekeres Adorján – Csíkszereda
Székely Ágnes – Balánbánya
Székely Ferenc – Vadasd
Székely Szabó Zoltán – Marosvásárhely
Széll (Horváth) Anna – Kolozsvár
Szén Olga – Datk
Szén Sándor – Siménfalva
Szentés Gábor – Madéfalva
Szilágyi István – Kolozsvár
Szilágyi Németh Éva – Kolozsvár
Dr. Szilveszter László Szilárd –
Sáromberke
Szócs István – Szentegyháza
Szócs Viktor – Kovászna
Tamás Béla – Csíkszereda
Tamás Dénes – Réty
Tamás Géza – Székelyudvarhely
Tamás Huba – Homoródkarácsonyfalva
Tamás Klára – Csíkszereda
Tamás József – Csíkszereda
Tánczos Vilmos – Kolozsvár
Tankó Gyula – Gyimesközéplek
Tapodi Zsuzsa – Sepsiszentgyörgy
Tiboldi István – Csíkszereda
Tódor Béla – Kézdiálbis
Tódor Gábor – Homoródalmás
Tófalvi Zoltán – Marosvásárhely
Tomonicska Ingrid – Csíkszentlélek
Tóth Mária – Arad

- Tőke Mária Magdolna – Csíkszereda
 Tötös Katalin – Zilah
 Török Áron – Sepsiszentgyörgy
 Török József – Lövete
 Török István – Koronka
 Dr. Török Sándor – Kovászna
 Tövissi Zsolt – Csíkszereda
 Tulit Ferenc – Csíkszereda
 Útő László – Székelykeresztúr
 Ványolós A. István – Székelyudvarhely
 Varga Edit – Gyergyóremete
 Vass Mária – Csíktaploca
 Vén Ferenc – Kézdiablis
 Dr. Veress Albert – Csíkszereda
 Veres István – Szatmárnémeti
 Dr. Veress István – Szilágysomlyó
 Veress János – Kovászna
 Vetró András – Kézdivásárhely
 Vitályos Réka – Marosvásárhely
 Vitos László – Csíkszereda
 Vorzsák Margit – Csíkszereda
 Dr. Waczel Attila – Csíkkarcfalva
 Zágoni Elemér – Karcfalva
 Zöld János – Salamás
 Zsók József – Sepsiszentgyörgy
 Zsók László – Sepsiszentgyörgy
- INTÉZMÉNYEK*
- Apáczai Csere János Pedagógusok Háza – Csíkszereda
 Dr. Balás Gábor Községi Könyvtár – Gyergyóremete
 Bernády Közművelődési Egylet – Szováta
 Csíki Székely Múzeum – Csíkszereda
 Csíkszépvízi Öregotthon – Csíkszépvíz
 Derex Com Kft. – Bukarest
 Dokumentációs Könyvtár – Székelyudvarhely
 Exa-Trade Kft. – Székelyudvarhely
 Gyulafehérvári Római Katolikus Érsekség Csíkszeredai Segédpüspöksége
 Hargita Megyei Tanfelügyelőség – Csíkszereda
 Hargita Megyei Szociális és Gyerekvédelmi Igazgatóság – Csíkszereda
 Haszmann Pál Közművelődési Egyesület – Csernáton
 Iskolai Könyvtár – Szárarajta
 Iskolai Könyvtár – Székelyszáldobos
 Kájoni János Megyei Könyvtár – Csíkszereda (2 db. egyéves előfizetés)
 Keramika Kft. – Csíkszereda
 Kézdivásárhelyi Múzeum – Kézdivásárhely
 Kontur Kft. – Csíkszereda (5 db. egyéves előfizetés)
 Kovászna Megyei Alkotóközpont – Sepsiszentgyörgy
 Kovászna Megyei Könyvtár – Sepsiszentgyörgy (2 db. egyéves előfizetés)
 Kovászna Megyei Tanács – Sepsiszentgyörgy
 Községi Könyvtár – Balánbánya
 Községi Könyvtár – Barátos
 Községi Könyvtár – Bardoc
 Községi Könyvtár – Bereck
 Községi Könyvtár – Bögöz
 Községi Könyvtár – Bölön
 Községi Könyvtár – Csernáton
 Községi Könyvtár – Csikdánfalva
 Községi Könyvtár – Csikozmás
 Községi Könyvtár – Csikmadéfalva
 Községi Könyvtár – Csikpálfalva
 Községi Könyvtár – Csíkszentdomokos
 Községi Könyvtár – Csíkszentgyörgy
 Községi Könyvtár – Csíkszentmárton
 Községi Könyvtár – Csíkszentmihály
 Községi Könyvtár – Csíkszentsimon

- Községi Könyvtár – Csikszépvíz
 Községi Könyvtár – Etéd
 Községi Könyvtár – Felsőboldogfalva
 Községi Könyvtár – Fenyéd
 Községi Könyvtár – Galócás
 Községi Könyvtár – Gelence
 Községi Könyvtár – Gidófalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóalfalu
 Községi Könyvtár – Gyergyócsomafalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóditró
 Községi Könyvtár – Gyergyószár-
 hegy
 Községi Könyvtár – Gyergyóremete
 Községi Könyvtár – Gyergyóújfalu
 Községi Könyvtár – Gyimesfelsőlok
 Községi Könyvtár – Gyimesközélpok
 Községi Könyvtár – Hídvég
 Községi Könyvtár – Homoródalmás
 Községi Könyvtár – Homoródszent-
 márton
 Községi Könyvtár – Kányád
 Községi Könyvtár – Kápolnásfalva
 Községi Könyvtár – Karcfalva
 Községi Könyvtár – Kászon
 Községi Könyvtár – Kézdiipolyán
 Községi Könyvtár – Kézdiszentlélek
 Községi Könyvtár – Kommandó
 Községi Könyvtár – Korond
 Községi Könyvtár – Kökös
 Községi Könyvtár – Lemhény
 Községi Könyvtár – Lövete
 Községi Könyvtár – Maksa
 Községi Könyvtár – Mikóújfalu
 Községi Könyvtár – Nagyajta
 Községi Könyvtár – Nagybacon
 Községi Könyvtár – Nyárad-
 magyarós
 Községi Könyvtár – Oklánd
 Községi Könyvtár – Oroszhegy
 Községi Könyvtár – Ozsdola
 Községi Könyvtár – Parajd
 Községi Könyvtár – Réty
 Községi Könyvtár – Románandrás-
 falva
 Községi Könyvtár – Sepsibodok
 Községi Könyvtár – Sepsikőröspatak
 Községi Könyvtár – Siménfalva
 Községi Könyvtár – Székelyderzs
 Községi Könyvtár – Székelyvarság
 Községi Könyvtár – Szentábrahám
 Községi Könyvtár – Szenterzsébet
 Községi Könyvtár – Torja
 Községi Könyvtár – Újszékely
 Községi Könyvtár – Uzon
 Községi Könyvtár – Váralja
 Községi Könyvtár – Vargyas
 Községi Könyvtár – Zabola
 Községi Könyvtár – Zágon
 Községi Könyvtár – Zetelaka
 Kulturális Központ – Gyergyószent-
 miklós
 Magyarország Főkonzulátusa – Csík-
 szereda
 Manpres Distribution Kft. – Bukarest
 Nagy István Művészeti Líceum –
 Csíkszereda
 Németh Géza Egyesület – Csíkszereda
 Nemzeti Kisebbségkutató Intézet –
 Kolozsvár
 Nemzeti Színház – Marosvásárhely
 Polgármesteri Hivatal – Csíkszere-
 da (5 db. egyéves előfizetés)
 Római Katolikus Plébánia – Túr
 Romániai Magyar Pedagógusok Szö-
 vetsége – Csíkszereda
 Sabi Team Biztosítási Ügynök Kft.
 – Csíkszentlélek
 Salamon Ernő Líceum – Gyergyó-
 szentmiklós
 Sapientia Alapítvány – Kolozsvár
 Sapientia Egyetem Könyvtára –
 Csíkszereda

- Székely Nemzeti Múzeum – Sepsiszentgyörgy
 Szent Erzsébet Öregotthon – Gyergyószentmiklós
 Tamási Áron Gimnázium – Székelyudvarhely
 Tamási Áron Színház – Sepsiszentgyörgy
 Tarisznyás Márton Múzeum – Gyergyószentmiklós
 Temesvári Római Katolikus Püspökség – Temesvár
 Tortoma Kft. – Barót
 Unitárius Parókia – Marosvásárhely
 Városi Könyvtár – Barót
 Városi Könyvtár – Borszék
 Városi Könyvtár – Gyergyószentmiklós
 Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
 Városi Könyvtár – Kovászna
 Városi Könyvtár – Maroshévíz
 Városi Könyvtár – Székelyudvarhely
 Városi Könyvtár – Szentegyháza
 Városi Könyvtár – Tusnádfürdő
 Városi Művelődési Ház – Barót
 Br. Wesselényi Miklós Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
- Magyarország**
MAGÁNSZEMÉLYEK
 Abafáy-Deák Csillag – Budapest
 Ágh István – Budapest
 Alföldy Jenő – Kecskemét
 André András – Martonvásár
 Dr. Antal Balázs – Budapest
 Bakos József – Budapest
 Dr. Balássy Péter – Szombathely
 Bálint Gábor – Dabas
 Barta László – Budapest
 Dr. Bartók Gergely – Budapest
 Báthori Csaba – Budapest
 Beke Mihály András – Budapest
 Benke Éva – Paks
 Bereczky Gábor – Budapest
 Bertha Zoltán – Debrecen
 Bíró Miklós – Budapest
 Birtalan Ferenc – Budapest
 Dr. Botz Lajos – Pécs
 Bodor Ádám – Budapest
 Borbás János – Veszprém
 Bozó Zoltán – Szentes
 Burján Pál – Pécs
 Czakó Gábor – Budapest
 Császár Zoltán – Budapest
 Csenger Levente – Üröm
 Csontó Lajos – Pilisborosjenő
 Dávid Ferenc – Szentes
 Dávid Gyula – Szigetszentmiklós
 Dr. Demeter Béla – Szikszó
 Demse Márton – Budapest
 Dr. Dobos László – Budapest
 Dr. Erdei Antal – Gyöngyössolymos
 Farkas Zoltán – Veszprém
 Fazekas Edit – Cegléd
 Dr. Fázsy Szabolcs – Budapest
 Fejér Istvánné – Szentes
 Fekete Béláné – Budapest
 Fekete Miklós – Szeged
 Ferenz Ernő – Páty
 Dr. Ferenczi Tibor – Budapest
 Dr. Ferencz Csaba – Budapest
 Ferencz I. Szabolcs – Budapest
 Fritsch László – Budapest
 Dr. Fülek György – Budapest
 Fürjesi Csaba – Budapest
 Fűzi Michael Stephan – Budapest
 Dr. Gál József – Budapest
 Gállfy Attila – Budapest
 Gátay István – Devecser
 Dr. Gottwald Péter – Győr
 Guba Pál – Miskolc
 György Tünde – Budapest

- Hankó Zoltán – Kistarcsa
Harmath Ilona – Baja
Dr. Hartványi Tamás – Győr
Hayek Ibolya – Budapest
Dr. Hegedűs Imre János – Budapest
Herman Levente – Budapest
Horváth Zoltán és Imecs Emese – Budapest
Ilia Mihály – Szeged
Iancu Laura – Velence
Jámbor Zoltánné – Makó
Grófné Jancsó Zsuzsanna – Kalocsa
Ifj. Jancsó Gyula – Budapest
Jancsó Gyula – Dunapataj
Jancsó Klára Katalin – Biatorbágy
Dr. Jánosy Ildikó Kinga – Szeged
Jánosiné Dandui Gyöngyi – Budapest
Kántor József – Baja
Kádár Tibor – Veszprém
Karap Ágnes – Budapest
Dr. Kata Mihály – Szeged
Keppel Gyula – Budapest
Király István – Mezőkovácsháza
Dr. Kiss András – Pócsmegyer
Kiss Anna – Budapest
Kiss Bálint – Budapest
Kiss Éva – Budapest
Dr. Kiss Ferenc – Csersegtomaj
Kis Krisztián Bálint – Szolnok
Kisslaki László – Kéthely
Kollár Albin – Dunakeszi
Kósa Lajos – Debrecen
Kovács Árpád – Ugod
Dr. Kovács Klára – Császárszék
Kökényessy Szilárd – Budapest
Kőfalvi Magdolna – Budapest
Dr. Kőrös Erzsébet – Győr
Dr. Kukorelly Pál – Keszthely
Kulcsár Júlia – Budapest
Dr. Kussinszky Péter – Budapest
Láng Gusztáv – Táplánszentkereszt
László János – Debrecen
Lezsák Sándor – Budapest
Lezsák Tibor – Budapest
Dr. Lukács Csaba – Fonyód
Dr. Lukácsy József – Székesfehérvár
Maczkó Gergő – Pogány
Makai Judit – Budapest
Márkus Béla – Debrecen
Máriás József – Nyíregyháza
Márton Károly – Hőgyész
Márton Lajos – Budapest
Dr. Medgyessy István – Debrecen
Mészáros János – Gödöllő
Miklós András – Miskolc
Dr. Molnár Jenő – Budapest
Molnár Sándor – Balatonfüred
Murányi Sándor Olivér – Budapest
Dr. Nám Lóránt – Szombathely
Németh Zsolt – Budapest
Dr. Nyakasné Lázár Anna – Budapest
Dr. Obrusánszky Borbála – Mende
Dr. Oszoly Tamás – Budapest
Pálfi Sándorné – Berettyóújfalu
Pappné Németh Andrea – Eger
Pappné Pongrácz Csilla – Dunabogdány
Papp Péter – Budapest
Pataki Gábor Zsolt – Budapest
Paulovics Tamás – Szentes (4 darab egyéves előfizetés)
Péterfy Lajos – Bakonyszücs
Péter László – Szeged
Dr. Pocsay Gábor – Gyula
Polóny Levente – Budapest
Pomogáts Béla – Budapest
Dr. Porcza Antal – Mosonmagyaróvár
Prohászka Géza – Balatonfüred
Dr. Sándor Pál – Simontornya
Serdült Benke Éva – Paks
Silay Ferenc – Szeged
Simai László – Veszprém

- Dr. Szabó Béla – Göd
 Szakolczay Lajos – Budapest
 Szarka Gábor – Pomáz
 Szarvas László – Tura
 Szathmári István – Zsadány
 Szász-Fejér István és Katalin – Mo-
 sonmagyaróvár
 Dr. Székely András Bertalan – Isaszeg
 Székely László – Budapest
 Szeles András – Encs
 Szepessy Béla – Nyíregyháza
 Szigeti Lajos – Budapest
 Dr. Szőnyi László Pál – Budapest
 Dr. Tekes Kornélia – Budapest
 Tiffán Zsolt – Villány
 Tomán Sándor – Szegvár
 Tóth Erzsébet – Budapest
 Tóth Wessely László – Budapest
 Tornai József – Érd
 Tök János – Kecskemét
 Dr. Udvarhelyi Olivér – Veszprém
 Ungváry Rudolf – Budapest
 Dr. Varga István – Orosháza
 Dr. Varga Péter Pál – Budapest
 Vargha György – Tápióbecske
 Várhelyi Gyula – Tokaj
 Dr. Várszegi László – Pécs
 Dr. Vass Ágnes – Budapest
 Vass Szabolcs – Parád
 Dr. Veress Gábor – Balatonfüred
 Vincze Gábor – Deszk
 Vitályos Ágnes – Budapest
 Vörös István – Budapest
 Zalán Tibor – Budapest
 Zsolnai József – Hernád
- INTÉZMÉNYEK*
- Algyói Faluház és Könyvtár
 – Algyó
 Baka István Alapítvány – Szeged
 Bouchal Kft. – Budapest
- Erdély Barátainak Köre Kulturális
 Egyesület – Szolnok
 Etnoproject Bt. – Isaszeg
 Írók Boltja (8 db. egyéves előfizetés)
 – Budapest
 Könyvtárellátó Kht. – Budapest
 Magyar Földgáztároló Zrt., Fritsch
 László – Budapest
 Magyar Katolikus Rádió ZRT – Budapest
 Magyar Patrióták Közössége – Buda-
 pest
 MTA Társadalomtudományi Köz-
 pont – Budapest
 MTA Titkárság – Budapest
 Mogoróssy János Városi Könyvtár
 – Gyula
 Móra Ferenc Népszínház Közhasznú
 Egyesület – Algyó
 Országgyűlés Hivatala – Budapest
 – 2 db. egyéves előfizetés
 Országos Nyugdíjbiztosítási Főigaz-
 gatóság – Budapest
 Ötágú Síp Kulturális Egyesület – Szeged
 Paksi Közművelődési Nonprofit Kft.
 – Paks
 Páholy Irodalmi Egyesület – Pécs
 Péterház Panzió – Szentés
 Robinson Tours Kft. – Balatonfüred
 Szegedi Tudományegyetem Egyete-
 mi Könyvtára – Szeged
 Dr. Varga Péter Pál Országos Gerinc-
 gyógyászati Központ – Budapest
- Amerikai Egyesült Államok**
- Borbély Melinda – Laguna Beach
 Farkas Szabolcs – Milwaukee
 Fodor Albert – New York
 Kirják Attila – New York
 Kiss István – Hawley
 Kovács Árpád – Maryland
 Ozsváth Ildikó – New York

Anglia

Sárközi Mátyás - London

Ausztrália

Leontine von Rheinberg - Melbourne

Ausztria

Dr. Bartók Miklós - Leopoldsdorf

Csipkó László - Bécs

Csutak Magda - Bécs

Dr. Forbáth Klára - Bécs

Gellérd Andor - Bécs

Finnország

Petteri Laihonon - Jyväskylä

Franciaország

Buna István - Antony

Langrand-Escure Tünde - St. Pêray

Párizsi Magyar Intézet - Párizs

Izrael

Lichtenegger Vera - Neshet

Németország

Dr. Dobó Attila - Rheine

Dr. Dobó Tibor - Demmin

Gaál Julianna - Aalen

Haáz Katalin - Braunschweig

Juliana Johrend - Buchen

Kisslaki László - Steinbach

Schultz Orsolya - Rostock

Szakács-Konnerth Mihály -

Friedrichshafen

Száva Péter - Krefeld

Dr. Wieser Györgyi - Starnberg

Svédország

Antal Imre - Ljungby

Csata Attila - Västra Frölunda

Szentkirályi Csaga - Vällingby

Török Ernő - Vällingby

Szerbia

Bolyai Tehetséggondozó Gimnázium

és Kollégium - Zenta

Fekete J. József - Zombor

Jovan Jovanovic Zmaj Általános Is-

kola - Magyarokiszas

Kosztolányi Dezső Tehetséggondozó

Nyelvi Gimnázium - Szabadka

Nagybecskerek Gimnázium -

Nagybecskerek

Rancz Károly - Pancsova

Tari István - Óbecse

Szingapúr

Marosi Gábor - Szingapúr

Szlovákia

Fehér István - Komárom

Kiss Mónika - Órös

Pallér Péter - Komárom

Selye János Gimnázium - Komárom

Olaszország

György Alfréd - Róma

Kovács Gergely - Róma

Oroszország

Dr. Fazekas Márta - Moszkva

Ukrajna

Vári Fábrián László - Mezővári

SZÉKELY KÖNYVTÁR

1111MD30 0301

1. Székely népballadák	35,00 lej
2. Mikes Kelemen: <i>Törökországi levelek</i>	35,00 lej
3. Tamási Áron: <i>Ábel a rengetegben</i>	35,00 lej
4. Böződi György: <i>Székely bánja</i>	35,00 lej
5. Kányádi Sándor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
6. Apor Péter: <i>Metamorphosis Transylvaniae</i>	35,00 lej
7. Benedek Elek: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
8. Tamási Áron: <i>Ábel az országban</i>	35,00 lej
9. Zsögödi Nagy Imre: <i>Följegyzések</i>	35,00 lej
10. Farkas Árpád: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
11. Hermányi Dienes József: <i>Nagynyedi Demokritus</i>	35,00 lej
12. Tomcsa Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
13. Tamási Áron: <i>Ábel Amerikában</i>	35,00 lej
14. Balázs Ferenc: <i>A rög alatt</i>	35,00 lej
15. Király László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
16. <i>Székely népdalok</i>	35,00 lej
17. Kóváry László: <i>Székelyhonról</i>	35,00 lej
18. Márton Áron: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
19. Szabó Gyula: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
20. Páll Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
21. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája I.</i>	35,00 lej
22. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája II.</i>	35,00 lej
23. Tompa László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
24. Tamási Áron: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
25. Vári Attila: <i>Volt egyszer egy város</i>	35,00 lej
26. <i>Régi székely költők</i>	35,00 lej
27. Kriza János: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
28. Petelei István: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
29. Tamási Áron: <i>Hazai tükör</i>	35,00 lej
30. Ferenczes István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
31. Bod Péter: <i>Szent Hilárius</i>	35,00 lej
32. Jancsó Benedek: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
33. Szabédi László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
34. Cseres Tibor: <i>Foksányi szoros</i>	35,00 lej

35. Csiki László: <i>Titkos fegyverek</i>	35,00 lej
36. <i>Székely népi imádságok</i>	35,00 lej
37. Tamási Áron: <i>Publicisztikai írások</i>	35,00 lej
38. Horváth István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
39. Kurkó Gyárfás: <i>Nehéz kenyér</i>	35,00 lej
40. Bogdán László: <i>Az ördög Háromszéken</i>	35,00 lej
41. Bölöni Farkas Sándor: <i>Utazás Észak-Amerikában</i>	35,00 lej
42. Sánta Ferenc: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
43. Fodor Sándor: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
44. Székely János: <i>A nyugati hadtest</i>	35,00 lej
45. Szócs Géza: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
46. Tivai Nagy Imre: <i>Cirkálások szeredai emlékeimből</i>	35,00 lej
47. Tamási Áron: <i>Szülőföldem</i>	35,00 lej
48. Kemény János: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
49. Ignác Rózsa: <i>Torockói gyász</i>	35,00 lej
50. Markó Béla: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
50+ Siklódy Ferenc: <i>Könyvjegyek I.</i>	35,00 lej
51. Szentkatolnai Bálint Gábor: <i>Válogatott művek</i>	35,00 lej
52. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! I.</i>	35,00 lej
53. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! II.</i>	35,00 lej
54. Böződi György: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
55. Czegő Zoltán: <i>Katonabogár</i>	35,00 lej
56. <i>Régi székely írók</i>	35,00 lej
57. Nagybacsoni Nagy Vilmos: <i>Végzetes esztendők</i>	35,00 lej
58. Domokos Pál Péter: <i>Moldvai útjaim</i>	35,00 lej
59. Szemlér Ferenc: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
60. Györffi Kálmán: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
61. Bartha Miklós: <i>Nemzetpolitikai írások</i>	35,00 lej
62. Tamási Áron: <i>Bölcső és Bagoly</i>	35,00 lej
63. Székely János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
64. Ágoston Vilmos: <i>Godir és Galanter</i>	35,00 lej
65. Sütő István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
66. Orbán Balázs: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
67. Tamási Gáspár: <i>Vadon nőtt gyöngyvirág</i>	35,00 lej
68. Beke György: <i>Föld és lélek. Székely riportok</i>	35,00 lej
69. Ferencz Imre: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
70. Mózes Attila: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
71. Kacsó Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
72. Tamás Menyhért: <i>Vigyázó madár</i>	35,00 lej

73. Szőcs Kálmán: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
74. Lőrincz György: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
75. Tánczos Vilmos: <i>Elejtett szavak</i>	35,00 lej
76. Kőrösi Csoma Sándor <i>az újabb kutatások tükrében</i>	35,00 lej
77. Tamási Áron: <i>Jégtörő Mátyás</i>	35,00 lej
78. Székely költők <i>az árnyékos oldalról</i>	35,00 lej
79. Panigay Róbert: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
80. Magyari Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
81. <i>Látom az életem nem igen gyönyörű – A madéfalvi veszedelem tanúkihallgatási jegyzőkönyve 1764</i>	35,00 lej
82. Székely írók <i>az árnyékos oldalról</i>	35,00 lej
83. Paál Árpád: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
84. Székely János: <i>Három dráma</i>	35,00 lej
85. Egyed Péter: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej

A könyvek megvásárolhatók vagy megrendelhetők
a Székelyföld szerkesztőségében.

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

Hargita Megye Tanácsa

Barátom a(z)... okostelóm? A Székelyföld folyóirat pályázata középiskolások számára

*„Zavarva lelkem, mint a bomlott cimbalom;
Órül a szívem és mégis sajog belé,
Hányja veti a hab: mért e nagy jutalom?
Petőfit barátul mégsem érdemelé.”
(Arany János: Válasz Petőfinek)*

„Nincs emberi kapcsolat, mely megrendítőbb, melyebb lenne, mint a barátság. (...) Csak a barát nem önző; máskülönben nem barát. Csak a barát nem hiú, mert minden jót és szépet barátjának akar, nem önmagának. A szerelmes mindig akar valamit; a barát nem akar önmagának semmit. A gyermek mindig kapni akar szüleitől, túl akarja szárnyalni atyját; a barát nem akar kapni, sem túlszárnyalni. Nincs titkosabb és nemesebb ajándék az életben, mint a szükséztől megértő, türelmes és aldozat-kész barátság. S nincs ritkább.”

(Márai Sándor: A barátságról)

Petőfi és Arany, Ady és Móricz, Kosztolányi és Karinthy, Babits és Szabó Lőrinc, József Attila és Ilyés Gyula... néhány olyan név az irodalom történetéből, akik nemcsak azért ismertek ma, mert maradandót alkottak, hanem mert tehetségük olyan lelki érzékenységgel és igénnyel párosult, amivel rátaláltak a másikban az életre szóló barátságára.

Mit jelent a barátság fogalma? Milyen a (jó) barát? Van rossz barát (is)? Honnan és meddig barát a barát? Szükséges-e, hogy hasonló korú legyen, mint mi, hogy hasonló legyen az érdeklődési körünk? Létrejöhet-e barátság fiú és lány, férfi és nő között? Ha igen, hol van a határ? Kialakulhat-e barátságból szerelem, vagy fordítva: szerelemből barátság? Összetartozó érzések-e ezek? Megoszthatok-e a baráttal mindent öszintén, megmondhatok-e neki olyant is, ami számára bántó, fájó, de igaz? És én hogyan fogadom, ha engem szembesít a barátom az igazsággal vagy a gyengeségeimmel?

Vannak-e barátaim? Ha igen, milyen(ek)? És milyen barát vagyok én? Fontos vagyok-e valaki(k)nek, elfogad(nak)-e olyannak, amilyen vagyok, és én elfogadom-e őket? Mennyi időt, energiát szentelek a barátságunk, miben merül ki az együtt töltött idő, hogyan élem meg én és hogyan a barátom, barátaim az együtt, avagy az egymástól távol töltött időt? Mit vállalunk, vállalnánk egymásért? Vagy talán nincs is barátom? Ha nincs, miért nincs? Csalódtam abban, akit barátnak hittem, vagy ő csalódott bennem? Akkor valójában barátok voltunk-e?

Mit jelent ma a barátság fogalma? Helyettesítheti valami más? Elég például a személyes találkozások helyett barátságot tartani fészbukon, instagrammon, telefonon? Lehet, hogy legjobb barátom a(z)... okostelóm?

Úgy gondoljuk, olyan kérdések ezek, amelyekre ti, életre szóló, tartós emberi kapcsolatokra, értékekre vágó mai IX–XII.-es diákok is keresitek a választ, olyanok, amelyek fogódzókat jelenthetnek a hétköznapi off-line és on-line valóságában. Arra kérünk tehát benneteket, mai középiskolásokat, hogy irjatok ezekről a kérdésekről: miért fontos nektek – ha fontos egyáltalán – a barát, a barátság, mit jelent számotokra barátnak lenni, mit jelent a barátság vagy annak hiánya stb. Ami fontos, hogy közhelyektől mentes és a Tietek legyen az élmény, a tapasztalat – a ti hangotokon szólaljon meg versben, prózában vagy esszében.

Verseket (maximum két-három verset, de 60 sornál nem többet) és prózai szövegeket (maximum 10 000 karakternyit) várunk tőletek, a mai 14–18 évesektől (IX–XII. osztályos diákoktól) a Székelyföld folyóirat postacímére (530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. sz.) vagy a székelyfold@hargita-megye.ro címre. A borítékra kérjük ráírni: PÁLYÁZAT: BARÁTOM A(Z)... OKOSTELÓM?

Beküldési határidő: 2020. október 30.

Eredményhirdetés 2020 decemberében.

A PÁLYÁZAT DÍJAI: I. díj: 1000 lej II. díj: 750 lej III. díj: 500 lej

A díjazott művek közlési jogát a Székelyföld folyóirat fenntartja.